

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла
Тичини
Історичний факультет

Організація проектної діяльності учнів

Навчально-методичний посібник
для студентів освітнього ступеня «магістр»
денної та заочної форми навчання

Умань
«ВПЦ» Візаві
2019

УДК 378.016: 30 (0758)
В 64

Рецензенти

Рекомендовано до друку
вченою радою
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини (протокол № від року)

Організація проектної діяльності учнів: навчально-методичний посібник для студентів освітнього ступеня «магістр» денної та заочної форми навчання / уклад. З. О. Возна. – Умань : «ВПЦ» Візаві, 2019. – с.267

Навчально-методичний посібник створений для оволодіння студентами технологією проектного навчання та послідовного моделювання її практичного застосування. Зміст посібника, у структурі якого є теоретичні знання, практичні поради, тренінги, оцінювальні завдання пропонує активне навчання, насичує навчальний процес елементами професійної діяльності, відповідає науково-методичній моделі підготовки майбутнього вчителя історії.

УДК 378.016: 30 (0758)
В 64

ЗМІСТ

Вступ.....	5
ЗМ1	
Лекція №1 Концептуальні основи проектної діяльності в педагогічній теорії і практиці.....	8
Лекція №2 Науковий контекст основних категорій, пов'язаних із застосуванням методу проектів у навчально-виховному процесі.....	21
Семінар №1 Теоретичні-методичні засади організації навчальних проектів.....	31
Лекція №3 Методологічні основи проектної діяльності учнів.....	36
Семінар №2: Теоретичні основи проектної діяльності суб'єктів навчання.....	47
Лекція №4 Методичні умови реалізації проектної діяльності учнів у навчанні суспільствознавчих предметів.....	58
Семінар №3 Умови ефективного застосування навчальних проектів у системі суспільствознавчих освіти учнів.....	75
Завдання для самоконтролю до ЗМ1.....	85
ЗМ2	
Лекція №5-6 Методика проектної діяльності старшокласників у процесі навчання суспільствознавчих предметів.....	90
Семінар №4-5. Проектні уроки. Імплементация проектної діяльності у процес навчання суспільствознавчих предметів	120
Лекція №7-8 Методика організації проектів на уроках історії.....	125
Семінар №6 Методичні аспекти організації навчальних проектів на уроках історії	147
Лекція №9 Соціальні проекти у навчанні суспільних предметів.....	153
Семінар №7 Соціальний проект у змісті навчання предметів «Громадянська освіта», «Правознавство».....	181

Лекція №10 Телекомунікаційні проекти, їх організація та проведення.....	187
Семінар №8. Методика проведення телекомунікаційних проектів у загальноосвітніх закладах.....	204
Лекція №11 Оцінювання проектної діяльності учнів.....	211
Семінар № 9. Методичні аспекти контролю та оцінювання навчальних проектів учнів.....	224
Завдання для самоконтролю до ЗМ2.....	228
Запитання для підсумкового контролю.....	236
Тестові завдання для підсумкового контролю.....	239
ІНДЗ.....	249
Література.....	250
Глосарій.....	257
Іменний покажчик.....	266

Вступ

Шановні студенти! Ви приступаєте до вивчення важливого у системі підготовки майбутнього вчителя історії курсу «Організація проектної діяльності учнів», спрямованого на оволодіння однієї з найбільш значущих педагогічних інновацій – методу проектів, історія становлення і розвитку якого фіксує в останні десятиріччя точку найвищої інтенсивності його використання в практиці вітчизняних освітніх закладів.

Актуальність методу в тому, що його концептуальна ідея – будувати навчання на основі активної цілеспрямованої діяльності учнів, організованої у спеціальну модель – навчальний проект, узгоджується з вимогами і принципами особистісно зорієнтованого, діяльнісного, компетентнісного підходів в освіті, дозволяє вирішувати різноманітні дидактичні завдання, посилювати якість освіти, позитивно впливати на розвиток особистості.

Метод проектів є активним способом присвоєння змісту предметів освітньої галузі «Суспільствознавство». Проте, через переваги предметної дидактики та низьку проектну культуру вчителів, робота у проектах часто залишається в школі доповнюючим до навчання видом діяльності, відокремленим від основного змісту навчання учнів. Вирішення цих завдань потребує нових підходів до конструювання змісту суспільствознавчої освіти та організації навчально-виховного процесу, що в свою чергу вимагає ґрунтовної підготовки вчителів суспільних дисциплін за новими методиками і технологіями навчання, однією з яких є технологія проектної діяльності.

Саме тому метою посібника є розкрити студентам наукові основи організації навчальних проектів, сприяти найдоступнішим способом оволодінню навичками управління проектною діяльністю учнів засобами змісту предметів освітньої галузі «Суспільствознавство» та в позаурочний час.

У посібнику розглядаються методичні, дидактичні й організаційні проблеми практичної реалізації навчальних проектів учнів. Що таке навчальний проект і чому він потрібний в школі? Як сумістити пізнавальну діяльність учнів на уроці з участю в навчальному проекті? Якими можуть бути проектні уроки? Як правильно обрати тему проекту, щоб вона була способом оптимізації вивчення предмету? Як організувати педагогічний супровід проектів? Чи є специфіка в організації проектів різних предметних галузей? Як

провести телекомунікаційний проект? Як оцінити проектну діяльність? Ось неповний перелік питань, які є в предметному полі навчально-методичного посібника.

Структура змісту посібника відповідає логіці побудови науково-методичної моделі підготовки майбутнього вчителя історії до використання технології проектування, основними складниками якої є цільовий, змістовий, методичний та особистісний компоненти.

Цільовий компонент моделі передбачає усвідомлення студентами мети і завдань проектної діяльності в цілому та на кожному етапі підготовки до проекту. Змістовий компонент передбачає формування когнітивної та операційно-процесуальної складових діяльності майбутнього. Когнітивна складова спрямована на засвоєння теоретичних та практичних основ організації проектної діяльності на уроках, осмислення досвіду використання методу проектів у навчальній і позаурочній діяльності. Операційно-процесуальна складова передбачає вміння визначати теми проектів у змісті навчальних програм, конструювати моделі проектів. Методичний компонент формує уміння розробляти перспективні описово-структурні моделі проектів, визначати критерії їх ефективності та соціокультурні наслідки, основні напрями та принципи педагогічної взаємодії, планувати дії щодо реалізації проекту, створювати життєдайні спільноти учасників проекту, рефлексувати та оцінювати наслідки проектів, співвідносити з вихідними моделями. Особистісно-мотиваційний компонент спрямовує студентів на усвідомлене ставлення до інноваційної технології та її ролі у розв'язанні проблем освіти, здатність долати труднощі, які виникають у ході проектної діяльності, здатність до оригінального розв'язання педагогічних завдань, пізнання і аналізу власної діяльності у проекті.

Запропонований посібник є формою гнучкої адаптивної методичної моделі навчання, спрямованої на формування проектної компетентності майбутнього вчителя історії загальноосвітньої школи. Структурно зміст посібника складається із теоретичного та практичного компонентів. Теоретичні питання, скомпоновані у лекціях, покликані сприяти усвідомленню студентами цільових завдань та методичних основ організації навчальних проектів на уроках та в позаурочній діяльності. Зміст кожної теми лекції закінчується запитаннями, які дають можливість перевірити рівень засвоєння основних понять та проблем теми. Особливістю лекційних

матеріалів є врахування з кожного питання різних точок зору дослідників, подача матеріалів з урахуванням історіографічного аналізу проблем окремих тематичних модулів.

У кожному модулі після лекції ідуть семінарські заняття, спрямовані на формування операційної та методичної складової проектної компетентності студентів. До кожного семінарського завдання підібрані завдання для самостійного опанування основами теорії та методики проектної діяльності. У структурі семінарів є практичні завдання, які носять характер тренінгів і моделюють дії учителя. У посібнику наведені приклади навчальних проектів, подані розробки проектних уроків, надані зразки описових моделей, проектних завдань тощо. Навчальний курс закінчується виконанням індивідуального завдання, зміст якого полягає у виконанні проекту, що закінчується цілком реальним продуктом.

Укладач сподівається, що такий методичний апарат посібника буде сприяти кращому засвоєнню його змісту та формуванню у студентів предметно-методичної та проектної компетентності як складових загальної професійної культури вчителя.

Лекція 1

Тема: Концептуальні основи проектної діяльності в педагогічній теорії і практиці

План

1. Історичні аспекти становлення та етапи розвитку методу проектів у педагогічній теорії і практиці.
2. Філософські та дидактичні засади організації навчання на основі проектів у діяльності педагогів реформаторів Дж. Дьюї, У. Кілпатрика.
3. Переосмислення і поширення методу проектів на кінець ХХ – початок ХХІ ст.

Основні поняття: метод проектів в історичному розвитку, проектність як тип мислення, проектування як форма перетворюючої діяльності та еволюція її в освіті, концептуальність, технологічність, універсальність методу проектів, реформаторська педагогіка, філософія прагматизму.

Література

1. Дьюї Д. Демократия и образование: пер. с англ. / Джон Дьюи. – М.: Педагогика-Пресс, 2000. – 384 с.
2. Коваленко В. Вплив ідей Д. Дьюї на українську школу й педагогіку 1920–1930 років / В. Коваленко // Шлях освіти. – 1997. – № 4. – С. 51-55.
3. Корнетов Г. Б. Прогрессивистская педагогика Джона Дьюи / Г. Б. Корнетов // Школьные технологии. – 2007. – № 6. – С. 54-63.
4. Куліченко А. К. Проектне навчання в освітньому просторі США на поч. ХХІ ст. [Електронний ресурс] / А. К. Куліченко. – Режим доступу:http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2012_26/files/P2612_zm.pdf
5. Мариновська О. Метод проектів як форма відображення проектної культури в освіті: історико-педагогічна ретроспектива та особливості використання в НВП / Оксана Мариновська // Управління освітою. – 2008. – № 16. – С. 19-29.

6. Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати : практико-зорієнтований збірник / Ін-т педагогіки АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка АПН України, Ліцей міжнар. відносин № 51 м. Київ; редкол.:

С. М. Шевцова [та ін.]. – К.: [б. в.], 2003. – 500 с.

7. Момот Ю. В. Сучасні підходи до впровадження проектної технології у навчально-виховний процес закладів середньої освіти / Ю. В. Момот // Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць. – Полтава, 2009. – Вип. 6. – С. 184-189.

8. Мельниченко Б. Метод проектів за рубежом: минуле і сучасне. // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати. Практико зорієнтований збірник. – К. : Департамент, 2003. – С. 133-136.

9. Огієнко О. І. Тенденції розвитку проектної технології у зарубіжній педагогіці ХХ століття [Електронний ресурс] // Порівняльна професійна педагогіка. - 2011. - № 1. Режим доступу: <http://www.khnu.km.ua/root/res/2-7001-15.pdf>

10. Пеньковских Е. А. Метод проектов в отечественной и зарубежной педагогической теории и практике (на основе сравнительного анализа) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01) : «Общая педагогика, история педагогики и образования» [Электронный ресурс] / Пеньковских Елена Александровна. – Екатеринбург, 2007. – 21 с. – Режим доступа: <http://www.dslib.net/obw-pedagogika/penkovskih.html>.

11. Полат Е. С. Метод проектов: история и теория вопросов / Евгения Семёновна Полат // Школьные технологии. – 2006. – № 6. – С. 43-47.

12. Сиденко А. С. Метод проектов: история и практика применения / А. С. Сиденко // Завуч. – 2003. – № 6. – С. 96-111.

13. Чайченко Н. Вільям Кілпатрик на шляху становлення «методу проектів»: історичний аспект / Н. Чайченко // Імідж сучасного педагога : науково-практичний, освітньо-популярний часопис. – Полтава. – 2010. – № 2. – С. 21-22.

1. Історичні аспекти становлення та етапи розвитку методу проектів у педагогічній теорії і практиці

Перед освітою ХХІ століття стоять завдання формування особистості, конкурентоспроможної та успішної в новому

інформаційному середовищі. Ще недавно основною метою освіти було освоєння узагальнених результатів досвіду людства, сьогодні для розвитку особистості важливою умовою є оволодіння процесом, способами і засобами діяльності.

Відповіддю на запити цієї тенденції в освіті є поширення в навчальному процесі проектної діяльності як складової найбільш сучасного типу організаційної культури, в якій поєднуються технократичні і гуманітарні, дослідницькі і прогностичні, інформаційно-освітні і соціально-перетворюючі складові. Це дозволяє говорити про проектну культуру як основу нової освітньої парадигми XXI століття, яка формує особливий тип мислення – проектність та особливу форму перетворювальної діяльності особистості – проектування.

Зазначимо, що за століття історії теоретичних досліджень та тривалого періоду практичного застосування методу проектів у навчально-виховному процесі, в науці сформульовано і осмислено суть цілого ряду родових до базових понять та їх істотних ознак. Серед таких, які на сьогодні формують основу наукового контексту категорії метод проектів, є: педагогічний (освітній проект), навчальний проект, навчальне проектування, проектний (проектно-орієнтований) урок, проектне навчання (проектна форма навчання), проектна технологія. Визначені поняття є результатом багатоаспектних напрямів наукових розвідок проблеми педагогічного проектування та свідченням актуальності проектного типу діяльності в освіті.

Проблема проектної діяльності в наукових дослідженнях останніх десятиріч розглядається у різних аспектах: у контексті структурної одиниці процесу навчання (Н. Матяш, Н. Пахомова), визначення її структури і змісту (В. Кальней, Т. Матвєєва, С. Шишов), методології (Т. Комар), на рівні принципу організації і реорганізації освіти (Н. Крилова), з точки зору проблем організації проектної діяльності учнів (Л. Барзацька, Л. Кратасюк, Н. Наконечний, Л. Немерещенко), можливості організації на основі змісту шкільного підручника (Є. Нечитайлова), сутнісних складових навчальної проектної діяльності вчителя (Є. Заїр-Бек, І. Іонова, Л. Іванова), як технологія навчального процесу (Т. Овчиннікова), як фактор самостійного визначення випускників (А. Покровська), як метод діяльності в Інтернеті (С. Пилюгіна), з точки зору підготовки вчителя до організації проектної діяльності (Т. Бакка, Т. Подобєдова) та ін.

За основу візьмемо педагогічний підхід, який розглядає поняття «проектна діяльність» у двох аспектах: 1) як процес розробки окремими педагогами або колективами вчителів теоретичних моделей – освітніх програм і методик їх реалізації, цілей і конструктивних схем досягнення; 2) як проектна діяльність учнів – складова навчальної діяльності, підпорядкована певним організаційним засадам.

Для визначення сутнісних якостей проектної діяльності як інноваційної практики навчання в цілому та історії й суспільствознавчих предметів, зокрема, для всіх суб'єктів навчального процесу потрібно визначити її концептуальні засади, а це спонукає до історичного аналізу становлення та розвитку методу проектів у педагогічній теорії і практиці.

Метод проектів в історичному розвитку став предметом спеціального дослідження для когорти науковців: Т. Довбенко, О. Мариновської, Б. Мельниченка, О. Пеньковських, Є. Полат, А. Сиденко та ін.

Аналіз джерельної бази, що складалася в останні кілька десятиріч, дає змогу визначити етапи становлення і розвитку методу проектів, які фіксують точки найвищої інтенсивності його використання в освітній практиці. Досліджуючи еволюцію проектної діяльності в освіті в історичному ракурсі Є. Полат визначає такі її етапи: 1) 1590 - 1765 рр. – початок проектної діяльності в архітектурних школах Європи; 2) 1765 - 1880 рр. – використання проекту в якості методу в систематичній педагогічній практиці і поширення його на американський континент; 3) 1880 - 1915 рр. – використання проектів у виробничому навчанні і в загальноосвітніх школах; 4) 1915 - 1965 рр. – переосмислення методу і поширення його в Європі; 5) з 1965 року по наш час – третя хвиля його міжнародного поширення.

О. Пеньковських, досліджуючи спадковість історичного досвіду реалізації методу проектів у зарубіжній школі, визначає виділяє шість періодів генезису методу проектів у вітчизняній теорії та практиці. До таких періодів вона відносить: 1) період зародження ідеї методу проектів (кінець ХІХ – початок ХХ ст.); 2) вирішення протиріч у практичному осмисленні методу проектів (1914 – 1921 рр.); 3) інтенсивного застосування методу проектів у практику на науковій основі (20-30-і рр. ХХ ст.); 4) «відчуження» від шкіл (1930 – 1960 рр.); 5) розвитку методу проектів (1960 – 1990 рр.); 6) період

актуалізації ідей методу проектів у практиці вітчизняних освітніх закладів (рубіж ХХ – ХХІ ст.).

Для подальшого розгляду концептуальних засад методу проектів наведемо три важливі його характеристики.

По-перше, це властива методу проектів концептуальність, тобто опора на систему філософських і психолого-педагогічних концепцій (в основі методу проектів лежать ідеї гуманістичної педагогіки та прагматичних філософських поглядів).

По-друге, технологічність – цілісність і логічність дидактичних засад організації методу проектів, що визначається послідовністю дидактичних прийомів і операцій, обумовлених логічною схемою.

По-третє, універсальність – здатність до відновлення і застосування на різних етапах навчання та адаптації до вимог різних предметів.

Для початку визначимо концептуальну основу методу проектів в історичному розвитку. Загальновизнаною є думка про те, що теоретичною основою методу проектів є ідеї американського педагога, психолога, представника філософії прагматизму Джона Дьюї, який працював у період боротьби між традиційною і реформаторською педагогікою. У науковій літературі термін реформаторська педагогіка трактується як потужний педагогічний рух першої третини ХХ ст., який об'єднав педагогів багатьох країн у їх бажанні реформувати систему освіти, що не відповідала вимогам часу й потребам дитини, докорінним чином змінити її на новий тип школи, запровадити новий зміст освіти, нові організаційні форми, методи і засоби навчання.

Методологічною основою практичної діяльності реформаторів стали принципи демократизації, гуманізації, соціалізації освіти (навчання і виховання), забезпечення активного творчого саморозвитку особистості. Системоутворюючою ланкою європейської реформаторської педагогіки став альтернативний підхід до особистості дитини, що базувався на ідеях педоцентризму, визнання унікальної природи дитини та її права на індивідуальний розвиток. Концептуальне оформлення ці позиції знайшли в працях представників течії вільного виховання: віра в добре начало й творчі здібності дитини, опора на внутрішню активність дитини, її індивідуальні нахили та можливості, здатність до саморозвитку, опосередкований вплив на особистість через організацію сприятливого середовища, акцентування уваги на набутті дитиною

власного досвіду як основи її природного розвитку, культивування активного ставлення дітей до життя, суспільства, організація життя шкільного співтовариства на засадах самоврядування.

2. Філософські та дидактичні засади організації навчання на основі проектів у діяльності педагогів реформаторів Дж. Дьюї, У. Кілпатрика

На початку ХХ століття в США склалася педагогічна течія, найбільш загальні теоретичні і методологічні основи якої виходили з філософії прагматизму. Остаточне оформлення прагматичної педагогіки пов'язано з іменем Джона Дьюї – видатного американського філософа і педагога минулого століття. Він заклав теоретичні основи методу проектів. Вихідець із буржуазної сім'ї Джон Дьюї у 1879 році закінчив Вермонтський університет, у 1884 році захистив дисертацію «Психологія Канта». Довго працював професором ряду американських університетів – Мічиганського, Чикагського, Колумбійського. Згідно його філософії, людське мислення завжди ціленаправлене і виходить з конкретної проблемної ситуації, яку людина прагне вирішити найбільш адекватним шляхом. Суть рефлексорного (критичного) мислення – вічний пошук фактів, їх аналіз, роздум над їх достовірністю, вибудова фактів для пізнання нового, для виходу із сумніву, формування впевненості, заснованої на аргументованому судженні. Проблема встановлює мету думки, а мета контролює процес мислення. Формування мислення такого типу, в основі якого лежить особистий досвід – повинно бути головною метою навчання і виховання за Дж. Дьюї. Вчений мав власний досвід роботи в середній школі, а пізніше, будучи завідувачим кафедрою філософії і педагогіки Чикагського університету, заснував експериментальну школу-лабораторію для практичної перевірки своїх ідей. Це дозволило Дьюї створити розгорнуту педагогічну концепцію, яка була основою шкільної політики США у 1920 - 1930-х роках. Завдання навчання і виховання вчений завжди розглядав крізь призму соціальних проблем. Школа має виконувати функцію соціальної реконструкції. Важливим завданням вчителя вважав в тому, щоб стимулювати різноманітними шляхами самодіяльність учнів, будити і розвивати їх інтерес і творчість. Учитель мав показати дітям їх особисту зацікавленість у набутих знаннях, які можуть бути використані ними в житті. Школа має бути «суспільством в мініатюрі», і в своїх специфічних формах відтворювати суспільні

процеси, сприяючи таким чином соціалізації дітей і молоді, їх активному пристосуванню до життя і формуванню громадянської свідомості. Аналіз змісту нової прагматичної педагогіки (прогресивізму) Джона Дьюї, викладений у працях: «Моє педагогічне кредо» (1897), «Школа і суспільство» (1899), «Дитина і програма» (1902), «Демократія і освіта» (1916), «Школа і дитина» (1923) та ін., дозволяє нам узагальнити та систематизувати головні філософсько-педагогічні ідеї вченого.

За Джоном Дьюї, для ефективного навчального процесу потрібно:

1. Розуміти школу як засіб соціальної спадковості, головне завдання якої нагромадити і реконструювати досвід.

2. Сприймати школу як громадсько-активний центр соціального життя, цілеспрямовану соціальну установу, в якій відбувається формування особистості, що вміє пристосовуватися до різних життєвих ситуацій.

3. Визначати завдання постійного росту, розвитку здібностей дитини як головну мету школи.

4. Застосовувати у процесі навчання дослідницькі методи, вчити розв'язувати проблеми, діяти, співпрацювати, будувати процес навчання, виходячи із потреб, інтересів і можливостей дітей.

5. Організовувати навчання навколо якоїсь справи (дії), завдання, яке повинно приносити користь кожному учневі.

6. Формувати знання у процесі самостійної практичної діяльності учнів та на основі їхнього досвіду.

Вище зазначені положення дозволяють нам звести їх до таких основних позицій: метою освіти за Джоном Дьюї є виховання людини для успішного життя в демократичному, індустріальному суспільстві, дидактичні вимоги – корисність, єдність, розвиток, зміст освіти – знання, досвід, пов'язаний із соціальним середовищем, активне навчання, вміння використовувати знання в практичній діяльності, головний метод – навчання через дію, головний принцип педагогіки – демократія.

Наголосимо також, що важливим для подальшого аналізу викладених ідей є прийняття нами думки про те, що філософія прагматизму орієнтована на пошук методу, здатного адекватно вирішувати всю сукупність соціально значущих проблем суспільства від його демократичного устрою до конкретних завдань виховання. Провідним методом, запропонованим Д. Дьюї, став метод, названий ним *learning by doing* – навчання засобами дії, який розглядався

педагогом у трьох площинах: як засіб навчання, засіб виховання і засіб, що дозволяє учням адаптуватися в житті. Перевага даного методу полягала в тому, що він уможлиблював активну діяльність учнів, впливав на їхню освіту в цілому (моральну, розумову, релігійну, естетичну), вносив зміни в традиційну схему навчання, запропонувавши натомість таку: вмотивована проблема – активна практична дія – використання знань, умінь і навиків – реконструкція досвіду.

Як уже зазначалося, другою характерною ознакою методу проектів є цілісність і логічність дидактичних засад його організації, основи яких у подальшому були розроблені та обґрунтовані американськими педагогами-практиками У. Кілпатриком та Е. Коллінгсом. Саме їх творчий доробок кладе початок другому періоду в становленні методу проектів, який, приймаючи періодизацію О. Пеньковських, називаємо періодом інтенсивного застосування в практиці на науковій основі. Зупинимось на цьому детальніше.

Практичну розробку технології зроблено учнем і послідовником ученого Уільямом Хердом Кілпатриком. Професор математики і астрономії в Мерсерському університеті, пізніше директор школи в штаті Колумбія, доктор Коледжу учителів, він виробляв та шліфував на практиці свої педагогічні погляди. Свої ідеї виклав у працях: «Особистість і цивілізація», «Основи методу», «Довідник з філософії освіти».

Насамперед відзначимо, що У. Кілпатрик є прихильником прагматичної педагогіки, тому розглядає школу як інструмент демократії у сфері освіти. Розроблена ним педагогічна система – «експерименталізм» – спирається на філософію прагматизму і психологію біхевіоризму. Він відкидає традиційну школу, засновану на передачі учням готових знань поза зв'язком із реальними життєвими потребами дітей, заперечує необхідність шкільних програм, класно-урочної системи, а процес навчання пропонує будувати на основі розширення і збагачення індивідуального життєвого досвіду учнів.

Важливими для нашого дослідження є сформульовані У. Кілпатриком теоретичні основи методу проектів, серед яких – зв'язок тем проектів із дитячими інтересами, визначення учнями тем, що вивчаються, зв'язок кожного проекту з наступним та розроблена ним перша класифікація проектів відповідно до їх мети, основними критеріями якої є втілення думки у зовнішню форму, отримання

естетичної насолоди, вирішення задачі, проблеми, отримання нових даних, розвиток таланту. Ним визначено зміст проектної діяльності, рамковими умовами якої виступають інтереси і мотивації дітей, активність, яку вибирають самі діти, дії, які виходять із природних здібностей учнів, відсутність примусу класно-урочної предметної системи навчання. Термін «метод проектів» вперше вжив у 1908 році Д. Снезден, завідуючий відділом виховання сільськогосподарської школи. Бюро виховання США узаконило термін «проект» в 1911 році.

Загальновідомо, що період 20-30-х років ХХ ст. характеризується широким використанням у практиці навчання модифікацій методу проектів, які дотримувалися основних засад методу: цікавої суспільної справи, поєднання пізнання і діяльності, комплексності, дослідницької роботи тощо. Основною ідеєю методу проектів було намагання авторів та їх послідовників в інших країнах перетворити школу навчання у школу життя, де учні набувають знання у процесі праці. Навчальні предмети відкидалися і замість них створювалися комплексно-проектні програми, що виконувалися під керівництвом учителя. Методом проектів було передбачено планування учнями своєї навчальної діяльності та засобів її виконання. Матеріали для навчання брали з повсякденного життя учнів. Вважалося, що програми – це сукупність взаємопов'язаних досвідів, які мали стати змістом навчально-виховної роботи. Самі проекти носили індивідуальний та груповий характер і мали враховувати усі сторони життя кожного учня. Проектна діяльність відбувалася у певній послідовності: обрання проекту, усвідомлення завдання, що постало перед учнем, його виконання та обговорення наслідків результатів. Учитель мав сприяти виконанню роботи. Елементи методу проектів досить широко використовувалися в експериментальних школах у 20-30-х рр. минулого століття. Так, зокрема, прибічники «нової школи» А. Аейлеха (Англія) були прихильниками «абсолютної свободи учнів». Школа «Ермітаж» О. Декролі (Бельгія) максимально враховувала інтереси та вподобання дитини, навчальний матеріал тісно пов'язувався з оточуючим життям учнів. У 30-х роках ХХ століття у Франції в експериментальному порядку було створено низку зразкових ліцеїв, в яких використовувались у навчально-виховній роботі ідеї методу проектів: опрацьовували шкільну програму з групами (командами) ліцеїстів, враховували індивідуальні нахили учнів, навчали їх у тісному взаємозв'язку з оточуючим

середовищем. Надзвичайно близьким до методу проектів є дальтон - проект (США), за яким учням надавалася можливість свободи при виборі занять та черговості вивчення різних предметів, а також свобода використання робочого часу. Річний обсяг навчального матеріалу розбивався помісячно на певні розділи (підрозділи), а з учителем кожний учень складав угоду (контракт) про самостійне опрацювання навчального завдання в спеціалізованих навчальних кабінетах, бібліотеках тощо. Роль учителя полягала в організації навчання, консультаціях та контролі за виконанням навчальних програм.

Метод проектів привернув увагу російських педагогів ще в на початку ХХ століття. Ідеї проектного навчання виникли в Росії практично паралельно с розробками американських педагогів. Під керівництвом російського педагога Станіслава Теофіловича Шацького в 1905 році була організована невелика група співробітників, яка пробувала активно використовувати проектні методи в практиці викладання. Термін «метод проектів» з'явився у працях Н. К. Крупської у 1923 році. Суть цього методу полягала в тому, що у зв'язку з вивченням окремих тем навчальних курсів учні намічають проекти визначених робіт, під час виконання яких застосовуються раніше отримані ними знання. Проект чи завдання спочатку обговорювалися учителем разом з дітьми щодо його доцільності. У 1930 році вже всі школи перейшли на метод проектів, а навчальні програми були побудовані за цією ідеєю. На складання і виконання проектних завдань витрачався весь час, який виділявся для навчальної роботи. Н. Крупська скептично ставилася до ідеї перетворення методу в універсальний засіб навчання. Вона справедливо вважала, що він підгонить теорію під суспільно-корисні справи, звужує світогляд і призводить до формування «американського програмного утилітаризму». Радянська педагогічна преса критикувала цей метод, тому практичне його застосування в 1931 році було заборонено. В США метод проектів проіснував до середини ХХ століття і був також розкритикований за обмеженість теоретичного компоненту, що було не на користь знанням і вело до посилення фактичної неуспішності учнів.

3. Переосмислення і поширення методу проектів на кінець ХХ – початок ХХІ ст. Незважаючи на шквал критики, ідея методу в різних педагогічних трансформаціях жила і далі. Прикладом методики

дослідницького типу є «Запрошення до дослідження» американського біолога і педагога Дж. Шваба (середина 60-х років). Як і в попередньому методі, в даній моделі були широко використані ідеї методу проектів, а саме: ознайомлення учнів з предметом дослідження, постановка проблеми і можливих труднощів, які можуть спіткати учня, стимулювання учнів до пошуку відповідних рішень та знаходження шляхів їх вирішення. У 1968 році у США були створені перші альтернативні школи. Автори цього типу шкіл, як і автори методу проектів, виступали проти класно-урочної системи, енциклопедизму навчальних програм, їх затеоретизованості, збільшення кількості уроків, навчальних завдань тощо. Найбільш поширеними формами навчання були бесіди, дискусії, розвиваючі ігри, вправи творчого характеру. Заняття проводилися в музеях, лабораторіях, бібліотеках, наукових центрах за індивідуальними планами. Широко використовувалося навчання парами і в групах, а також методика індивідуального навчання. Все це нагадує ідеї, закладені в методі проектів. У 60-70-х роках у США було створено нову модель навчання «Школа майбутнього», де також використовувався метод проектів: заняття за індивідуальними планами (під керівництвом учителя), учням надавалося право навчатись у класі або самостійно (Оклефський коледж, Пітсбург, коледж Ітон Ереа та ін.). У 80-90-х роках минулого століття значну популярність в шкільній освіті набув проект спільного або кооперативного навчання (університети штатів Балтимора, Міннесота та Каліфорнія). Цей проект є ніщо інше, ніж поглиблений і розширений варіант методу проектів, що носив індивідуальний і груповий характер. Як і в методі проектів тут виховувались такі якості учнів як відповідальність за своє навчання і навчання інших членів групи, взаємодопомога, індивідуальна незалежність, соціальна взаємодопомога, оцінювання та перспективи поліпшення виконання завдання.

У 60-80-х роках ХХ століття у Великій Британії працювали навчально-виховні заклади, де поєднувались індивідуальні та групові заняття з учнями, зокрема у Коутессторп коледжі (графство Лесестершир). Роль учителя у процесі навчання полягала у максимальному сприянні виконанню учнями обраного змісту занять, що також було опрацьовано методом проектів. У методі проектів велика увага приділяється індивідуалізації навчання. Цю ідею широко використовували вчені-педагоги та практики Франції у 70-80-

х роках минулого століття. Зокрема, ними було опрацьовано метод індивідуалізації навчання «у власному ритмі». Не заперечуючи класно-урочну систему, вони проводили дослідження щодо удосконалення розкладу уроків, розподілу класів на групи, навчального дня на дві половини, відміни домашніх завдань, тощо. Широкого поширення у 60-80-х роках минулого століття на Заході набули так звані «відкриті школи», навчально-виховна робота у яких передбачала тісний зв'язок з оточуючим середовищем, врахування різноманітних соціальних чинників та самоосвіта індивіда. Як і в методі проектів, навчально-виховний процес у ньому тісно пов'язаний з позакласною та позашкільною роботою. Так, в Англії в експериментальних «відкритих школах» (за ідеєю авторів методу проектів) не існувало чіткого розкладу уроків, традиційного навчального плану. Вчитель і учні спільно планували теми занять і час їх виконання (інтегрований день). Створювалися також групи старших і молодших учнів, які сиділи на заняттях поруч: цим самим, на думку авторів, виховувалося довірливе ставлення і турбота старших учнів до молодших. Подібні навчальні заклади створювалися у Німеччині, Франції та в інших країнах.

На кінець ХХ – початок ХХІ ст. припадає третя хвиля переосмислення і поширення методу проектів, коли ознаки проектування поширилися на рівень педагогічної системи, освітнього середовища, зміст виховання і навчання. Про це свідчать наукові розвідки, предметом яких стали такі проблеми:

- поширення проектування в освітнє середовище (проектування змісту освіти, управління навчальним закладом, проектування педагогічних теорій, проектування уроку);
- теоретичні і практичні аспекти методу проектів (організація проектної діяльності, методи навчання в проектній діяльності, структура і зміст проектної діяльності, оцінювання навчальних проектів, дослідницька діяльність в умовах проектного підходу до навчання);
- метод проектів у практиці сучасного педагога (проектна культура вчителя, проектний аналіз педагогічної дії, закономірності і принципи проектування);
- метод проектів у класно-урочній системі навчання (історичні аспекти розвитку методу проектів, поєднання проектної і предметної форм організації діяльності, навчальні проекти, проектні уроки,

проектні тижні, проектна діяльність на уроках і в позаурочній діяльності);

- вплив проектної діяльності на становлення компетентностей особистості (розвиток ключових компетентностей у проектному навчанні, розвиток творчого потенціалу через проектну діяльність, метод проектів у виховному процесі) та ін.

Проведений теоретичний аналіз становлення та впровадження методу проектів у шкільну практику, переосмислення здобутків у галузі педагогічного проектування в новітній науковій літературі дають підстави зробити такі висновки:

1. Науковий та соціокультурний поступ ХХІ століття актуалізує ідеї методу проектів у практиці сучасних освітніх закладів, зауважує на потребі переоцінки кращих здобутків педагогіки прагматизму.

2. У педагогічних поглядах та експериментальних роботах Джона Дьюї та його послідовників започатковані ідеї побудови навчання на активній основі через доцільно-вмотивовану діяльність учнів у співвідношенні з їх особисто-визначеними інтересами.

3. Для сучасної школи залишається важливим використання методу проектів як засобу навчання, засобу розвитку, засобу максимального наближення учнів до реального життя та залучення їх до розв'язання індивідуальних та суспільних проблем.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте поняття «проектна діяльність» у двох аспектах.

2. Назвіть історичні етапи становлення і розвитку методу проектів.

3. Серед важливих характеристик методу проектів дослідники виділяють його універсальність – здатність до відновлення і застосування на різних етапах навчання та адаптації до вимог різних предметів. Прокоментуйте твердження.

4. Назвіть складники ефективного навчального процесу за Джоном Дьюї.

5. Визначте причини актуалізації ідей методу проектів у практиці вітчизняних освітніх закладів.

6. Встановіть взаємозв'язок між поняттями: проектна культура – проектність – проектування.

Лекція 2

Тема: Науковий контекст основних категорій, пов'язаних із застосуванням методу проектів у навчально-виховному процесі

План

1. Метод проектів у категоріальному апараті педагогіки.
2. Семантико-термінологічний огляд понять «педагогічне проектування» та «проектна діяльність».
3. Зміст понять «проектне навчання», «проектний урок».

Основні поняття: метод проектів, педагогічне проектування, проектна діяльність, проектне навчання, проектний урок.

Література

1. Куліченко А. К. Проектне навчання в освітньому просторі США на поч. ХХІ ст. [Електронний ресурс] / А. К. Куліченко. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2012_26/files/P2612_zm.pdf
2. Пахомова Н. Ю. Метод учебного проекта в образовательном учреждении: Пособие для учителей и студентов педагогических вузов / Н. Ю. Пахомова. – М.: АРКТИ, 2003. – 110с.
3. Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати : практико-зорієнтований збірник / Ін-т педагогіки АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка АПН України, Ліцей міжнар. відносин № 51 м. Києва; редкол.: С. М. Шевцова [та ін.]. – К.: [б. в.], 2003. – 500 с.
4. Пелагейченко М. Л. Сутність поняття «метод проектів» у сучасній педагогічній науці / М. Л. Пелагейченко // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. (Педагогічні науки). – Бердянськ. – 2009. – № 1. – С. 63-67.
5. Слободчиков В. И. «Проектирование» – слово ученое. В чем его практический смысл? / В. И. Слободчиков // Директор школы. – 2002. – № 6. – С. 9-15.

6. Цимбалару А. Семантика понятійного апарату проблеми педагогічного проектування / А. Цимбалару // Нова педагогічна думка. – 2009. – № 3. – С. 30-35.

7. Цимбалару А. До поняття «проектно-технологічна діяльність учителя» / Анжеліка Цимбалару // Рідна шк. – 2008. – № 1/2. – С. 8-10.

1. Метод проектів у категоріальному апараті педагогіки

За століття історії теоретичних досліджень та тривалого періоду практичного застосування методу проектів у навчально-виховному процесі в науці сформульовано і осмислено суть цілого ряду родових до базових понять та їх істотних ознак. Серед таких, які на сьогодні формують основу наукового контексту категорій методу проектів є: педагогічний (освітній проект), навчальний проект, навчальне проектування, проектний (проектно-орієнтований) урок, проектне навчання (проектна форма навчання), проектна технологія тощо. Визначені поняття є результатом багатоаспектних напрямів наукових розвідок проблеми педагогічного проектування та свідченням актуальності проектного типу діяльності в освіті.

Визначені напрями наукових досліджень показують, що на сьогодні сформувався особливий проектний простір життєдіяльності учасників освітнього процесу з широкою семантичною картиною його змісту. За століття історії впровадження методу проектів у педагогічній теорії і практиці сформульовано значну кількість понять, що складають наукову основу соціокультурного явища. Засобами теоретичного аналізу наукових досліджень визначимо місце основних понять у категоріальному апараті педагогіки. До таких віднесемо: метод проектів, проектна діяльність, навчальний проект, проектне навчання, проектний урок.

Метод проектів як спосіб організації навчання залишається актуальною та, в деяких аспектах, суперечливою темою для сучасних педагогічних розвідок. Неоднозначними є погляди науковців на зміст педагогічної категорії, застосування методу в класно-урочній системі організації навчання. Теоретичні основи методу проектів досліджують у своїх працях В. Белогрудова, О. Богомолова, О. Галицький, В. Гузеєв, І. Дуженко, Л. Зазуліна, П. Кендзьор, В. Кумарін, М. Леонтьєва, В. Логвін, О. Мариновська, Н. Матяш, В. Монахов, Н. Наволокова, С. Нич, Н. Пахомова, Є. Полат,

Л. Хоружа, С. Хуторський, І. Чечель та ін. Зазначимо, що в науковій літературі метод проектів має чимало різних визначень. До найбільш поширених належать такі: спосіб організації навчання, особистісно зорієнтований метод навчання, самостійна творча праця, форма організації навчання, спеціально організований учителем комплекс дій, навчання у співробітництві, педагогічна технологія, комплексний метод навчання, цілеспрямована самостійна діяльність учнів, спосіб досягнення дидактичної мети.

Для прикладу наведемо кілька визначень. Так, дослідниця С. Нич вважає, що це – «гнучка модель організації навчального процесу, орієнтованого на творчу самореалізацію особистості, розвиток її можливостей у процесі створення нового продукту під контролем учителя». Є. Полат називає метод проектів сукупністю навчально-пізнавальних прийомів, що дають змогу вирішити ту чи іншу проблему в результаті самостійних дій учнів з обов'язковою презентацією. За М. Леонтєвою – це «комплексний узагальнюючий процес раціонального сполучення репродуктивної та продуктивної діяльності, що дає змогу комбінувати та поєднувати формальні знання з практичним досвідом». О. Хуторський вважає метод проектів «системою навчання, що передбачає комплексний характер діяльності всіх учасників із метою отримання освітнього продукту за певний часовий проміжок. «Метод проектів – особистісно зорієнтований метод навчання, заснований на самостійній діяльності учнів щодо розробки проблеми й оформлення її практичного результату», – зазначає С. Пілюгіна.

Наявність значної кількості підходів до змісту поняття «метод проектів» ставить проблему визначення обов'язкових критеріальних вимог до його сучасного тлумачення. Нам імпонує думка В. Логвінова, який указує на такі: наявність освітньої проблеми, складність і актуальність якої відповідає навчальним запитам і життєвим проблемам, дослідницький характер пошуку шляхів вирішення проблеми, структурування діяльності відповідно до класичних етапів проектування, педагогічна цінність діяльності.

Названі критеріальні вимоги дозволяють використовувати поняття «метод проектів» контекстно як технологію навчання. Власне, сам дослідник визначає сутність методу як проектної технології, як «системне і послідовне моделювання тренувального вирішення проблемних ситуацій, які потребують від учасників освітнього процесу пошукових зусиль, спрямованих на дослідження і розробку

оптимальних шляхів вирішення проектів, їх неодмінний публічний захист і аналіз підсумків упровадження».

Нам видаються логічними висновки дослідниці М. Морозової, яка у множинності значень поняття «метод проектів» у широкому розумінні вбачає феномен, а у вузькому значенні визначає метод проектів як педагогічну категорію, для якої справедливими є критерії технологічності, здатні проникати в освітній процес, поліпшуючи його результати. Як педагогічну технологію метод проектів розглядають також В. Беспалько, В. Гузеєв, Д. Левітес, К. Мелашенко, Г. Селевко, та ін., визначаючи її комплексним інтегративним процесом, який поєднує систему цілей, змісту та методів організації навчання в проектній діяльності.

У науково-педагогічній літературі метод проектів розглядається також як форма організації навчальної діяльності. На думку Т. Комар, таке тлумачення ґрунтується на положенні про те, що форма стосовно до методу має певну автономність і, в залежності від поставленої мети, може наповнюватися адекватними методами. В орієнтовній програмі навчально-дослідницької і проектної діяльності на ступені основної загальної освіти Російської Федерації знаходимо визначення поняття «проектна форма навчальної діяльності», під якою розуміється «система навчально-пізнавальних дій школярів під керівництвом учителя, спрямованих на самостійний пошук і вирішення нестандартних завдань (або відомих завдань у нових умовах) з обов'язковим представленням результатів у вигляді проекту».

Отже, ми прослідковуємо декілька взаємозв'язаних підходів до понятійного конструкту метод проектів у контексті власне методу, форми і технології, характеристики яких конкретизуються змістом призначення і особливостями застосування в навчальному процесі. Педагогічний феномен поліфункціональності методу проектів дослідники пов'язують із специфікою завдань, що вирішуються з його допомогою. Поділяючи думку дослідниці Н. Пахомової, яка активізацію діяльній складовій в традиційному навчальному процесі та формування ключових компетентностей визначає основними завданнями методу проектів, узагальнимо семантико-термінологічний огляд поняття таким визначенням: **метод проектів – це особлива модель організації навчання, в якому продуктивна діяльність виступає засобом реалізації дидактичної мети, засобом розвитку суб'єктності та компетентності учнів.**

Саме з цього ракурсу нами проаналізовано ряд наукових праць, де проводиться зв'язок між методом проектів і формуванням компетентностей учнів, що є вагомим теоретичним надбанням у сучасній системі освіти. Так, проблеми проектування в компетентнісно-орієнтованій освіті ґрунтовно досліджують М. Бабкіна, Л. Беліменко, О. Вакуленко, Г. Голуб, І. Єрмаков, О. Зеркаль, Г. Ільїн, Г. Ісаєва, Н. Коваленко, А. Обухов, Н. Павлова, Н. Пахомова, І. Реутова, Н. Романовська, Л. Сергєєва, С. Татарченкова, С. Телешов, С. Тюменова, Т. Федорова, Н. Христюк, І. Челишева, К. Червенко та ін. Дослідники визнають те, що проектний метод у компетентнісній освіті є інструментом, який створює унікальні передумови для розвитку ключових та предметних компетенцій учнів (самоосвітніх, соціальних, полікультурних, інформаційних, комунікативних тощо) й самостійності учнів в опануванні нового, стимулюючи їхню природну допитливість і творчий потенціал.

Важливим із теоретичної й корисним з практичної сторони є аналіз досвіду практичної організації проектної діяльності в навчальній і виховній роботі загальноосвітніх закладів, які досліджують К. Баханов, В. Беспалько, В. Бойко, О. Бойченко, В. Вербицький, В. Гейко, М. Голубенко, Н. Дроздович, В. Зарицька, Н. Івасюк, В. Кобрин, Л. Кондратова, О. Косогова, Л. Мартинець, Н. Матяш, В. Мирошніченко, С. Налужний, В. Ницета, Н. Пахомова, В. Парубець, Н. Поліхун, Т. Челомбітько, Л. Чехівська, С. Ящук та ін.

Розвиток інноваційної практики з використання методу проектів у навчальному процесі призвів до узагальнення, переосмислення відомих та визначення змісту нових похідних понять, як-то: проектна діяльність, проектне навчання, проектний урок, навчальний проект та ін. Зупинимось на цьому детальніше.

2. Семантико-термінологічний огляд понять «педагогічне проектування» та «проектна діяльність»

Оскільки проектна діяльність є для нас наскрізним поняттям, зміст якого розкриватиметься поступово в підрозділах посібника, зупинимось тільки на окремих його аспектах. У наукових джерелах поняття «проектна діяльність» ототожнюється з поняттям «проектування», залучення якого до освітньої сфери закономірно трансформує його у поняття «педагогічне проектування». Проблема педагогічного проектування є однією з провідних у працях багатьох

дослідників, серед яких В. Гинецінський, Ю. Громико, Т. Волобуєв, В. Давидов, Л. Іванов, Д. Ельконін, І. Єрмаков, М. Коляда, О. Новиков, О. Остапчук, А. Пуліна, Г. Путілов, В. Радіонов, А. Цимбалару та ін. Педагогічне проектування розглядається дослідниками проблеми по-різному: як методологічний засіб інноваційного перетворення педагогічної дійсності, як процес конструювання майбутнього розвивального середовища навчальної програми або технології, як тип діяльності, характерною ознакою якого є спрямованість на перетворення існуючих педагогічних об'єктів у нову форму й вирішення актуальних проблем через інновацію, що має бути впроваджена у педагогічну практику. То ж поняття «педагогічне проектування» більше стосується сфери професійної діяльності педагога. Щодо учнів як суб'єктів проектування, то тут доцільним є використання поняття «проектна діяльність», в якій вони залучаються до дій з осмислення майбутнього перетворення дійсності на основі вибору і прийняття рішень. Проектна діяльність, включаючи в себе окремі загальні елементи діяльності, має свій власний зміст для різних суб'єктів навчально-виховного процесу. У більшості визначень поняття переважають цільові установки діяльності, об'єктом яких є учень. З цієї позиції дослідники проблеми визначають поняття «проектна діяльність» по-різному: як спосіб активізації пізнавальної діяльності (Н. Пахомова, І. Сасова, Т. Шамова), як засіб формування ключових компетентностей (Л. Беліменко, О. Зеркаль, Н. Романовська), як діяльність, «що забезпечує єдність і наступність різних сторін процесу навчання і є засобом розвитку особистості суб'єкта навчання» (Н. Матяш), як «спосіб розв'язання однієї або цілого ряду проблем, показ практичного застосування набутих знань» (О. Пехота), як засіб, що «передбачає рух дитини у просторі можливого» (С. Мирджалілова).

Узагальнення теоретичних досліджень суті проектної діяльності дозволяє розуміти її як продуктивну діяльність учнів, спрямовану в майбутнє, перенесення знань у нові умови для розв'язання значущої проблеми, досягнення кінцевого результату в процесі цілепокладання, планування і здійснення проекту.

3. Зміст понять «проектне навчання», «проектний урок»

Зазначимо далі, що проекти, які практикуються в загальноосвітній школі, набувають ознак навчальних і потребують особливої уваги

вчителів, оскільки мають виклики в класно-урочній системі навчання. Організація навчальних проектів досліджена у працях О. Нечитайлової, Т. Новикової, Н. Пахомової, П. Пшенічки, М. Широї та ін. Навчальний проект як основна форма пізнавальної діяльності учнів, що відбувається в межах методу проекту, за низкою ознак відрізняється від професійного: він пов'язаний із предметним змістом навчання, є засобом додаткової самоосвіти учнів, носить творчий характер, спрямований не на об'єктивні зміни, а на прийняття тренувального рішення майбутньої діяльності, на формування досвіду соціальної взаємодії.

У широкому вжитку у педагогів є також поняття «проектне навчання», яке використовується у двох значеннях: як «спеціально організований процес оволодіння учнями на змістово-процесуальному і функціональному рівнях проектною діяльністю, проектною культурою і формування в них готовності до проектної взаємодії зі світом» та як практичне навчання (створення проектів на уроках, факультативних заняттях, у позаурочній діяльності).

Заслуговує на увагу думка А. Куліченка, який розглядає проектне навчання у ХХІ ст. з позиції американської рецепції як домінуючої практики та освітньої парадигми. Під проектним навчанням (project-based learning) в американській освіті сьогодні розуміється інноваційна та емпірична стратегія у викладанні, що націлює учнів на навчання й розвиває мислення, науковий підхід у навчанні, коли учні демонструють відчутні результати в процесі вирішення дослідницьких питань, що виникають у їх житті та суспільстві, підхід у навчанні за моделлю «учнівське бажання – вчительська підтримка».

Узагальнення теоретичних досліджень проблеми дозволяє нам прийти до висновку, що поняття «проектне навчання» слід визначати як цілісну систему розвивального навчання, побудовану на засвоєнні теоретичних знань про проекти та послідовному виконанні навчальних проектів, результатом якої є здобуття учнями індивідуального досвіду проектної діяльності та зростання його компетентності.

Відзначимо, що при всій неоднозначності підходів до проблеми використання проектної діяльності в умовах класно-урочної системи, шкільна практика засвідчує широкий досвід її впровадження на уроках. У руслі нашого дослідження окремо зупинимося на проблемі імплементації проектної діяльності в класно-урочну систему навчання та визначимо зміст ще одного похідного поняття –

«проектний урок». У сучасних педагогічних дослідженнях знаходимо такі назви: «проектний урок» (Н. Пахомова, О. Тулупова), «метод проектів на уроці» (В. Логвін), «навчальне заняття, орієнтоване на формування проектної діяльності» (В. Слободчиков), «проектно-орієнтований урок» (П. Пшенічка) та ін. Різними є й підходи до організації проектів у класно-урочній системі навчання. Так Г. Андрєєв, Н. Бугайов, О. Михальов, Н. Романов вважають, що на уроках можна використовувати окремі елементи методу проектів, інакше відбуватиметься профанація самої ідеї.

Дослідниця О. Тулупова вважає, що про проектний урок можна говорити як про одиницю побудови розвивального навчання в середніх і старших класах загальноосвітньої школи. Тоді цикл проектної діяльності є комплексом уроків, а його елементи можуть виявлятися як окремі уроки. Такі уроки передбачають чотири типи ситуацій розвитку проекту: 1) актуалізації і проблематизації, 2) концептуалізації, 3) програмування або планування, 4) рефлексивно-експертної ситуації. Дослідниця вважає, що за звичні сорок п'ять хвилин вдається реалізувати лише той або інший етап навчального заняття, здійснити кількісну і якісну оцінку наявної освітньої ситуації, сформулювати проблему.

Дослідник В. Слободчиков схиляється до думки, що проектна діяльність можлива лише в діяльнісному просторі. Навчальне заняття, орієнтоване на формування проектної діяльності, на його думку, являє собою динамічну модель проходження учнями тривимірного простору – мислення, мисленнєвої діяльності й діяльності. Мислення включає проектну ідею як образ майбутнього результату, оцінку ресурсів і виявлення конкретних кроків, а мисленнєва діяльність спрямовується на пошук засобів, прийомів, технологій досягнення результату.

Дослідники Т. Веденєєва, М. Воїнова, В. Семенов вважають, що проектні уроки можливі в навчальному процесі у вигляді так званої турбійонної технології (від французької *tourbion* – коловерт, замкнений цикл), що реалізується ланцюжком: урок – дослідницький проект – урок. На їхню думку, навчання здійснюється за такою технологією:

- 1) інтегрований урок, на якому відбувається знайомство з темою;
- 2) продовження теми у проектній діяльності;
- 3) зовнішня презентація проекту;

4) урок із використанням сублімованого матеріалу, зібраного раніше. Продукт проектної діяльності, що пройшов означене коло, стає суспільно значущим, що в кінцевому підсумку змінює мотиваційну сферу суб'єктів навчального процесу. Дослідники відзначають, що зв'язок між ланками «дослідницький проект – урок» є двостороннім: з однієї сторони, матеріали досліджень включаються в урок, з іншої – на уроках народжуються нові теми проектів. Мета цієї технології – поєднання позаурочної і урочної діяльності учнів, включення результатів дослідницької діяльності учнів у зміст навчального матеріалу, формування системи компетентностей учнів.

К. Баханов зазначає, що у практиці навчання використання проектів доцільне при підготовці до складного нестандартного уроку, тоді переважна більшість роботи виконується учнями в позаурочний час, а на уроці йде процес координації виконання.

В. Логвін, розглядаючи проблему застосування методу проектів на уроках, наголошує на необхідності дотримання відповідності етапів навчального процесу на уроці контексту проектної технології. Авторська схема уроку-проекту в нього така: на етапі мотивації навчання іде постановка мети проекту, під час планування уроку відбувається обговорення варіантів, продумування ходу роботи, на діяльнісному етапі уроку проводиться часткове дослідження (особливо якщо це колективний проект). Тут учитель визначає цілі та планові результати навчання, а все інше мають робити учні – намічати проміжні завдання, шукати шляхи їх вирішення, діяти, корегувати діяльність, видавати продукт .

З іншого ракурсу розглядає проектну діяльність А. Власенко. Авторка визначає її доцільною і можливою на уроках, якщо така реалізується в інформаційно-комунікаційному середовищі. Дослідниця виділяє у проблемі організації навчального проекту три складові:

- 1) інформаційну – визначення інформаційних потоків;
- 2) виховну – становлення особистості школяра;
- 3) кібернетичну – управління діяльністю учасників навчального процесу.

Узагальнюючи думки дослідників візьмемо за основне таке твердження: проектний урок – це заняття, що проводиться в рамках предметної класно-урочної системи, спрямоване на формування компетентнісної особистості через глибоке засвоєння змісту предмета засобами проектної навчальної діяльності.

Досліджений зміст дефініцій дозволяє зробити висновок про те, що базові понятійні конструкти логічні у послідовності, де проектна технологія виступає як система, структурними одиницями якої є проект (як цільова установка), метод проектів (як основний метод), проектна діяльність (як зміст). Основні для контексту нашого дослідження поняття: «проектна діяльність», «проектне навчання», «проектний урок», «навчальний проект», логічні у такому взаємозв'язку, де проектне навчання виступає як система особистісно зорієнтованого навчання, проектний урок – структурна одиниця, навчальний проект – основна форма навчально-пізнавальної активності, проектна діяльність – вид предметно-перетворювальної діяльності.

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть базові та родові поняття, які на сьогодні формують основу наукового контексту категорії «метод проектів».
2. Поясніть феномен поліфункціональності методу проектів як власне методу, форми і технології.
3. Встановіть відмінність між поняттями «проектування» і «педагогічне проектування».
4. Встановіть співвідношення між поняттями «проектування» і «проектна діяльність».
5. Назвіть декілька значень поняття «проектне навчання».
6. Як називається технологія проектного уроку, який відбувається за такою схемою:
 - 1) інтегрований урок, на якому відбувається знайомство з темою;
 - 2) продовження теми у проектній діяльності;
 - 3) зовнішня презентація проекту;
 - 4) урок із використанням сублімованого матеріалу, зібраного раніше.

Семинар №1

Тема: Теоретико-методичні засади організації навчальних проектів

Мета: Проаналізувати історію становлення та впровадження методу проектів у практику навчання, засвоїти зміст основних понять педагогічного феномену та їх основних ознак, сприяти формуванню проектної компетентності як складової професійної діяльності майбутнього вчителя історії.

План

1. Історичні аспекти становлення та етапи розвитку методу проектів у педагогічній теорії і практиці.
2. Дидактичні засади організації проектів у теоретичній спадщині та практичній діяльності педагогів Дж. Дьюї, У. Кілпатрика.
3. Семантико-термінологічний огляд базових та родових понять педагогічного феномена.

Література

1. Дьюї Д. Досвід і освіта / Д. Дьюї ; [пер. з англ. Марії Василечко]. – Л. : Кальварія, 2003. – 84 с.
2. Дьюї Д. Демократія и образование: пер. с англ. / Джон Дьюї. – М.: Педагогика-Пресс, 2000. – 384 с.
3. Зосименко О. В. Періодизація становлення та розвитку проектного навчання / О. В. Зосименко // Педагогічні науки : зб. наук. праць СумДПУ ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2006. – Ч. 2. – С. 238–245.
4. Килпатрик В. Х. Основы метода / У. Х. Килпатрик. – М.; Л., 1928
5. Коллингс Е. Опыт работы американской школы по методу проектов / Е Коллингс. – М.: Новая Москва, 1976.
6. Мельниченко Б. Метод проектів за рубежом: минуле і сучасне. // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати. Практико-зорієнтований збірник. – К. : Департамент, 2003. – С. 133–136.
7. Метод проектів: Традиції, перспективи, життєві результати: Практико-зорієнтований посібник. / За ред.

С. М. Шевцової, І. Г. Єрмакова. – К.:, Видавництво «Департамент», 2003. – 500 с.

8. Морозова М. М. Метод проектів в історії отечественної і зарубіжної педагогіки [Електронний ресурс]// Інтеграція освіти .- №.3/4.-2007.- Режим доступу:dl1.lib.ua-ru.net/files/dfd/140/050692011.doc

9. Огієнко О. Тенденції розвитку проектної технології у зарубіжній педагогіці ХХ століття / Олена Огієнко // Порівняльна професійна педагогіка. – 2011. – №1. – С. 31-38.

10. Пахомова Н.Ю. Метод навчального проекту в освітньому закладі: Посібник для вчителів і студентів педагогічних вузів/ Н. Ю. Пахомова. – М.: АРКТИ, 2003. – 110 с.

11. Полат Е. С. Метод проектів: історія і теорія питань / Євгенія Семёновна Полат // Шкільні технології. – 2006. – № 6. – С. 43-47.

12. Пеньковських Е. А. Метод проектів в отечественній і зарубіжній педагогічній теорії і практиці (на основі порівняльного аналізу): автореф. ... канд. пед. наук: 13 00 01/ Е. А. Пеньковських, Екатеринбург, 2007.– 28 с.

13. Пелагейченко М. Л. Сутність поняття «метод проектів» у сучасній педагогічній науці /М. Л. Пелагейченко// Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. (Педагогічні науки). – Бердянськ. – 2009. – № 1. – С. 63-67.

14. Рогозіна Л. А. Педагогічні ідеї Д. Дьюї у світлі сучасних освітніх тенденцій [Електронний ресурс] / Л. А. Рогозіна, А. А. Негур, О. Б. Залюбівська // Матеріали XLVI науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, Вінниця, 22-24 березня 2017 р. - Електрон. текст. дані. - 2017. - Режим доступу : <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2017/paper/view/2273>

15. Цимбалару А. Семантика понятійного апарату проблеми педагогічного проектування / А. Цимбалару // Нова педагогічна думка. – 2009. – № 3. – С. 30-35.

16. Цимбалару А. До поняття «проектно-технологічна діяльність учителя» / Анжеліка Цимбалару // Рідна шк. – 2008. – № 1/2. – С. 8-10.

17. Knoll M. Lernen durch Praktisches Problem Lösen: Die Projektmethode in den USA, 1860–1915 / M. Knoll // Zeitschrift für Internationale erziehung – und sozialwissenschaftliche. – Vorschung 8. – 1991. – P. 103–127.

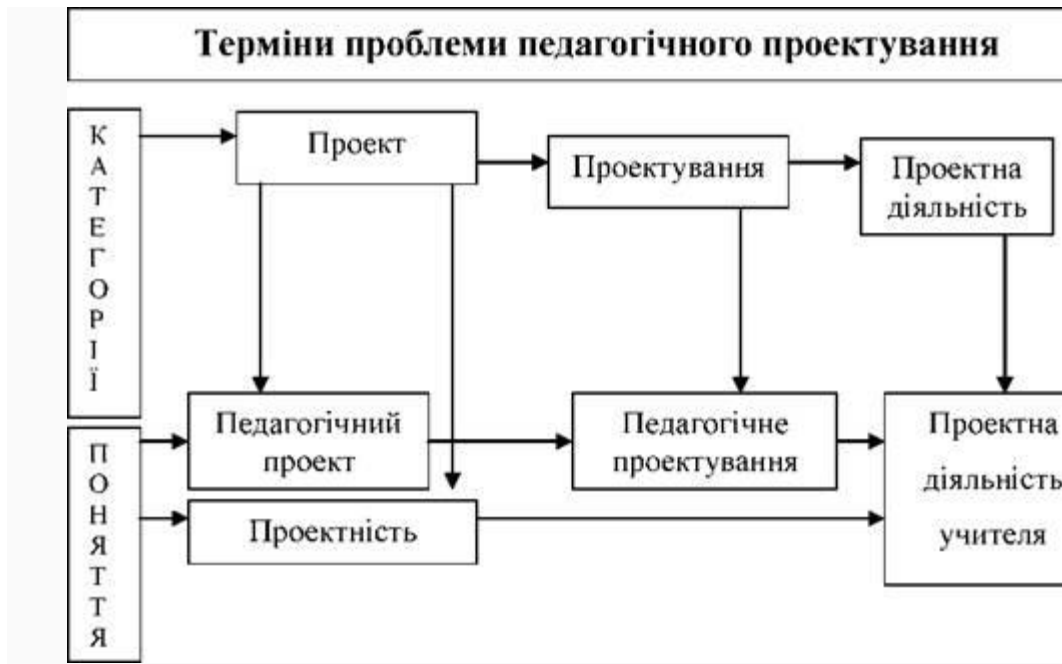
18. Knoll M. 300 Jahre lernen am Projekt. Zur Revision unseres Geschichtsbildes / M. Knoll // Pedagogik. – 1993. – № 7–8. – P. 58–63.

Методичні рекомендації

У підготовці до семінарського заняття основою стануть лекції №1, 2 та наукові статті, запропоновані у списку літератури. Готуючись до першого питання зверніть увагу на дослідження Пеньковської О., Полат Є., Огієнко О., у працях яких проаналізовано становлення та розвиток проектної технології навчання у зарубіжній педагогіці ХХ ст., визначено її сутність та провідні тенденції трансформування. Крім зазначеного, подано трактування основних понять, зокрема, поняття «проектна технологія навчання», розкрито пріоритетні підходи до цього феномену.

Для розуміння суті педагогіки прагматизму Д. Дьюї пропонується прочитати та проаналізувати роботи вченого 1, 2 у списку літератури. Доцільним є аналіз статті «Педагогічні ідеї Д. Дьюї у світлі сучасних освітніх тенденцій», у якій узагальнено положення прагматичної педагогіки Д. Дьюї; проведено порівняльний аналіз педагогічної теорії Д. Дьюї і традиційної системи навчання; розглянуто метод навчальних проектів та його затребуваність сучасною освітою.

У проблемі семантичного змісту понять у нагоді стануть роботи Пелагейченко Л., Цимбалару А. Так, праця Цимбалару А. присвячена проблемі формування термінологічного словника дефініцій, які складають основу наукового контексту феномена «педагогічне проектування». Це такі терміни як «проект», «проектування», «проектність», «педагогічне проектування», «педагогічний проект», «проектна діяльність», «проектна діяльність учителя» тощо. На основі аналізу смислового навантаження, що несе у собі кожний термін, а також дослідженні схеми їх словотворення, автор подає у статті термінологічний каркас проблеми педагогічного проектування.

Зверніть також увагу на оригінали праць німецького педагога М. Кнолля, у яких проведений детальний ретроспективний аналіз виникнення і розвитку методу проекту. Там же знайдете створену ним періодизацію розвитку цього методу, яка складається з п'яти етапів: зародження методу (1590-1765 рр.); становлення (1765-1880 рр.); використання методу під час навчання ручної праці (1880-1915 рр.); переосмислення методу (1915-1965 рр.); нова хвиля його міжнародного розповсюдження (з 1965 р.). Для закріплення знань складіть відповіді на тестові завдання та самооцініть якість своїх знань.

Оцінювальні завдання до семінару

1. Автором праць: «Особистість і цивілізація», «Основи методу», «Довідник з філософії освіти» є:

- А. М. Кноль
- В. У. Кіпатрик
- С. Д. Дьюї

2. Метод «learning by doing» – навчання засобами дії запропонував використовувати у навчанні:

- А. М. Кноль
- В. У. Кіпатрик
- С. Д. Дьюї

3. «Моє педагогічне кредо» (1897), «Школа і суспільство» (1899), «Дитина і програма» (1902), «Демократія і освіта» (1916), «Школа і дитина» (1923) – це праці:

- А. У. Кілпатрика
- В. Д. Дьюї
- С. Ч. Пірса

4. Країна, в якій вперше в педагогічній практиці використано ідею педагогіки прагматизму:

- А. Канада
- В. Великобританія
- С. США

5. Рік, коли Бюро виховання США узаконило термін «проект»:

- А. 1920
- В. 1910
- С. 1911

6. Яким способом реалізується зміст «турбінної» технології навчального проекту:

- А. Урок – дослідницький проект
- В. Урок – дослідницький проект – урок.
- С. Дослідницький проект – урок.

7. Автори так званої турбінної технології (від французької *tourbion* – коловерт, замкнений цикл):

- А. Слободчиков В., Пахомова Н., Полат Є.
- В. Веденєєва Т., Воїнова М., Семенов В.
- С. Бугайов Н., Михальов О., Романов Н.

8. Продуктивна діяльність учнів, спрямована в майбутнє, перенесення знань у нові умови для розв'язання значущої проблеми, досягнення кінцевого результату в процесі цілепокладання, планування і здійснення проекту – це зміст поняття:

- А. Метод проектів
- В. Проектне навчання
- С. Проектна діяльність

Продовжте думку:

1. Однією з найбільш значущих педагогічних новацій останніх десятиліть є метод проектів, історія становлення і розвитку якого фіксує в останні десятиріччя точку найвищої інтенсивності його використання в практиці вітчизняних освітніх закладів. Актуальність методу в тому, що....

2. Впродовж тривалого періоду теоретичного обґрунтування й практичного застосування методу проектів сформульовано терміносистему цього педагогічного феномена, яку складають такі поняття: (розкрити зміст).

Лекція 3

Тема: Методологічні основи проектної діяльності учнів

План

1. Етапи проектної діяльності для різних її суб'єктів.
2. Система регулятивів для суб'єктів проектної діяльності.
3. Дидактичні функції проектної діяльності.
4. Типологія та критерії класифікації навчальних проектів учнів.

Основні поняття: методологія проектної діяльності, етапи, принципи, функції проектної діяльності, холізм, холістичний підхід у навчанні, критеріальні ознаки навчальних проектів.

Література

1. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / [Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. та ін.] ; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : АСК, 2002. – 255 с
2. Педагогічне проектування / авт.-упорядн. А. Цимбалару. – К. : Шкільний світ, 2009. – 128 с.
3. Полат Е. С. Как рождается проект / Е. С. Полат. – М. : ИСО РАО, 1995. – 87 с.

4. Професійна освіта : словник : навчальний посібник / уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.

5. Пулина А. А. Метод проектов в практике современного учителя : монография / А. А. Пулина. – Симферополь : Ната, 2007. – 242 с.

6. Чепіль М. М. Педагогічні технології: Навч. посіб. / М. М. Чепіль, Н.З. Дудник. – К. : Академвидав, 2012. – 224 с.

1. Етапи проектної діяльності для різних її суб'єктів

Напрями і зміст проаналізованих наукових досліджень засвідчують, що в педагогічній теорії та практиці вирішено більшість питань методології проектної діяльності, до яких належать такі проблеми: визначення змісту основних категорій, класифікація проектів, методичний аналіз етапів, принципів та функцій проектної діяльності, методика розробки навчального проекту, методика тематичного планування курсів із включенням навчальних проектів в освітній контекст та ін.

Скористуємося дослідженнями для визначення етапів проектної діяльності. Оскільки проектна діяльність є процесом, у ній можна виділити основні етапи, які, залежно від типу проекту та вікового складу учнів наповнюються певним змістом. Суб'єктами проектної діяльності є учитель і учень, тому завдання і зміст діяльності на кожному технологічному етапі реалізації проекту для них є різними.

У проектній діяльності вчителя виділимо три етапи: підготовчий, технологічний та рефлексивний. На першому (підготовчому) етапі організації навчального проекту педагогу необхідно:

1) підібрати теми проектів з урахуванням завдань предмета, вимог діючих програм, інтересів і пізнавальних потреб учнів;

2) визначити дидактичні характеристики прогнозованих проектів, скласти описово-структурні моделі проектів;

3) структурувати теми проектів в навчально-тематичному плані предмету;

4) розробити методичні матеріали для самоорганізації учнів у навчальному проекті;

5) визначити критерії оцінювання проектів;

6) скласти компетентнісно-орієнтовані завдання для перевірки результативності проектної діяльності у навчанні.

Інші два етапи відбуваються у сув'язі із діяльністю учнів і є формою педагогічного супроводу.

Різноманітність у педагогічних розвідках кількісних та якісних характеристик етапів проектної діяльності школярів, дозволяє узагальнити їх до трьох основних: підготовчого етапу, практично-виконавчого і заключного.

На першому (підготовчому етапі організації проекту) визначаються змістові та технологічні аспекти діяльності, конкретизується тема і мета проекту, окреслюється проблема, складається план дій. На цьому етапі визначаються джерела, засоби збору, методи аналізу інформації, встановлюються критерії оцінювання проекту.

На другому (практично-виконавчому) етапі здійснюється планування і реалізація проекту, досліджується проблема, вибираються шляхи її вирішення, збирається та аналізується інформація, вирішується проблема, реалізуються заплановані дії, оформляються результати діяльності.

На завершальному (підсумковому) етапі відбувається презентація проекту, зіставлення отриманих результатів із запланованими, підведення підсумків проведеної роботи. Методичні аспекти організації кожного етапу для всіх суб'єктів діяльності опишемо окремо.

2. Система регулятивів для суб'єктів проектної діяльності

Далі визначимо базові принципи проектної діяльності, опираючись на наукові розвідки дослідників педагогічного явища. До прикладу, у працях О. Гончарук, визначені наступні для учасників процесу принципи, а саме: орієнтація на позитивні якісні зміни існуючих процесів діяльності, моделювання структури та змісту діяльності, системність, змістова та структурна цілісність, гармонійна взаємодія всіх елементів проектного комплексу, керованість і поетапність реалізації процесу, наукова обґрунтованість, зростаюча посильність на кожному наступному етапі розвитку проекту, постійний зворотний зв'язок, співвіднесення мети і результатів, свідомість і творча активність учасників. На думку С. Генкал, дидактичну доцільність та обґрунтованість навчальних проектів учнів забезпечують принципи: суб'єктності, комплексного підходу до діяльності учнів, системності, неперервності, єдності діяльності та відносин, нелінійного розвитку проекту, наступності, контекстності,

принцип відповідності етапів проекту ступеню ускладнення змісту самостійної пізнавальної діяльності. Проте, зазначимо, що ці регулятиви не співвіднесені із суб'єктами діяльності, тому на основі аналізу теоретичних досліджень, структуруємо найважливіші з них у систему окремо для суб'єктів навчального процесу та представимо в таблиці 1.

Таблиця 1

Система регулятивів для суб'єктів проектної діяльності

№ п/п	Для вчителів	Для учнів
1.	Принцип діагностичного цілепокладання, прогностичності	Принцип самостійності
2.	Принцип системності	Принцип свідомої і творчої активності
3.	Принцип моделювання структури та змісту діяльності	Принцип технологічності
4.	Принцип технологічності	Принцип взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку
5.	Принцип змістовної та структурної цілісності	Принципи оптимізації, продуктивності
6.	Принцип зворотного зв'язку	Принцип зворотного зв'язку
7.	Принцип керованості реалізації навчального проекту	Принципи міждисциплінарності, культурної аналогії

3. Дидактичні функції проектної діяльності

Зупинимося далі на дидактичних функціях проектної діяльності, погляди на які в педагогічних розвідках вітчизняних дослідників різняться. На думку І. Підласого, навчально-дослідницька (проектна) діяльність виконує наступні дидактичні функції: мотиваційну, яка полягає у створенні таких стимулів для учнів, які спонукають їх до вивчення даного предмета, формують інтерес і позитивне ставлення до роботи; інформаційну, що дозволяє учням розширити обсяг знань усіма доступними способами підношення інформації; контрольнo-коригуючу (тренувальну), яка передбачає можливість перевірки, самооцінки, корекції ходу і результатів навчання.

Дослідниця А. Цимбалару вважає, що організація проектної діяльності виконує соціальну, компетентнісну та культурологічну функції, що впливають на оновлення змісту як педагогічної діяльності вчителя, так і навчально-пізнавальної діяльності учнів,

обумовлені їхніми потенційними можливостями та соціальною значущістю нової форми діяльності, спрямованої на задоволення потреб і запитів суспільства щодо виховання людини інноваційної культури.

Участь у навчальній проектній діяльності учнів, на думку О. Липецького, виконує пізнавальну функцію, що дозволяє розвивати наступні компетенції старшокласника: аналізу проблемного поля, формулювання провідної проблеми, постановки завдань, визначення цілей та планування діяльності, пошуку необхідної інформації, її систематизації й структуризації; вибору, освоєння й використання технології, адекватної проблемній ситуації й кінцевому продукту проектування, проведення дослідження (аналізу, синтезу, висуванню гіпотези, деталізації й узагальнення), застосування знань, умінь і навичок у різних, у тому числі й нестандартних, ситуаціях, самоаналізу й рефлексії (самоаналіз успішності й результативності розв'язання проблеми в рамках проекту), презентації (формування іміджу) діяльності та її результатів.

У методичній літературі польських дослідників визначаються такі переваги проектної діяльності, як-то: можливість добирати цілі і методи діяльності самими учнями, бачити свої результати, порівнювати з досягненнями інших учнів, мислити критично та прагматично, самодисциплінуватися у діяльності, працювати у групах. Так, Барбара Фреєр-Гніок вважає, що проекти дозволяють упроваджувати холістичний підхід у навчанні.

Серед прихильників холістичного навчання слід виділити Р. Міллера, Р. Нава, С. Форбса та ін. Холістичне навчання базується на тому факті, що кожен індивід прагне самопізнання своєї ролі, свого місця та усвідомлення мети буття через зв'язок із спільнотою, природним середовищем на різних рівнях свідомості. Дослідник Р. Нава виділяє шість вимірів-сфер мислення (*thinking*) і вираження (*expression*): когнітивний, соціальний, емоційний, фізичний, естетичний та духовний. Традиційна педагогіка, як правило, фокусується не більше як на 2-3 вимірах, що досить часто призводить до втрати цілісного бачення навчально-виховного процесу. Крім того, Р. Нава виокремлює п'ять рівнів свідомості: особистісний, рівень громади, соціальний, планетарний та космічний. Проектна діяльність дає можливість вийти на всі означені автором рівні мислення і вираження. Участь учнів у проектах забезпечує усвідомлення ними взаємозв'язів між явищами та процесами щонайменше на чотирьох

рівнях. Отже, проектний підхід у навчанні впливає на розвиток в учнів холістичного мислення – здатності мислити масштабно, бачити проблему цілісно, реагуючи на нові вимоги суспільства.

Означені вище теоретичні міркування дозволяють нам визначити компетентнісну та соціокультурну функцію за основні функції проектної діяльності, що сприяють росту нових знань, формуванню комунікативних та інформаційних навиків, розвитку критичного мислення, самостійності, вихованню цілеспрямованості, ініціативності, почуття колективної відповідальності, толерантності, досвіду соціальної активності, громадянських дій в учнів та впливають на оновлення змісту педагогічної діяльності вчителя.

4. Типологія та критерії класифікації навчальних проектів учнів

Наступною важливою позицією є визначення типів проектів, які можна організовувати у навчанні. Відзначимо, що основним параметром класифікації навчального проекту чи проектного завдання виступає домінуючий у ньому вид діяльності. За цим параметром виокремлюють різні типи проектів. В цьому питанні звернемося до досвіду американського професора Е. Коллінгса, який у 1910 році першим запропонував класифікацію навчальних проектів, а саме:

- «Проекти ігор» – дитячі заняття (різноманітні ігри, народні танці, драматичні постановки і т. ін.), які мали на меті участь у груповій діяльності.

- «Екскурсійні проекти», спрямовані на вивчення дітьми проблем, пов'язаних з природою і суспільним життям.

- «Оповідні проекти», участь у яких давала можливість учням отримувати задоволення від розповіді різноманітної форми – усної, письмової, вокальної (пісня), художньої (картина), музичної (гра на піаніно) і т. ін.

- «Конструктивні проекти, які передбачали виготовлення конкретного, корисного продукту, наприклад, виготовлення клітки для кролів, годівниці для пташок.

За допомогою методу проектів в школі Коллінгса побудували програму розвитку діяльності закладу, як серію взаємопов'язаних проектів, що витікають із тих чи інших життєво важливих завдань. В експериментальній школі, яка працювала під керівництвом Е. Коллінгса, виключно за методом проектів за перший рік навчання

було задумано і виконано самими дітьми 58 «екскурсійних проектів», 54 «ігрових проектів», 396 «оповідних проектів» та 92 «конструктивних проекти». Цікаво, що керувала цими проектами всього одна вчителька цієї школи. Свої дослідження він описав у книзі «Досвід роботи американської школи за методом проектів». У сучасній педагогіці проекти класифікуються відповідно до певної домінуючої типологічної ознаки.

Наведемо приклади найбільш поширених сучасних класифікацій навчальних проектів: за О. Мариновською – це дослідницькі, творчі, ігрові, ознайомлювально-орієнтаційні (інформаційні), практико-орієнтовні або прикладні, за К. Бахановим – дослідницькі, пошукові, творчі, рольові, прикладні, інформаційні, ігрові, ознайомлювально-орієнтовні, за Є. Полат – дослідницькі, пошукові, творчі, рольові, прикладні, ознайомчо-орієнтовані, за Ю. Загуменним – навчальні, інформаційні, прикладні, рольові та ігрові, дослідницькі, телекомунікаційні, соціальні, соціально-педагогічні.

Узагальнення теоретичних досліджень проблеми дає підстави стверджувати, що у процесі навчання історії та суспільствознавства, з огляду на їх особливості, доцільними є дослідницькі, інформаційні, прикладні та особливо соціальні проекти, які функціонально посилюють соціалізуючий зміст базових знань, умінь, ставлень. Назвемо базові характеристики найбільш поширених в практиці навчання проектів.

Дослідницькі проекти: добре обміркована структура; визначеність мети; актуальність предмета дослідження для всіх учасників; соціальна значущість; продуманість методів дослідження та експериментальної обробки результатів.

Творчі проекти: відсутня детально опрацьована структура спільної діяльності учасників; спільна діяльність перебуває в розвитку; завчасна домовленість учнів про результати і форму їх представлення (рукописний журнал, свято тощо); необхідність мати сценарій свята, макет журналу.

Ігрові проекти: учасники беруть на себе певні ролі; вигадують, імітують соціальні й ділові стосунки своїх персонажів; домінуючий вид діяльності – гра.

Інформаційні проекти: збір інформації про певний об'єкт, явище; ознайомлення учасників проекту з цією інформацією, її аналіз і узагальнення фактів; потреба добре продуманої структури; систематична корекція у ході роботи над проектом; структура

включає: мету, актуальність, методи отримання та обробки інформації, результат (замітка, стаття, реферат, доповідь, відеофільм), презентація.

Практично-орієнтовані проекти: результат діяльності чітко визначено з самого початку; орієнтація результату на соціальні інтереси учасників; потребує складання сценарію всієї діяльності його учасників; визначення функцій кожного з них; наявність чіткої координаційної роботи у вигляді поетапних обговорень; презентація одержаних результатів і можливих засобів їх упровадження в практику.

Навчально-телекомунікаційні проекти: спільна навчально-пізнавальна, творча або ігрова діяльність учнів-партнерів; підґрунтям є комп'ютерна телекомунікація, яка має спільну мету дослідження певної проблеми, узгоджені методи, способи діяльності, спрямована на досягнення спільного результату діяльності; проекти такого виду завжди мають міжпредметні зв'язки та більш глибоку інтеграцію знань.

Продовжимо знайомитися з критеріями класифікації проектів. Як уже зазначалося, за домінантою діяльністю проекти бувають дослідницькі, пошукові, інформаційні, творчі, рольові, прикладні (практично-орієнтовані) та ін. За предметно-змістовими напрямками: монопроекти (у межах однієї галузі знань), міжпредметні (у рамках кількох предметних галузей). За характером координування проекту: безпосередній (жорсткий, гнучкий), прихований. За характером взаємозв'язків: (серед учнів одного класу, школи, району, міста, регіону, країни, різних країн світу – шкільні, українські, міжнародні). За кількість учасників проекту: індивідуальні, групові, колективні. За тривалістю проекту: короткотривалі, середньої тривалості, довготривалі.

У сучасних дослідженнях можна знайти й інші підходи до класифікації проектів, які визначені за наступними характеристиками.

- За ступенем складності: простий (рішення нескладної задачі), складний або комплексний (включає два й більше субпроекти або передбачає різні типи й форми творчої діяльності).

- За характером партнерських взаємодій між учасниками проектування (кооперативний, змагальний, конкурсний).

- За характером цільових установок: втілення ідеї або плану; отримання естетичної насолоди; подолання інтелектуальних перепон; здобуття нових знань і досвіду.
- За взаємозалежністю з іншими проектами (відокремлений, наскрізний, аналогічний).
- За способами організації діяльності: традиційні та телекомунікаційні.

В аспекті розгляду методу проектів як ефективного інноваційного нововведення в освіті, дослідники проблеми вказують на такі позитивні моменти його реалізації:

- актуальність для сьогодення способів організації результативної самостійної діяльності учнів та її керованість;
- дієвість підходів до формування пізнавальних інтересів учнів, мотивації їх пізнавальної активності та пізнавальної самостійності;
- продуктивність творчої самореалізації кожної особистості;
- спрямованість на розвиток інтелектуальних здібностей та фізичних можливостей вихованців, становлення їх емоційно-вольової сфери;
- досяжність цілеспрямованої пізнавальної діяльності, проникнення в сутність досліджуваних процесів (явищ);
- можливість формування потреби в самостійній навчально-пізнавальній діяльності;
- установлення раціонального, педагогічно обґрунтованого використання ІКТ;
- забезпечення полілогічного спілкування між учасниками проектної діяльності;
- поєднання індивідуальних форм пізнавальної активності з груповими та колективними формами взаємодії учасників проектної діяльності;
- корекція процесу здійснення проектної діяльності з метою пошуку найбільш ефективних способів отримання конкретного (практичного) результату чи створення певного матеріального (інтелектуального) продукту.

Прихильники методу визначають його як «навчання за допомогою діяльності», розуміючи при цьому діяльність як різновид творчої роботи, де учень виступає її активним учасником. В основі методу лежить не інформаційний підхід, зорієнтований на розвиток пам'яті, а діяльнісний, спрямований на формування комплексу

розумових здібностей (розуміння, рефлексії, конструюючої уяви, здатності до цілепокладання), а також конкретних умінь і навичок. У процесі проектної діяльності школярі (і студенти, які вивчають основи методу) навчаються:

- планувати свою роботу;
- заздалегідь прогнозувати її результати;
- використовувати різноманітні джерела інформації;
- аналізувати та порівнювати факти;
- аргументувати власні судження;
- приймати рішення;
- налагоджувати соціальні контакти;
- розподіляти обов'язки, взаємодіяти;
- створювати реальний продукт;
- презентувати та оцінювати свою діяльність.

Проектна діяльність спрямована на розв'язання таких психолого-педагогічних та організаційно-педагогічних завдань:

- поглиблене вивчення програмного матеріалу;
- розвиток індивідуальних наукових інтересів учнів на основі моделювання діяльності спеціалістів конкретної предметної галузі;
- розвиток пізнавальних творчих навичок учнів, критичного мислення, вмінь самостійно шукати інформацію та інших життєвих навичок;
- розвиток самостійної діяльності учнів – індивідуальної, парної, групової;
- розвиток комунікативних здібностей у співробітництві учнів один з одним і вчителем;
- розвиток вміння подавати свою думку, репрезентувати результати своєї діяльності;
- інтеграція освітнього середовища школи і сім'ї, школи і мікрорайону, залучення громадськості до освітнього процесу;
- соціалізація учнів, розвиток ключових компетентностей;
- формування у школярів активної життєвої позиції;

Визначимо характерні ознаки методу проектів.

- починається з певної значущої для учнів проблеми;
- створює активне навчальне середовище, в якому вчитель спрямовує, зміцнює рівні розуміння;

- забезпечує домінування принципу самостійності у діяльності учнів;
- розвиває навички життєвої компетентності;
- дозволяє використати різноманітні форми діяльності учнів і розмаїття учбових методик;
- пропонує пізнавальну активність для всіх учнів;
- має спрямованість на практичний результат;
- інтегрує знання, вміння і навички, здійснює міжпредметні зв'язки.

Узагальнивши викладені теоретичні позиції, відзначимо, що організація проектної діяльності у навчанні має два результати, які відповідають її дидактичній меті. Перший – компетентність та педагогічний ефект від участі учнів у проектній діяльності. У рейтингу позитивних особистісних змін, обумовлених таким видом діяльності, виділимо: формування особистісних якостей, мотивація до навчально-пізнавальної діяльності, здатність до рефлексії і самооцінювання, навчання вибору і осмислення наслідків вибору, набуття навичок спілкування, взаємодії, соціальної активності тощо. Другий результат – це власне сам проект, у якому важливим є не кількість засвоєної інформації, а процес застосування її в діяльності для реалізації поставленої мети.

Запитання для самоконтролю

1. У проектній діяльності вчителя виділяють три етапи: підготовчий, технологічний та рефлексивний. Визначте зміст роботи на кожному етапі.
2. Що означає принцип зворотного зв'язку для суб'єктів навчального проекту?
3. Чи погоджуєтеся ви з думкою польських дослідників, що проекти дозволяють упроваджувати холістичний підхід у навчанні?
4. Прокоментуйте класифікацію проектів Е. Колінгса.
5. Назвіть типи проектів за домінантою діяльністю.
6. Визначте типи проектів, які підходять для реалізації дидактичних завдань історії та суспільствознавства.

Семинар №2

Тема: Теоретичні основи проектної діяльності суб'єктів навчання

Мета: Проаналізувати методологічні основи проектної діяльності та навчальних проектів, засвоїти зміст, особливості, алгоритм дій для суб'єктів навчального процесу, сприяти формуванню проектної компетентності як складової професійної діяльності майбутнього вчителя історії.

План

1. Етапи проектної діяльності вчителя.
2. Базові принципи суб'єктів проектної діяльності.
3. Типи початкових проектів. Критерії класифікації.
4. Етапи проектної діяльності учнів.

Література

1. Взаємодія учня і вчителя у площині проектної діяльності: матеріали роботи творчої групи педагогів Волинської області // Проектна діяльність у школі / упорядн. М. Голубенко. – К. : Шкільний світ. – С. 38-51.
2. Єрмаков І. Компетентнісний потенціал проектної діяльності / І. Г. Єрмаков // Проектна діяльність у школі / упорядн. Голубенко. – К. : Шкільний світ, 2006. – С. 5-18.
3. Комар Т. В. Методологія проектної діяльності: теоретичний аспект / Т. В. Комар // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». - 2013. – № 2. – С. 102-107. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2013_2_21.
4. Колесникова И. А. Педагогическое проектирование : учебное пособие [для высших учебных заведений] / И. А. Колесникова, М. П. Горчакова-Сибирская ; под. ред. В. А. Слостенина, И. А. Колесниковой. – 3-е изд., стер. – М. : Академия, 2008. – 288 с.
5. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / [Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. та ін.] ; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : АСК, 2002. – 255 с.
6. Полат Е. С. Как рождается проект / Е. С. Полат. – М. : ИСО РАО, 1995. – 87 с.

7. Пулина А. А. Метод проектов в практике современного учителя : монография / А. А. Пулина. – Симферополь : Ната, 2007. – 242 с.

Методичні рекомендації

Базовою основою семінару в першу чергу є зміст лекції №3. Однак, для більш повного аналізу та ефективності засвоєння методологічних основ пропонується ряд наукових розвідок та посібників, які розширяють предметне поле теоретичних питань.

Важливо усвідомити, що суб'єктами проектної діяльності є учитель і учень, тому завдання і зміст діяльності на кожному технологічному етапі реалізації проекту для них є різними. Теоретичний контент семінару вимагає розуміння дидактичних принципів такого виду діяльності, знання типів проектів та їх критеріїв. Проте, основним завданням семінару стане розгляд питання про етапи організації учнів у навчальному проекті. У підготовці четвертого питання семінару вам стануть у нагоді інформація, яка деталізує діяльність учнів на кожному технологічному етапі.

У навчанні історії та суспільствознавчих предметів при структуруванні ходу навчального проекту зберігаються загальні дидактичні підходи: 1. Цілеполягання (визначення теми, проблеми, гіпотез, цілей проекту). 2. Планування (визначення методів дослідження, джерел інформації, критеріїв оцінки). 3. Дослідження (збір інформації, вирішення проміжних завдань). 4. Презентація (захист та опонування) та оцінка результатів (якісна оцінка виконаної роботи).

Нагадаємо що, проектна компетентність є складним особистісним утворенням, яке включає в себе засвоєння способів діяльності, набуття досвіду діяльності, проявляється в усвідомленні сенсу і значущості проектної діяльності, обґрунтованому виборі та оптимізації проектних рішень, особистісному ставленні до отриманих результатів, тому учні потребують системи у формуванні навиків такого типу діяльності, у якій можна виділити наступні етапи:

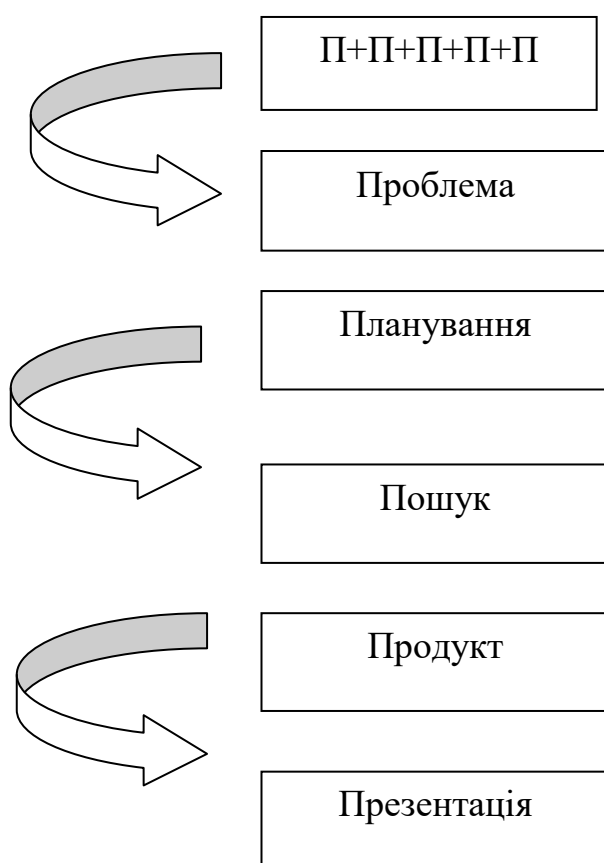
1). Етап передпроектної підготовки (підготовчий), змістом якого є формування мети і завдань проекту, обґрунтування його значущості, визначення теми, основної проблеми, створення робочих груп, розподіл обов'язків між учасниками проекту.

2). Пошуковий – дослідження проблеми і збір інформації, вибір оптимальних варіантів виконання проектної задачі

3). Технологічний – здійснення діяльності згідно плану проекту, збір, обробка й аналіз отриманих даних, підготовка висновків, оформлення результатів дослідження та підготовка до підсумкового звіту.

4). Презентаційний – етап представлення отриманих результатів,

5). Рефлексійний – аналіз виконаної роботи, оцінка результатів виконання проекту, колективних і особистих досягнень учасників. Дослідники теорії і практики проектної діяльності, говорячи коротко про етапи проекту, виводять формулу так званих «п'яти П», яка графічно виглядає так:

Деталізуємо роботу на кожному етапі діяльності. На підготовчому етапі важливо виробити в учнів мотивацію до проектної діяльності, особистий інтерес, визначити тему на предмет реальності здійснення, актуальності, суспільного значення, організувати пошук

та вибір проблеми. **Підготовчий етап має на меті теоретичну підготовку учасників проекту, тому важливо учням:**

- 1) Пояснити характер і мету проектної діяльності;
- 2) Ознайомити (якщо вперше відбувається проект) із суттю проектної діяльності, етапами, змістом;
- 3) Довести доцільність, корисність такої діяльності, здійснити мотивацію;
- 4) Визначити тип проекту;
- 5) Вибрати спільно з учнями напрямок діяльності, тему дослідження;
- 6) Обрати проблему проекту.

Визначити проблему важливо для будь-якого типу проекту. Етап обговорення та вибору проблеми є досить відповідальним, а його результати впливають на подальшу реалізацію проекту, тому необхідно дотримуватися таких принципів:

- Демократичності процесу вибору проблеми. Вибір проблеми повинен бути ініційований самими учнями та підтриманий більшістю класу.

- Перспективності вирішення проблеми. Потрібно щоб діти уявляли, яким чином можна реалізувати свої плани.

- Реальності проблеми. Проблема не повинна бути великою, глобальною, далекою від дітей. Найбільший виховний ефект досягається в разі цілковитого й успішного вирішення проблеми.

- Вікової та потенційної відповідності.

На підготовчому етапі важливо зібрати і вивчити інформацію з проблеми дослідження та набути досвід активної діяльності. На цьому етапі доцільні практичні заняття зі складання учнями анкет, опитувальників, написання офіційних листів. Упродовж цього етапу потрібно провести аналіз правової бази обраної проблеми, систематизувати інформацію, отриману з різних джерел (газет, журналів, Інтернету, книжок, архівів, соціологічних опитувань, особистих спостережень). Слід провести спільне обговорення зібраних джерел, проаналізувати отриману інформацію. Тобто, потрібно довести наявність проблеми та її актуальність.

Потрібно пам'ятати, що якщо проект дослідницький, то після формування проблеми та теми навчального проекту, потрібно приступити до визначення категоріального апарату роботи, який

складається з таких елементів, як об'єкт, предмет, мета, завдання, гіпотеза, методи дослідження.

Не менш важливий є етап планування. Після визначення мети, завдань, методів розробляється план дослідження. Слід пам'ятати, що він є планом діяльності щодо поставленої мети. Дітям потрібно визначити основні кроки в досягненні поставленої мети, обмірковуючи, до кого доведеться звертатися за допомогою, порадою, яку літературу опрацювати, які предмети, «знаряддя» будуть потрібні для виконання проекту. **Треба додати, що проект – це, насамперед ціль, прийнята усвідомлена дітьми, актуальна для них. Це дитяча самодіяльність, конкретна практична творча справа, поетапний рух до мети, метод педагогічно організованого засвоєння дитиною довкілля.** Головним завданням етапу є вибір оптимально шляху вирішення. У процесі обговорення школярі планують майбутню проектну діяльність, формують її конкретні завдання, методи та засоби реалізації, моделюють кінцевий результат, визначають завдання робочих груп. Цей етап має на меті визначення найприйнятнішого альтернативного вирішення проблеми. Потрібно зібрати всі варіанти і критично їх осмислити, давши можливість групам аргументувати власні судження. Для цього можна дати учням такі запитання: Чому цей шлях вирішення ви вважаєте найефективнішим? Обґрунтуйте ефективність власного шляху вирішення проблеми. Вкажіть на можливі негативні наслідки вашої програми дій. Наочно зобразіть запропонований механізм реалізації вашої програми дій.

На етапі планування дій потрібно визначити кінцевий продукт. Необхідно скласти перелік конкретних дій з визначеними (гіпотетично) результатами, термінами, відповідальними. Однак, деякі проекти (творчі, рольові) не можуть бути чітко спланованими від початку і до кінця. Відмінною рисою проектної діяльності є гнучкість, здатність до корекції, зміна орієнтації, пошук нових шляхів. На цьому етапі обираються методи пошуку. Методи дослідження, які можна запропонувати учням: екскурсія; спостереження; досліді; бесіда; інтерв'ю, анкетування; робота з книгою та ін.

Пошуковий етап. Реалізація етапу вирішення проблеми передбачає повне або часткове виконання запропонованого плану дій команди. Метою роботи учнів на дослідницькому етапі є збір інформації, котра різнобічно характеризує проблему, доводить її

актуальність. Джерелами інформації можуть бути: бібліотеки; редакції місцевих газет, радіо, телебачення; учителі школи, батьки, жителі громади, працівники правоохоронних органів; представники державних органів влади, соціальні мережі, Інтернет, громадськість тощо. На технологічному етапі – етапі виконання плану дій, організовуються різні заходи, прикладами яких можуть бути: звернення до місцевих органів влади; розміщення публікації у засобах масової інформації; виступи по радіо і на телебаченні; звернення до громадських організацій; проведення соціологічного опитування; залучення до проекту громадських організацій, комерційних структур; участь у толоках, добровільних акціях.

Завершальним етапом проектної роботи презентація та захист її кінцевого продукту. Презентація матеріалів дослідження перед широкою аудиторією – неодмінна умова роботи над проектом. Цей етап має дві складових – етап підготовки до представлення та власне представлення.

У підготовці до представлення важливо: визначити час заходу і оголосити про це громадськість (розіслати запрошення): визначити місце проведення презентації; підготувати матеріали для місцевих газет; підготувати листівки, через які можна розповісти про результат і подякувати активним учасникам; впорядкувати зібрані матеріали з досліджуваної проблеми в портфолію; підготувати комп'ютерну презентацію роботи на всіх етапах проекту. Зверніть увагу! Публічне представлення проекту на місцевому рівні – це найважливіша й кульмінаційна ланка вашої роботи.

Публічний показ практичного продукту можна провести: на конкурсі таких проектів у своїй школі, місті, районі, області; перед учнівським колективом школи; перед громадськістю свого населеного пункту; перед представниками державних структур; на батьківських зборах; на прес-конференції; можна скористатися святом, що наближається; на засіданні молодіжного клубу школи тощо.

У презентації важливо показати не тільки продукт, але й процес проектної роботи. У нагоді стануть всі види діяльності, до прикладу стануть: витяги з газет і часописів, що стосуються справи; статті, написані на підставі опитувань місцевих жителів, пропозиції громадських організацій; повідомлення, відповіді державних установ; фотографії; схематична інформація; результати соціологічних

досліджень: репортажі, інтерв'ю, ділові звіти; нотатки, спостереження; відеозаписи зустрічей, консультації спеціалістів.

Отже, етап презентації має такі завдання: поінформувати широку аудиторію про важливість обраної вами проблеми; ознайомити присутніх з перебігом основних етапів та результатом дослідження; аргументувати обрану стратегію дослідження, показати переваги і ризики практичної реалізації плану та обраного шляху діяльності; показати кінцевий продукт.

Презентації можуть бути проведені у формі: ділової гри; демонстрації відеофільму; діалогу історичних чи літературних персонажів; захисту на Вченій Раді; гри із залом; інсценізації події; наукової конференції; наукової доповіді; звіту дослідницької експедиції; прес-конференції; віртуальної подорожі; реклами; змагання; телепередачі; екскурсії.

Кінцевим продуктом діяльності можуть бути: виставка; атлас, карта; аналіз даних соціологічного опитування; відеофільм; WEB-сайт; публікація в ЗМІ; законопроект (для школи); буклет; колаж; колекція; костюм; модель; музичний твір; сценарій, свято; оформлення навчального кабінету; довідник; система шкільного самоуправління; вистава; порівняльний аналіз; методичний комплекс; екскурсія та ін.

Учасники проекту самі вибирають форму звіту, кількість учнів для нього. За бажанням учнів звіт може представити делегований колективом учасник. Можна, щоб кожна група підготувала усне повідомлення і впродовж 4-5 хвилин подала найважливішу інформацію про один із етапів вирішення проблеми, використовуючи слайди комп'ютерної презентації. Слід відзначити роботу і внесок всіх учасників проекту, сказати слова подяки всім, хто працював у проекті або підтримував ідею.

Всі презентаційні матеріали мають складати так зване портфоліо, яке у схематичному визначенні «п'яти П» виступає шостою позицією. Це систематизовані матеріали проекту, які на підсумковому етапі стануть підставою для рефлексії та об'єктом оцінювання комплексних (предметних і проектних) умінь учнів.

Слід пам'ятати, що роботу над проектом не можна вважати ефективною без аналізу учнями перебігу та результатів своєї діяльності, тобто проведення рефлексії. При оцінюванні роботи учасника проекту необхідно розуміти, що самою важливою оцінкою для нього є суспільне визнання спроможності, результативності,

успішності роботи. Позитивної оцінки вартий любий рівень досягнутих результатів. **На завершальному етапі** доцільно організувати обговорення, під час якого учні матимуть змогу оцінити проектну діяльність в цілому та особистий внесок кожного у загальну справу, виявити недоліки діяльності та обговорити шляхи їх подолання. Учні мають проаналізувати, які знання вони отримали, яких умінь і навичок набули, які переваги надає групова співпраця, що вдалося найкраще, наскільки важливою була їх діяльність. Доцільно також провести анкетування учасників проекту. Оцінювання рівня сформованості умінь і навиків проектної діяльності важливо для учителя, який працює над формуванням відповідної компетентності учнів. Учитель має оцінити: ступінь самостійності у виконанні різних етапів роботи над проектом; ступінь залучення до групової роботи і чіткість виконання завдання; практичне використання предметних і міжпредметних компетенцій; кількість зібраної нової інформації використаної у проекті; оригінальність ідей, способів рішення проблеми; творчий підхід у підготовці презентації; володіння рефлексією; значення отриманих результатів.

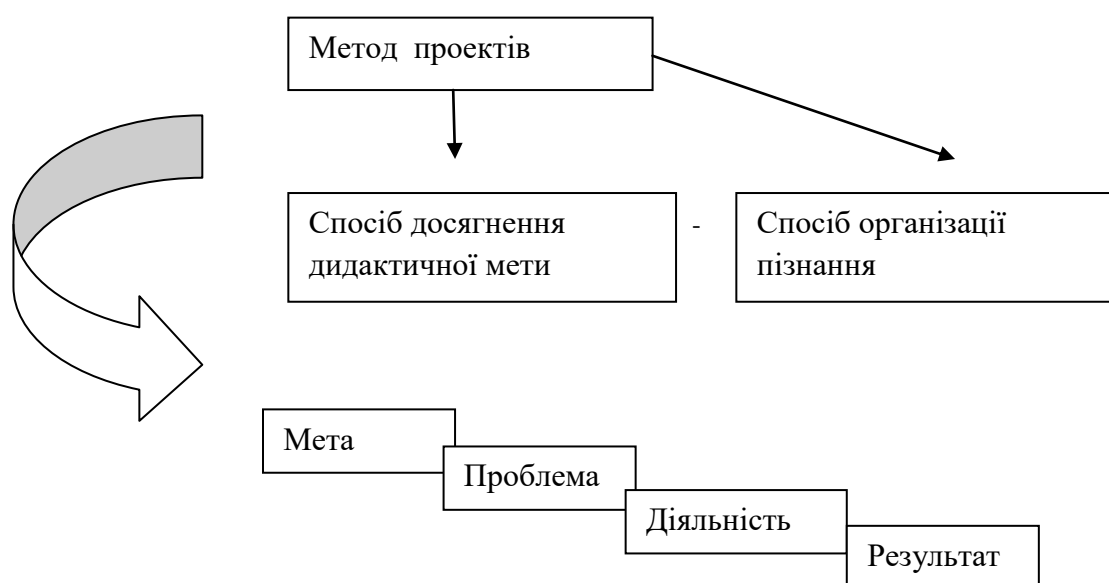
Під оцінюванням у проектній діяльності слід розуміти не виставлення оцінок учасникам та організаторам, а процес моніторингу, спрямований на покращення якості навчання та виховання, формування компетентностей, основними компонентами якої є вміння, знання, ставлення. Головним об'єктом оцінювання є не знання, а діяльність, не кінцевий результат, а весь хід роботи. Критерії зовнішнього оцінювання потребують ретельної розробки в кожному окремому випадку, проте можна виділити загальні їх параметри, а саме: значущість і актуальність висунутих проблем, адекватність тематики дослідження; коректність використання методів дослідження та обробки отриманих результатів; активність кожного учасника проекту відповідно до його індивідуальних можливостей; колективний характер прийнятих рішень; характер піклування і взаємодопомоги між учасниками проекту; необхідна і достатня глибина занурення у проблему, використання знань з інших галузей; доказовість прийнятих рішень, уміння аргументувати свої висновки; естетика оформлення результатів проекту; уміння відповідати на запитання опонентів, лаконічність і доказовість відповідей кожного члена групи.

Парафразовуючи думку піонерів методу щодо типів проектів, вважатимемо головною метою і критерієм для рефлексії і

моніторингу наступі умови: 1. Втілення ідеї (або плану) в зовнішню форму. 2. Отримання естетичної насолоди. 3. Подолання інтелектуальної перепони. 4. Здобуття нових знань та досвіду.

Оцінка учнівського проекту складається з оцінки куратора проекту, оцінки учнів та оцінки інших учасників проекту. Найважливішою на етапі рефлексії є самооцінка учнів. Для цього доцільно провести анкетування учасників проекту. В оцінюванні проектної діяльності можна виділити два його загальних види: пряме і непряме. Об'єктами у прямому оцінюванні зазвичай є цілі та результати діяльності – об'єктивні критерії, які дають змогу визначити був проект успішним чи ні. Непряме оцінювання – це зміни у ставленнях учнів, світогляді, поведінковому комплексі, які не є одночасними, а носять характер перспективних змін. Дуже важливо впродовж усіх етапів, а особливо на етапі оцінювання, зберігати суб'єктно-суб'єктні відносини.

Узагальнимо визначені методологічні основи та концептуальні ідеї методу проектів у схемі:

Аналіз науково-теоретичних досліджень та практичного досвіду свідчить, що проектування – це комплексна діяльність, якій властиві: ознаки автодидактики (учасники проектування ніби автоматично, без спеціально означеної дидактичної задачі з боку організаторів засвоюють нові поняття, поглиблюють предметні знання, засвоюють нові способи діяльності, отримують нові уявлення про різні сфери життя, формують ціннісні ставлення до проблеми, яку вирішують,

відтак, проявляють об'єктну форму участі, яка вимагає від кожного оригінальних нових творчих рішень, що в свою чергу сприяє формуванню загальної та предметної компетентності.

Оцінювальні завдання до семінару

1. Підібрати теми проектів з урахуванням завдань предмета, вимог діючих програм, інтересів і пізнавальних потреб учнів – це завдання:

- A. Підготовчого
- B. Технологічного
- C. Рефлексивного етапів діяльності педагога

2. Потреба одержання інформації про кожен проектну дію, визначення її результативності та коригування діяльності за потреби – це зміст:

- A. Принципу зворотного зв'язку
- B. Принципу взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку
- C. Принципу міждисциплінарності

3. Функція проектів, що сприяє росту нових знань, формуванню комунікативних та інформаційних навиків, розвитку критичного мислення, самостійності:

- A. Компетентнісна
- B. Пізнавальна
- C. Соціокультурна

4. Перша класифікація проектів професора Е. Коллінгса з'явилася в:

- A. 1923 р.
- B. 1910 р.
- C. 1911 р.

5. Проекти, які функціонально посилюють соціалізуючий зміст базових знань, умінь, ставлень:

- A. Дослідницькі
- B. Прикладні
- C. Соціальні

6. Спільна навчально-пізнавальна, творча або ігрова діяльність учнів-партнерів, підґрунтям якої є комп'ютерна телекомунікація, що має спільну мету дослідження певної проблеми, узгоджені методи, способи діяльності – це зміст:

- A. Інформаційного
- B. Телекомунікаційного
- C. Рольового проекту

7. Монопроекти (у межах однієї галузі знань), міжпредметні (у рамках кількох предметних галузей) – це типологія проектів за:

- A. Домінантою діяльності
- B. Предметно-змістовими напрямками
- C. Кількістю учасників

8. Проблемність, активне навчальне середовище, домінування принципу самостійності, міжпредметності – це для проектної діяльності:

- A. Характерні ознаки
- B. Базові принципи
- C. Функції

9. Визначте, що є об'єктом прямого і непрямого оцінювання проектної діяльності.

10. «Зі знанням має обов'язково бути пов'язане вміння. Сумне явище, коли голова учня заповнена великою кількістю знань, але він не навчився їх використовувати, так що про нього доводиться говорити, що хоча він дещо знає, проте нічого не вміє», – казав Адольф Фрідріх Дістервег. Складіть перелік умінь і навиків, які розвиває в учнів проектна діяльність.

Лекція 4

Тема: Методичні умови реалізації проектної діяльності учнів у навчанні суспільствознавчих предметів

План

1. Параметричні характеристики проектної культури вчителя історії та суспільних дисциплін.
2. Визначення проектного простору навчальних предметів.
3. Робота вчителя з мотивації проектної діяльності учнів на всіх етапах розвитку проекту.
4. Проектна компетентність учнів. Умови реалізації проектної діяльності учнів.

Основні поняття: умови реалізації навчальних проектів, проектна культура, складники проектної культури, проектна компетентність та її структура, педагогічний супровід проектної діяльності учнів, проектний простір.

Література

1. Генкал С. Є. Педагогічний супровід учнів профільних класів під час виконання індивідуальних освітніх проектів [Електронний ресурс] / С. Є. Генкал. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Sitimn/2009_21/Ped_suprov_id_ucniv.pdf
2. Гонтар Т. М. Формування компетенцій педагога – історика // Професійні компетенції та компетентності вчителя : матеріали регіонального науково-практичного семінару. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – 188 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://shkr.ru/lib/comm./s2003/3/#_ftnref2
3. Енциклопедія педагогічних технологій і інновацій /автор-укл. Н. П. Наволокова. – Х. : Основа, 2009. – 176 с.
4. Колесникова И. А. Педагогическое проектирование : учеб. пособие для высш. учеб. заведений /И. А. Колесникова, М. П. Горчакова-Сибирская; под ред. И. А. Колесниковой. – М. : Академия, 2005. – 288 с.
5. Левіна І. А. Модель формування проектної компетентності майбутнього учителя у процесі професійної підготовки /І. А. Левіна // Наука і освіта. – 2016. – №10. – 24-29.

6. Проблема педагогічного проектування : (реферативний огляд видань за період 2006 – 2011 рр.) [Електронний ресурс] / укл. Кропачева Н. М. – Режим доступу : www.library.edu-ua.net/datas/upload/files/697929036.doc

7. Пелагейченко М. Л. Методи навчання у проектній діяльності / М. Л. Пелагейченко // Відкритий урок : розробки, технології, досвід. – № 5. – 2009. – С. 22-24.

8. Романовська М. Б. Метод проектів у навчальному процесі : методичний посібник / М. Б. Романовська. – Х. : Веста ; Ранок, 2007. – 160 с.

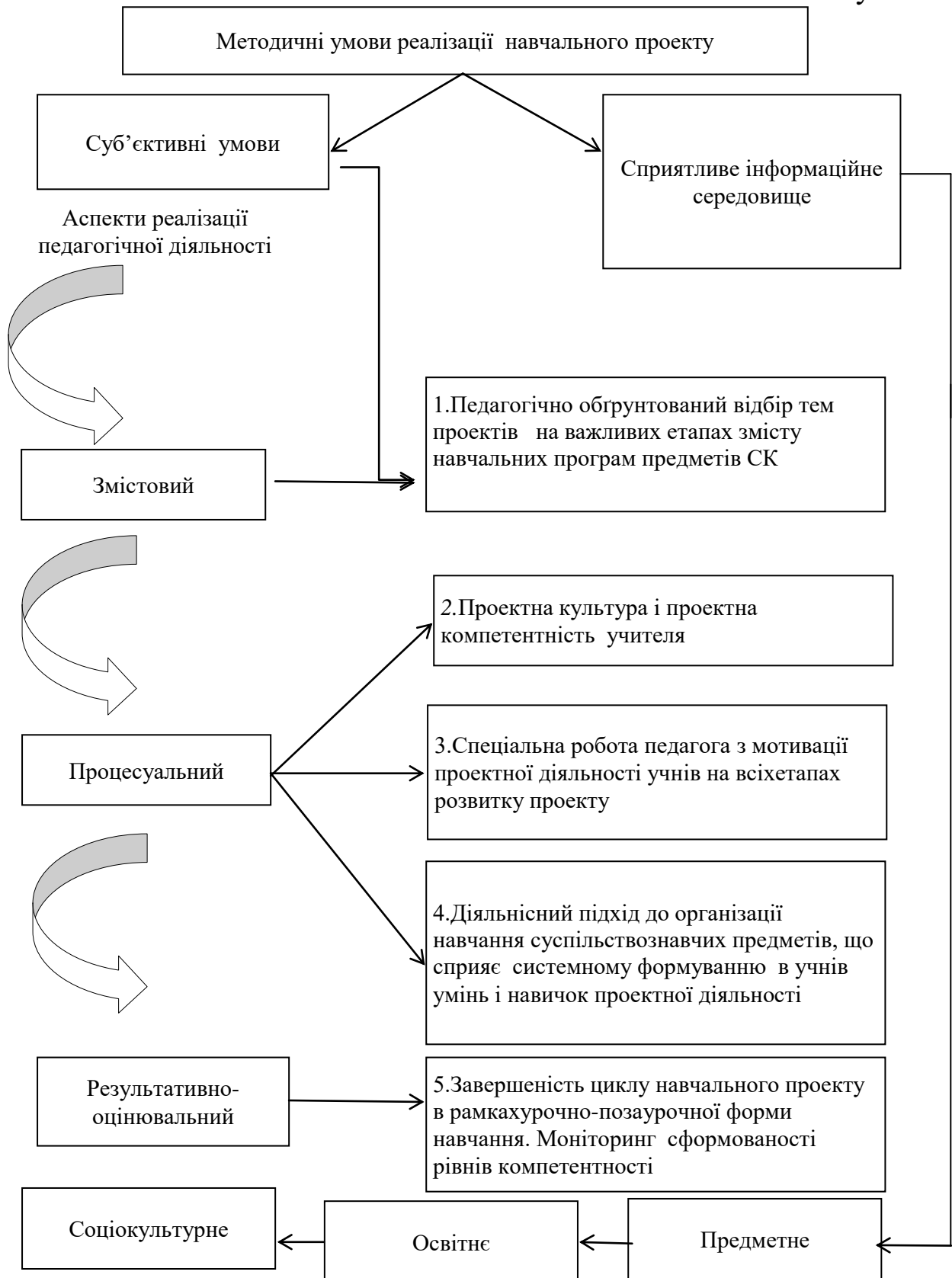
9. Русова В. Психолого- педагогічний супровід науково-дослідницької роботи обдарованих старшокласників у МАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nivoo/2011_6/37.pdf

10. Формирование ключевых компетентностей учащихся через проектную деятельность : учебно-методическое пособие / авт.-сост. : Татарченкова С. С., Телешов С. В.; под ред. С. С. Татарченковой. – СПб. : КАРО, 2008. – 160 с.

1. Параметичні характеристики проектної культури вчителя історії та суспільних дисциплін

Щоб забезпечити ефективність проектної діяльності учнів у навчанні предметів освітньої галузі «Суспільствознавство» необхідно дотримуватися певних умов. **Педагогічні умови в науці розглядаються як обставини, від яких залежить та в яких відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес, що опосередковується активністю особистості, групи людей.** У залежності від способу впливу на освітній процес, педагогічні умови поділяються на зовнішні та внутрішні. **Зовнішні умови** виступають продуктом функціонування політичної, соціально-економічної, освітньої та інших систем зовнішнього середовища й реалізуються через відповідні фактори. **Внутрішні педагогічні умови** являють собою сукупність педагогічних заходів, що забезпечують ефективне вирішення цих завдань. Для реалізації навчальних проектів потрібна сукупність методичних умов, в якій кожна умова слугує досягненню однієї з послідовних конкретизованих цілей на шляху до зазначеної кінцевої мети. Кожна методична умова – це підґрунтя для наступної, для систематизації та взаємозв'язку яких сформуємо схематичну модель та подамо на рисунку 1.

Рисунок 1

У нашій змодельованій структурі першою є проектна культура педагога, яка обумовлена потребою педагогічного проектування та супроводу проектної діяльності учнів. Окремо зупинимося на цьому.

Проектній культурі як способу реалізації інноваційної педагогічної діяльності присвячені дослідження М. Ахметової, А. Ашерова, Л. Бережної, Н. Топіліної, Л. Філімонюк, Л. Хоружої та ін. На думку більшості дослідників, проектна культура учителя – це один із компонентів професійно-педагогічної культури, її складова, змістом якої виступає здатність до проектних способів інноваційного перетворення педагогічної дійсності. Л. Філімонюк визначає основні критерії й показники сформованості проектної культури вчителя, до яких відносить: ціннісне ставлення до педагогічної діяльності, проектну компетентність, творчу активність педагога, ступінь розвитку проектно-педагогічного мислення, прагнення до професійного педагогічного удосконалення. Дослідниця Л. Бережна, визначаючи параметричні характеристики проектної культури вчителя, вважає, що вона базується на проектній компетентності (знання та уміння з основ проектування), сформованості творчих якостей учителя, умінні будувати особисті підходи до вирішення нестандартних ситуацій, творчій активності.

Проведений нами аналіз наукової літератури з означеного питання дає можливість визначити складники проектної культури вчителя, до яких віднесемо когнітивну, соціокультурну, особистісну складові та умови їх формування. (Табл.1)

Таблиця 1.

Складники проектної культури вчителя

Складові проектної культури учителя	Змістове наповнення	Умови формування
Когнітивна	Знання учителя про концептуальні особливості проектної технології, розуміння сутності поетапного структурування проектної діяльності та змістово-процесуальних складових методу проектів. Сформованість умінь: дієво-практичних (проектування змісту й визначення наповнення основних етапів реалізації навчального проекту), організаторсько-управлінських(координування	Проектне освітнє середовище. Інформаційно-теоретична підготовка (семінари, практикуми методичні заняття, самоосвіта). Організація процесу проектування в навчальному закладі. Участь у проектній діяльності, здатність до рефлексії та корекції знань і практичних умінь, прагнення до професійного вдосконалення, методологічна культура педагога.

	процесом здійснення учнями проектної діяльності).	
Соціокультурна	Здатність орієнтуватися на перспективи суспільного і культурного простору, проектувати в контексті розвитку соціуму, актуалізувати ідеї культуро-, природо- та соціодоцільності освітньої системи.	Інноваційна спрямованість педагогічної діяльності, можливість вибору шляхів саморозвитку, розширення та поглиблення професійної майстерності вчителя.
Особистісна	Усвідомлене ставлення до інноваційної технології та її ролі у розв'язанні проблем освіти, здатність долати труднощі, які виникають у ході проектної діяльності, здатність до оригінального розв'язання педагогічних завдань, пізнання і аналізу власної свідомості та діяльності.	Мотивація особистості на оволодіння проектною культу-рою. Наявність індивідуальних якостей, що підсилюють дієвий вияв професійних умінь та забезпечують оптимізацію проектної діяльності вихованців, як-то: воля, креативність, творча активність педагога, рефлексивність, здатність до самореалізації та самоактуалізації в освітньому процесі.

Ми погоджуємося з думкою Л. Бережної про те, що базовою основою проектної культури є проектна компетентність. **Зазначимо, що проектна компетентність – це інтегрована характеристика суб'єктів діяльності, що виражається в здатності, готовності людини до самостійної теоретичної і практичної діяльності з розробки і реалізації проектів у різних сферах соціальної і освітньої практики на основі принципів природо- і культуровідповідності.**

У структурі проектної компетентності вчителя важливим є процесуальний аспект, що виявляє вміння учителя прогнозувати, моделювати, планувати, реалізовувати проекти в урочній та позаурочній формах навчальної діяльності.

У педагогічній літературі представлено широкий спектр процесуальних основ проектування – П. Балабанов, В. Беспалько, І. Єрмаков, І. Колесникова, М. Горчакова-Сибірська, Г. Муравйова, Д. Новиков, Т. Подобєдова, А. Цимбалару та ін. У дослідника

І. Єрмакова знаходимо такі проектні вміння вчителя, а саме: визначати концептуальні засади проектів, розробляти перспективні описово-структурні моделі проектів, визначати критерії їх ефективності та соціокультурні наслідки, основні напрямки та принципи педагогічної взаємодії, планувати дії щодо реалізації проекту, створювати життєдайні спільноти учасників проекту, рефлексувати та оцінювати наслідки проектів, співвідносити з вихідними моделями.

Для організації навчальних проектів видається доцільною схема діяльності, запропонована О. Новиковим і Д. Новиковим. Ця схема передбачає сукупність процесів і дій учителя на фазах безпосереднього проектування, технологічній і рефлексивній. Перша фаза проектування містить чотири стадії – концептуальну, моделювання, конструювання та технологічної підготовки. На концептуальній стадії вчитель повинен уміти виявляти протиріччя, формулювати проблему, визначати мету, критерії, а на наступних – будувати моделі, конструювати, декомпонувати, агрегувати (узгоджувати процедури). Друга, технологічна фаза проектування передбачає, по-перше, технологічну підготовку процесу діяльності (навчальних програм, методичних розробок, програмного забезпечення тощо), по-друге, поетапну реалізацію проекту. Третя, остання фаза – рефлексивна – виявляє здатність педагога до критичного мислення та оцінювання своєї діяльності.

Дослідник В. Слободчиков пропонує такий алгоритм проектної діяльності учителя:

1. Етап ідеального конструювання – вихідний задум, концептуалізація спільної справи, пошук осмислення соціокультурного і освітнього змісту проекту, мети його реалізації, аналіз наявного стану справ, визначення напрямів дій і принципів їх координації, способів і умов досягнення мети проекту, обґрунтування наслідків (точок росту, ліній розвитку) можливих перетворень у даній суспільній практиці.

2. Етап програмування сукупності робіт у логічній і часовій послідовності – виявлення проблеми, постановка завдань, пошук можливих способів їх вирішення, підбір груп, вироблення способів координації дій, визначення кінцевого продукту.

3. Етап планування, складання загального плану реалізації проекту, пошук способів його виконання.

Проектна культура як комплекс дій вирізняється специфікою відповідно до етапу проекту. Важливим є те, що компетентний учитель повинен уміти проявляти проектну культуру на кожному технологічному етапі проекту. Звертає на це увагу Н. Матяш, деталізуючи особливості функціональної діяльності педагога на трьох основних етапах виконання проекту: організаційно-підготовчому, технологічному і узагальнюючому. Дослідниця визначає такі особливості виявлення вчителем проектної культури: учитель зацікавлює, окреслює перспективи, консультиє, допомагає в пошуку проблеми, радить, обговорює разом з учнями, підводить до визначення завдань, розставляє акценти, консультиє, спонукає до діяльності, оцінює пропозиції, допомагає узагальнювати результати, дає поради щодо використання методів роботи, стежить за темпом та термінами виконання проекту, створює емоційно-сприятливе середовище, організовує колективне обговорення, висловлює ставлення, стимулює учнів до самоаналізу, слухає, оцінює, спрямовує їх на подальшу роботу. Такий комплекс спеціальних здібностей, що виявляються в умінні ефективно здійснювати проектну діяльність і навчати цьому учнів у науці називають педагогічним супроводом, дослідження проблем якого знаходимо в наукових розвідках Є. Александрової, С. Генкал, В. Русової, М. Романовської та ін.

Ми поділяємо думку дослідників про те, що педагогічний супровід – це комплекс спеціальних здібностей, що виявляються в умінні ефективно здійснювати проектну діяльність і навчати цьому учнів та має на меті усунення перешкод, що заважають його виконанню. Тому, на підготовчому етапі учитель розробляє проектне завдання, проводить індивідуальні консультації учнів щодо визначення проблеми, разом з учнями планує результат, виробляє критерії оцінювання, мотивує пошук. Надалі, під час роботи учнів над проектом – спостерігає, консультиє, корегує плани та завдання дослідження. На завершальному етапі – консультиє щодо презентації процесу та результату проекту, приймає звіт, обговорює результати, оцінює тощо. Отже, зміст і методи допомоги вчителя визначаються характером труднощів, із якими зіштовхуються учні у своїй діяльності, а варіативність прийомів залежить від професіоналізму вчителя. Відтак, ремесло педагога полягає в тому, щоб уміти контролювати лише ключові моменти проекту, працюючи за методом убутних підказок, делегуючи право прийняття рішень учням.

Педагогічний супровід учнів у проекті є тільки частиною проектної компетентності вчителя, що виявляє його загальнонаукову й предметну ерудицію, творчий потенціал та володіння технологією педагогічного проектування. Дослідники проблеми життєтворчих проектів у навчанні історії К. Баханов і В. Ницета визначають такі ролі учителя у функціональній структурі проектної культури: проектувальника, демократа, гуманіста, професіонала, організатора, помічника, координатора, психолога, партнера, вихователя, фасилітатора. Отже, проектна культура і проектна компетентність учителя є першою методичною умовою реалізації проектів у навчальній діяльності.

2. Визначення проектного простору навчальних предметів

Наступним, визначальним для вирішення дидактичних завдань суспільствознавчих предметів є вміння педагога працювати зі змістом навчальної програми, забезпечувати реалізацію змісту суспільствознавчої освіти в умовах поєднання предметної і проектної форм навчальної діяльності. Відтак, вагомим є змістовний та процесуальний аспекти діяльності вчителя, які обумовлюють реалізацію навчальних проектів учнів.

Визначаючи основні орієнтири змісту суспільствознавчої освіти, слід врахувати те, що вони включають у себе систему знань із багатьох наукових дисциплін, що мають специфічні завдання і цілі. Тому саме освітні цілі визначають зміст предметів освітньої галузі «Суспільствознавство». Проте, формування змісту освіти залежить не тільки від постановки загальних освітніх, але й від конкретних навчальних цілей. **Дослідники сучасних тенденцій розвитку змісту базової освіти в європейських державах наголошують на тому, що сьогодні загально визнаною є ідея поділу навчальних цілей на інструктивні та експресивні, де перші показують приблизні результати діяльності учнів на певному етапі навчального процесу, а другі – окреслюють ситуацію, в якій повинні працювати учні, або проблему, що вирішуватиметься ними, а не конкретний результат та не фіксують вид діяльності, яким повинен оволодіти учень у ході навчання.** Експресивна ціль начебто запрошує і вчителя, і учня до дослідження найважливіших питань, запрошує учня до діяльності, а не передбачає конкретно, що він повинен робити, як це, скажімо, притаманно інструктивним цілям.

Учитель має вміти аналізувати навчальні програми предметів історичного та суспільствознавчого компоненту освітньої галузі щодо визначення експресивних цілей (проблем), навколо яких можна організовувати проектну діяльність, тобто визначати проектний простір навчального предмету, під яким розуміємо систему педагогічно обґрунтованих у предметному змісті тем проектів, які розвивають компетентність учнів.

Зазначимо, що для створення проектного простору предмету необхідно визначити напрями роботи зі змістом навчальної програми. Для прикладу наведемо рекомендації подані в орієнтовній програмі навчально-дослідницької й проектної діяльності основної і загальної освіти Російської федерації, де пропонується: **перше** – пошук таких місць у чинних навчальних програмах, які дозволяють школярам здійснювати окремі вільні дії з досліджуваним змістом, **друге** – відмова від повної форми проектування (складання так званих запускових ситуацій, що дозволяють аналізувати запропоновану інформацію глибше і різностороннє, ніж зазвичай, тобто розширювати простір роботи школярів не претендуючи на повномасштабну проектну діяльність), фактично мова може йти про окремі завдання з вільним простором дії, **третє** – застосування проектних форм навчальної діяльності на ключових моментах змісту предмета, наслідком якого є реальний навчальний проект, **четверте** – організація проектної діяльності школярів за межами навчального змісту (соціальне проектування). Учитель має право вибору: визначати кілька тем для проектів, що реалізуються у загальній системі навчальної програми; розглядати навчальний предмет як проект, який своєю чергою складається з тематичних частин – міні-проектів, що вирішують низку проблем, вагомих для досягнення конкретних навчальних завдань та цілей особистісного розвитку, чи обирати проектні завдання з вільним простором дій.

На думку дослідників методу проектів (В. Гузеєва, Є. Полат, Ю. Олькерса), проектна парадигма в освіті виявляє потребу в проблемному типі змісту освіти як єдиного переліку проблем і питань із якими повинна ознайомитися молодь у даний історичний час і в даних соціально-культурних умовах. При цьому проблеми повинні мати характер особистого інтересу й бути актуальними і невирішеними у сфері життя системи «природа – суспільство – людина». Теоретичною основою для відбору тем (проблем) навчальних проектів із предметів освітньої галузі

«Суспільствознавство» виступають протиріччя сучасності, а саме: протиріччя між глобальним і локальним, загальним і індивідуальним, традиційним і сучасним, перспективним і найближчим, конкуренцією і рівністю можливостей, необмеженим розширенням знань і обмеженими можливостями людини їх засвоїти, протиріччя між духовним і матеріальним. Проте, робота зі змістом тем проектів має відповідати загальним вимогам до змісту освіти: науковості (встановлювати певне співвідношення предметного змісту зі змістом науки, доступності (відповідати віковим особливостям, логіці навчального предмету), актуальності і практичній значимості (зв'язку з життям), системності тощо. Для організації проектної діяльності важливим є відбір і структурування тем навчальних проектів на засадах диференціації та інтеграції, врахування індивідуальних потреб, здібностей і альтернативних можливостей.

Таким чином, другою методичною умовою ефективної організації проектної діяльності учнів на уроках є здатність до відбору тем (проблем) проектів на важливих етапах змісту навчальних програм предметних галузей у відповідності до сучасних дидактичних та методичних умов, діючих програм, інтересів і пізнавальних потреб учнів для підвищення рівня їх предметних компетентностей.

3. Робота вчителя з мотивації проектної діяльності учнів на всіх етапах розвитку проекту

Аналіз досліджень практичного впровадження проектної діяльності в навчальний процес дозволяє нам виявити ряд психолого-педагогічних бар'єрів участі учнів у проектній діяльності. Найбільш поширеними є операційні і мотиваційні труднощі, що ускладнюють здійснення проектних дій. Оскільки проектна діяльність базується на принципі добровільності, важлива роль належить мотивації проектної діяльності учнів. Мотиви виконання учнями навчальних проектів можуть бути зовнішні та внутрішні. Дослідниця В. Пелагейченко до зовнішніх відносить соціальні (соціально-орієнтовний, мотив самоствердження, престижно-професійний, соціально-статусний) та утилітарні (прагматичний мотив, мотив честолюбства), а до внутрішніх – пізнавально-освітній, інтелектуально-розвивальний, емоціональний, комунікативний, мотив досягнення, мотив самореалізації. Вона вважає, що вчителю недостатньо знати тільки типи мотивації для стимуляції проектної діяльності учнів, для ефективності такої діяльності необхідна

правильна організація мотивації. Тому, створення мотиваційного середовища має починатися з включення учнів у проектну діяльність і підтримуватися на всіх етапах проекту. Умови створення мотиваційного середовища подано в табл. 2

Таблиця 2

Умови створення мотиваційного середовища (за В. Пелагейченко)

Етапи діяльності	Зміст проектної діяльності учнів
1. Пошуково-дослідницький	Усвідомлення необхідності дослідження проблеми. Наявність сенсу діяльності. Наявність перспективи майбутньої діяльності.
2. Операційно-діяльнісний	Побудова діяльності, виходячи з інтересів учнів. Можливість самоконтролю. Спирання на попередній досвід. Можливість прояву творчості. Створення умов для успішної діяльності.
3. Рефлексивно-оцінювальний	Рефлексія своєї діяльності. Умови для емоціонального задоволення від зробленого. Відчуття радості перемоги над труднощами.

Подібною є думка Н. Пахомової, яка вважає, що для розвитку особистої мотивації включення учнів до проектної діяльності слід уже на початку грамотно занурити учнів у проект, зацікавити їх проблемою, перспективою практичної й соціальної користі від вирішення проблеми. Крім того, дослідниця зауважує, що мотиваційні механізми реалізуються не тільки на початковому етапі діяльності, але й в ході виконання проекту учнями. Психологи стверджують, що наявність в учнів внутрішньої мотивації до реалізації проектів сприяє виявленню відкритості мислення, креативності, емоційного задоволення від виконання завдання, підвищення самоповаги, спонукає до творчого пошуку та вирішення складних пізнавальних завдань.

Формування мотивації учнів до проектної діяльності на уроках історичних та суспільних дисциплін потребує спеціальних зусиль учителя. На думку Н. Пахомової, це відбувається коли учитель підводить школярів до протиріччя та пропонує самостійно знайти рішення, висвітлює зіткнення протиріч у практичній діяльності, викладає учням різні позиції, щодо вирішення одного і того ж питання, пропонує розглянути явище з різних точок зору, стимулює інтерес, активність, мислення учнів, висуває конкретні питання,

проблемні завдання. Доцільними у формуванні мотивації учнів є використання можливостей мережевих технологій. Так, дослідниця В. Власенко обґрунтовує виведення проектної діяльності на новий рівень реалізації за допомогою інформаційно-комунікаційного середовища, засобами якого можна реалізувати інформаційну, виховну і кібернетичну діяльність учасників процесу. О. Гуревич визначає цікаві для учнів групи проектів, які з'явилися в освітньому просторі й стосуються галузі соціальної інформатики: соціальні проекти, спрямовані на вирішення проблем, які виникли в суспільстві внаслідок інформатизації, проекти пов'язані зі створенням електронних посібників, проекти віртуальних дозвільних об'єднань. На думку Н. Дементієвської, ознайомлення учнів із досвідом проектної діяльності та популяризація власного є потужним мотиваційним фактором реалізації навчальних проектів, а комплексне поєднання інноваційних педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій цілком відповідає вимогам інформаційного суспільства та слугує позитивним фактором особистісного розвитку учнів. **Вивчаючи можливості Інтернету як засобу науково-комунікаційної діяльності, дослідниця акцентує увагу на потребі дисемінації педагогічного досвіду – процесу донесення інноваційного педагогічного досвіду до цільової аудиторії (учителів та учнів).** Однією з умов такого процесу вона вважає створення каналів дисемінації, до яких відносить: інформаційні канали – створення сайтів, блогів; комунікаційні – налагодження комунікацій, створення соціальних співтовариств та мереж; навчальні – організація навчальних семінарів, курсів, вебінарів, програм та проектів. Зазначимо також, що практичні способи дисемінації пропонує програма «Intel® Навчання для майбутнього», яка серед іншого дає можливість учителям та учням розширювати навчально-тренувальний простір для упровадження проектної технології у систему навчання. Таким чином, проведення учителем спеціальної роботи з мотивації проектної діяльності учнів на всіх етапах розвитку проекту можна розглядати як третю умову, що забезпечує її ефективність.

4. Проектна компетентність учнів. Умови реалізації проектної діяльності учнів

Проектна діяльність учнів має ще один виклик в процесі організації проектів – це операційний бар'єр. Точки зору дослідників

на те, які складники учнівських умінь є визначальними для такого типу діяльності, різняться. На думку дослідників О. Бехтенової, М. Гроздева, Ю. Коломієць, А. Ненюк, О. Онопрієнко, М. Пелагейченко, М. Романовської, А. Хуторського та ін. важливими для реалізації навчальних проектів є: сформованість пізнавальних процесів, пізнавальний інтерес, інтелектуальна активність, навички самостійної діяльності, особистий досвід, загальні навчальні вміння, спеціальні проектні вміння. Точки зору науковців на те, який із цих факторів є визначальним, різняться. Так, А. Ненюк і Ю. Коломієць вважають важливими для проектної діяльності наявність в учнів навичок самостійної діяльності, достатньої сформованості пізнавальних та емоційно-вольових процесів. М. Гроздева наголошує на важливості самоосвітнього простору підготовки учнів, компонентами якої є самостійна індивідуальна робота та групова робота на уроці, самостійна робота вдома, самоосвітня діяльність учнів, що виникає як внутрішня потреба в самоактуалізації.

Цікавою для нашого дослідження є позиція О. Онопрієнка, який вважає, що умовою проектної діяльності школярів є наявність пізнавального інтересу. Учений виділяє три групи проявів пізнавальних інтересів учня у навчальній діяльності – його інтелектуальну активність, характер самостійної діяльності та емоційні реакції, що відображаються у відповідних актах поведінки. Дослідник вважає, що у процесі проектної діяльності ці прояви матимуть таке вираження:

1). Інтелектуальна активність учня: добровільне включення у процес обговорення задуму проекту та його проблеми; бажання взяти участь у спільному з учителем чи товаришами плануванні діяльності; наявність внутрішнього плану дій; обмін інформацією, отриманою з різноманітних джерел; консультації у вчителя в процесі самостійної творчої діяльності з метою розширити сферу пошуку необхідної інформації, виявити альтернативні способи вирішення задачі проекту; удосконалення кінцевого продукту діяльності; готовність відповідати на запитання під час презентації проекту тощо.

2). Характер самостійної діяльності учня: ініціативність і самостійність під час планування діяльності, оперативна мобілізація сил для вирішення проектної задачі, зосередженість на власній діяльності щодо вирішення проблеми, намагання розв'язати завдання самостійно, завзятість та наявність бажання подолати перешкоди,

намагання завершити розробку проекту згідно з наміченим планом, виявлення бажання розробити інший проект.

3). Емоційні реакції учня: емоційне піднесення у процесі діяльності, радість відкриття нового, адекватні емоційні прояви щодо спільної роботи над проектом, отриманого результату, набутого досвіду, а також вираження емоцій відносно роботи інших учасників проекту, позитивна (чи негативна) реакція на завершення проекту, відчуття особистої значущості від причетності до нового виду діяльності.

Зазначимо, що з іншого ракурсу підходить до цієї проблеми дослідниця О. Бехтєнова, яка серед інших умов акцентує увагу на особистому досвіді учнів у єдності знань, умінь, ціннісних уявлень, а також їхній умотивованості до виконання завдань проектів. О. Тулупова зазначає, що становлення учня як суб'єкта власної (проектної) діяльності можливе в умовах організації діяльнісного компоненту змісту освіти. Тому, на її думку, психолого-педагогічною умовою підготовки учнів до навчальних проектів є заняття в діяльнісно-орієнтованому навчальному процесі, на якому учні можуть будувати, перетворювати, проектувати діяльність, керувати нею.

Проте, ряд дослідників, серед яких Н. Матяш, С. Татарченкова, С. Телешов, зауважують на важливості спеціальних проектних умінь, потребі цілеспрямованої і систематичної роботи в оволодінні учнями навиками проектно-технологічної діяльності, для чого мають передбачатися ресурси навчального часу. Крім того, проектні вміння учнів є обов'язковими і складають основу компетентності, яка у Стандарті базової і повної загальної освіти трактується як проектно-технологічна компетентність, що формує «здатність учнів застосовувати знання, уміння та особистий досвід у предметно-перетворювальній діяльності».

Зміст поняття «проектно-технологічна компетентність» актуалізує дві культурні форми інноваційних процесів сучасного світу – проектування і технології, які складають основу проектно-технологічної культури, що активно формується в умовах постіндустріального інформаційного суспільства. Серед дослідників нових соціокультурних феноменів (Л. Бережна, В. Дюков, Н. Запесоцька, Т. Мачача) виявлені відмінності у поясненні суті і змісту проектно-технологічної культури в різних сферах людської діяльності, проте практично всі вони наголошують на необхідності

створення оптимальних умов для реалізації потенціалу творчої перетворювальної діяльності особистості, надання їй цілісності і завершеності.

Розглянуті основні складові проектно-технологічної культури (за Т. Мачача) дають підстави виокремити спеціальні компетентності, які є системним проявом названих компонентів та дозволяють успішно вирішувати функціональні завдання проектної діяльності. До них віднесемо: ціннісно-сміслову, когнітивну, операційно-діяльнісну, рефлексивну компетентності. Визначимо та структуруємо їх зміст (табл. 3).

Таблиця 3

**Структурні компоненти
проектної (проектно-технологічної) культури учнів**

	Структурні компоненти проектної культури учнів	Компоненти проектної компетентності учнів	Зміст компетентностей
	Мотиваційна	Ціннісно-смістова	Мотивація до проектної діяльності, проектне бачення світу, пізнавальні потреби, прагнення до успіху, наполегливість, упевненість, дослідницька ініціативність, інноваційність, орієнтація на творчість у діяльності. Як система здібностей включає в себе: здібність формувати потребу в творчій самореалізації, аналізувати власні відчуття щодо визначення проблеми та народження творчих ідей, нестримне бажання
			братися за роботу з власної ініціативи та здібність контролювати її результати, долати неминучі труднощі в новій діяльності, використовувати підтримку й допомогу інших для досягнення поставлених цілей.
	Продуктивна	Когнітивна	Система знань про проектну діяльність, про перетворюючу діяльність, про технологію проектної діяльності, інтелектуальна активність,

			самостійність мислення (вміння приймати усвідомлені рішення на основі критично осмисленої інформації, усвідомлювати зміст і значення проектування у професійній діяльності), креативність (здатність генерувати нові ідеї та рішення, володіння прийомами навчально-пізнавальних проблем, дій у нестандартних ситуаціях).
		Операційно-діяльнісна	Система дій (операцій) пов'язана безпосередньо з самим процесом проектування, що визначає можливість демонстрації і застосування отриманих інтелектуальних і практичних навичок, особистісних якостей у ситуаціях навчальної діяльності: інформаційно-аналітичних, комунікативних, інструментальних, прогностичних, презентаційних, досвіду творчої проектної діяльності.
	Соціокультурна	Рефлексивна	Визначає здатність до рефлексії і самооцінювання, навчання вибору і осмислення наслідків вибору, набуття навичок спілкування, продуктивної взаємодії, соціальної активності особистості до самовдосконалення та саморозвитку, контролю й оцінки своєї поведінкової і психічної активності у процесі проектної діяльності.

Отже, проектна компетентність суб'єктів навчального процесу є складним особистісним утворенням, яке включає в себе засвоєння способів діяльності, набуття досвіду діяльності, проявляється в усвідомленні сенсу і значущості проектної діяльності, обґрунтованому виборі та оптимізації проектних рішень, особистісному ставленні до отриманих результатів.

Для формування проектної компетентності майбутніх вчителів потрібно, щоб:

- проектне середовище набуло ознак освітнього середовища, а, відтак, стало невід'ємним контекстом теоретичної та методичної підготовки студентів;
- освітня установка на потребу формування проектної компетентності, стала не формальною складовою професійної компетентності майбутнього спеціаліста а усвідомленою необхідністю;
- проектне навчання набуло ознак контекстної діяльності.

Запитання для самоконтролю

1. Поясніть, як ви розумієте твердження: «Умовою для проектної діяльності є сприятливе освітнє середовище».
2. Розкрийте зміст поняття «педагогічний супровід» навчального проекту.
3. Встановіть відмінність між експресивними й інструктивними цілями навчальної програми. Які з них уможливають реалізацію навчальних проектів?
4. Проект – справа добровільна. Як мотивувати учнів до участі у проекті?
5. Укладіть рейтинг проектних компетенцій учнів.
6. Вкажіть базові проектні вміння вчителя.

Семинар №3

Тема: Умови ефективного застосування навчальних проектів у системі суспільствознавчих освіти учнів

Мета: Засвоїти теоретичні основи проектної компетентності вчителя та зміст роботи на різних етапах проекту, визначити роль учителя у функціональній структурі проектної культури, контекстно засвоїти зміст педагогічного супроводу проекту, розвивати вміння аналізувати навчальні теми на предмет застосування методу проектів. Формувати усвідомлене ставлення до інноваційної технології та її ролі у розв'язанні проблем освіти.

План

1. Проектна культура і проектна компетентність вчителя історії та суспільних дисциплін.
2. Експресивні цілі предметних галузей. Визначення проектного простору навчальних предметів.
3. Проектна компетентність учнів. Умови реалізації проектної діяльності учнів.

Література

1. Генкал С. Є. Педагогічний супровід учнів профільних класів під час виконання індивідуальних освітніх проектів [Електронний ресурс] / С. Є. Генкал. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Sitimn/2009_21/Ped_suprovid_ucniv.pdf
2. Гонтар Т. М. Формування компетенцій педагога-історика // Професійні компетенції та компетентності вчителя : матеріали регіонального науково-практичного семінару. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – 188 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [//http://shkr.ru/lib/comm./s2003/3/#_ftnref2](http://shkr.ru/lib/comm./s2003/3/#_ftnref2)
3. Енциклопедія педагогічних технологій і інновацій /автор-укл. Н. П. Наволокова. – Х. : Основа, 2009. – 176 с.
4. Колесникова И. А. Педагогическое проектирование : учеб. пособие для высш. учеб. заведений /И. А. Колесникова, М. П. Горчакова-Сибирская; под ред. И. А. Колесниковой. – М. : Академия, 2005. – 288 с.

5. Левіна І. А. Модель формування проектної компетентності майбутнього учителя у процесі професійної підготовки / І. А. Левіна // Наука і освіта. – 2016. – №10. – 24-29.
6. Проблема педагогічного проектування : (реферативний огляд видань за період 2006 – 2011 рр.) [Електронний ресурс] / укл. Кропачева Н. М. – Режим доступу : www.library.edu-ua.net/datas/upload/files/697929036.doc
7. Романовська М. Б. Метод проектів у навчальному процесі : методичний посібник / М. Б. Романовська. – Х. : Веста ; Ранок, 2007. – 160 с.
8. Русова В. Психолого-педагогічний супровід науково-дослідницької роботи обдарованих старшокласників у МАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nivoo/2011_6/37.pdf
9. Формирование ключевых компетентностей учащихся через проектную деятельность : учебно-методическое пособие /авт.-сост. : Татарченкова С. С., Телешов С. В.; под. ред.С. С. Татарченковой. – СПб. : КАРО, 2008. – 160 с.

Методичні рекомендації

Для підготовки до семінару скористайтеся змістом лекції №4 посібника. Основною смисловою лінією семінару має стати розуміння того, за яких умов може відбутися проект. Особливістю підготовки і проведення семінару має стати принцип контекстності та проектування теоретичних положень на вашу персональну особистість. До прикладу, ви визначили для себе, що проектна культура – це складова професійно-педагогічної культури, змістом якої виступає здатність до проектних способів інноваційного перетворення педагогічної дійсності. Далі спробуйте визначити параметричні характеристики власної проектної культури, для початку визначте які знання та уміння з основ проектування ви маєте. Можна перевірити рівень проектних знань на таких вправах.

1. Класифікуйте проекти за домінуючою типологічною ознакою

За домінуючою в проекті діяльністю	За предметно-змістовими напрямками	За кількістю учасників і характером контактів у проекті	За терміном виконання проекту
------------------------------------	------------------------------------	---	-------------------------------

2. Встановіть відповідність між змістом і назвою основних категорій апарату дослідження.

Зміст категорій апарату дослідження	Назва категорії
1. Науково обґрунтоване положення чи факти, які перебувають за межами безпосереднього спостереження: закономірний зв'язок явищ, який не можна встановити за допомогою наукового доведення; здогад, теорія, домисел.	
2. Визначений, запланований для виконання обсяг роботи, замисел, мета.	
3. Фрагмент дійсності, на який спрямовано пізнавальну діяльність суб'єкта, що відтворюється в знанні на основі практично перетворювальної взаємодії з ним суб'єкта.	
4. Передбачення у свідомості результату, на здобуття якого спрямована діяльність окремої людини, групи або всього суспільства; намічене завдання, намір, план.	

3. Німецький педагог А. Флітнер характеризує проектну діяльність як навчальний процес, в якому обов'язково беруть участь розум, серце і руки («Lernen mit Kopf, Herz und Hand»), тобто осмислення самостійно здобутої інформації здійснюється через призму особистого відношення до неї і оцінку результатів в кінцевому продукті. Спробуйте самостійно визначити тему, проблему і продукт запропонованих вами проектів.

Вид проекту	Тема	Проблема	Продукт
1. Дослідницький			
2. Інформаційний			

ий			
3.Творчий			
4.Практичний			

4. Правильно вкажіть зміст роботи вчителя на кожному із визначених етапів проектної діяльності.

Етап роботи	Зміст
1. Підготовчий	Визначення.....
2. Пошуковий	Аналіз.....
3. Практичний	Виконання.....
5. Презентаційни й	Оформлення....
6. Рефлексійний	Аналіз....

5.3 якими етапами проектної діяльності асоціюються у вас вислови відомих діячів науки, освіти, культури, політики?

Автор	Вислів	Етап проекту
Знання може бути тільки у того, у кого є запитання.	Генрі Форд	
Поганий учитель подає готову істину, хороший – вчить її знаходити	Адольф Фрідріх Дістервег	
Майбутнє має бути закладене в сьогодні. Це називається планом. Без нього ніщо у світі не може бути вдалим.	Георг Крістоф Ліхтенберг.	
Справжня людина досягає всього власним зусиллям	Конфуцій	
Найкращий спосіб передбачити, що буде – пригадати те, що було.	Джордж Савіл Галіфакс	
Поки себе не знаєш, не можна собою управляти. Для обличчя є дзеркала, для духу — немає; нехай же в цьому випадку дзеркалом будуть виважені роздуми про себе.	Бальтасар Грасіан і Моралес	

Перевірйай, наскільки ти твердий в розумі, наскільки здатен до діяльності; випробуй свою гарячковість, вимірйай глибину духу, випробуй здібності.		
---	--	--

Далі проаналізуйте наявність власних якостей, що підсилюють дієвий вияв професійних умінь та забезпечують оптимізацію проектної діяльності вихованців, як-то: воля, креативність, творча активність педагога, рефлексивність, здатність до самореалізації та самоактуалізації в освітньому процесі.

У ході підготовки до семінару чітко визначте та розмежуйте для себе зміст базових понять – проектна культура і проектна компетентність. Проаналізуйте особисту готовність до самостійної теоретичної і практичної діяльності з розробки і реалізації проектів у різних сферах соціальної і освітньої практики на основі принципів природо- і культуровідповідності. Визначте вашу готовність на шкалі самооцінки.

Цілком готовий-----Не
готовий

Такий підхід до підготовки першого питання семінару дасть вам можливість усвідомити першу і головну умову організації проектної діяльності, визначить рівень компетентності та шляхи її вдосконалення.

Крім знань важливим є процесуальний компонент роботи вчителя, а саме готовність до педагогічного супроводу проектної діяльності. Важливо усвідомити різницю між педагогічним супроводом навчальної і проектної діяльності. При використанні в навчанні методу проектів змінюються стосунки між учителем та учнями:

- учень визначає мету діяльності – учитель допомагає йому в цьому;
- учень відкриває нові знання – учитель рекомендує джерело для їх здобуття;
- учень експериментує – учитель розкриває можливі форми й методи експерименту, допомагає організувати навчально-трудова діяльність;

- учень вибирає – учитель сприяє прогнозуванню результатів вибору;
- учень активний – учитель створює умови для прояву активності;
- учень – суб'єкт навчання, учитель – партнер;
- учень несе відповідальність за результати своєї діяльності – учитель допомагає отримати результати й виявити способи вдосконалення діяльності.

Отже, ремесло педагога полягає в тому, щоб уміти контролювати лише ключові моменти проекту, працюючи за методом убутних підказок, делегуючи право прийняття рішень учням.

Спробуйте розкрити зміст ролей учителя у функціональній структурі проектної культури:

Ролі вчителя	Зміст, вияв ролі
Проектувальника	
Професіонала	
Помічника	
Координатора	
Психолога	
Партнера	
Фасилітатора	

У підготовці до другого питання семінару пропонуємо також застосувати теоретичні знання на практиці. Для цього візьміть самостійно навчальну програму з історії (на вибір) і проаналізуйте кілька тем на предмет визначення інструктивних і експресивних цілей навчання. До прикладу стане витяг з програми історії України 9 клас. Зверніть увагу на підкреслене. Як визначене може бути реалізоване у проектах?

Результати навчально-пізнавальної діяльності	Зміст навчально-пізнавальної діяльності
<p>Знаю:</p> <p>– дати входження українських територій до складу Російської імперії, назви і час існування козацьких формувань після ліквідації Запорозької Січі (Задунайська січ, Азовське козацьке військо, Чорноморське / Кубанське</p>	<p>Політика Російської імперії щодо українських етнічних територій. Козацтво після ліквідації Запорозької Січі. Соціально-економічне становище. <u>Села і міста. Торгівля. Чумацький промисел.</u> Криза кріпосницької системи. Початок індустріальної революції. <u>Нова модель соціально-</u></p>

козацьке військо), час початку індустріальної революції в Україні, діяльності осередків національного та опозиційних рухів, Кирило-Мефодіївського братства;

– хронологічні межі найбільших соціальних виступів першої половини XIX ст. (селянські виступи під проводом Устима Кармелюка на Поділлі, повстання військових поселенців на Харківщині, селянські рухи «Київська козаччина» і «Похід у Таврію за волею»);

Розумію:

– вплив індустріальної революції на розвиток міст, торгівлі, транспорту, соціальну структуру суспільства;

– роль Харківського і Київського університетів як центрів українського національного відродження;

– програмні положення та ідейні засади діяльності Кирило-Мефодіївського братства;

– роль загальноросійського і польського визвольних рухів в історії України;

– розбіжності в цілях українського, російського і польського рухів на території України;

– поняття «чумакування», «порто-франко», «індустріальна революція (промисловий переворот)».

Умію:

– показати на карті зміни української території наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст., місця діяльності політичних і національно-культурних організацій,

економічного розвитку Півдня України. Порто-франко Одеси.

Початок українського національного відродження.

Нащадки козацької старшини: асимілятори і традиціоналісти.

Формування сучасної української національної самосвідомості.

Новгород-Сіверський автономістський гурток.

Харківський осередок українського руху. Кирило-Мефодіївське

братство. Польський національно-визвольний і російський

опозиційний рухи на території

України. Польське повстання 1830–1831 рр. і його наслідки для

України. Соціальні рухи.

<p><u>території, охоплені соціальними протестами;</u></p> <ul style="list-style-type: none"> – охарактеризувати політичний і соціально-економічний стан українських земель, особливості першого етапу індустріальної революції, розгортання національного руху, діяльність Кирило-Мефодіївського братства; – пояснити вплив індустріальної революції на соціально-економічний розвиток України, значення діяльності Кирило-Мефодіївського братства для національного руху; – обґрунтувати судження про історичне значення діяльності Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Миколи Костомарова, Пантелеймона Куліша. 	
---	--

Третє питання семінару є теоретичним, потрібно усвідомити складники проектної культури учнів, шляхи її формування, якими є: спеціальні курси проектного навчання, проектні уроки, де формуються відповідні уміння, проекти у системі виховної роботи. Важливим є усвідомлення того, що діяльнісний підхід до організації навчання суспільствознавчих предметів сприяє системному формуванню в учнів умінь і навичок проектної діяльності.

Оцінювальні завдання до семінару

1. Комплекс спеціальних здібностей, що виявляються в умінні ефективно здійснювати проектну діяльність і навчати цьому учнів – це:

- А. Педагогічний супровід
- В. Проектна культура вчителя
- С. Проектна компетентність вчителя

2. Проектувальник, демократ, гуманіст, професіонал, організатор, помічника, координатор, психолог, партнер, вихователь, фасилітатор – це ролі вчителя:

- A. У навчанні предмету
- B. У виховному процесі
- C. У просторі проектної діяльності

3. Цілі, що окреслюють ситуацію, в якій повинні працювати учні, а не конкретний результат та не фіксують вид діяльності, яким повинен оволодіти учень у ході навчання:

- A. Інструктивні навчальні цілі
- B. Експресивні навчальні цілі
- C. Загальноосвітні цілі

4. Відбір тем проектів у предметному змісті навчання спирається на:

- A. Інструктивні навчальні цілі
- B. Експресивні навчальні цілі
- C. Загальноосвітні цілі

5. Чи відповідають змісту проектної діяльності пошук таких місць у чинних навчальних програмах, які дозволяють школярам здійснювати окремі вільні дії з досліджуваним змістом?

- A. Так
- B. Ні
- C. В окремих випадках

6. Чи відповідають змісту проектування складання так званих запускових ситуацій, що дозволяють аналізувати запропоновану інформацію глибше і різностороннє, ніж зазвичай, тобто розширювати простір роботи школярів не претендуючи на повномасштабну проектну діяльність?

- A. Так
- B. Ні
- C. В окремих випадках

7. Уміння відбирати теми (проблеми) проектів на важливих етапах змісту навчальних програм предметних галузей у відповідності до сучасних дидактичних та методичних умов, діючих програм, інтересів і пізнавальних потреб учнів – це є:

- A. Методична умова реалізації проектної діяльності
- B. Складова професійних умінь
- C. Компонент педагогічної культури вчителя

8. Мотивація учнів до проектної діяльності відбувається:

- A. Тільки на початковому етапі діяльності
- B. В ході виконання проекту
- C. Між проектами

9. Вставте необхідне в запропонований алгоритм роботи над проектом.

- Метою роботи над проектом є розв'язання конкретної, соціально-значущої – дослідницької, інформаційної, практичної.

- Виконання роботи завжди починається зсамого проекту.

- Обов'язкова умова кожного проекту –робота, яка полягає уінформації, яка потім обробляється і представляється учасникам проектної групи.

- Кінцевим результатом роботи над проектом є.....створений учасниками проектної групи в ході вирішення поставленої проблеми.

- Завершальним етапом проекту має статипродукту.

10. Чи можна вважати проведення заняття в діяльнісній формі психолого-педагогічною умовою підготовки учнів до навчальних проектів?

Оцінювальні завдання для ЗМ1

1. Автором праць: «Особистість і цивілізація», «Основи методу», «Довідник з філософії освіти» є:

- А. М. Кнолль
- В. У. Кілпатрик
- С. Д. Дьюї

2. Метод «learning by doing» – навчання засобами дії запропонував використовувати у навчанні:

- А. М. Кнолль
- В. У. Кілпатрик
- С. Д. Дьюї

3. «Моє педагогічне кредо» (1897), «Школа і суспільство» (1899), «Дитина і програма» (1902), «Демократія і освіта» (1916), «Школа і дитина» (1923) – це праці:

- А. У. Кілпатрик
- В. Д. Дьюї
- С. Ч. Пірса

4. Країна в якій вперше в педагогічній практиці використано ідею педагогіки прагматизму:

- А. Канада
- В. Великобританія
- С. США

5. Рік, коли Бюро виховання США узаконило термін «проект»:

- А. 1920
- В. 1910
- С. 1911

6. Яким способом реалізується зміст «турбінної» технології навчального проекту:

- А. Урок – дослідницький проект
- В. Урок – дослідницький проект – урок.
- С. Дослідницький проект – урок.

7. Автори так званої турбійонної технології (від французької *tourbion* – коловерт, замкнений цикл):

1. Слободчиков В., Пахомова Н., Полат Є.
2. Веденєєва Т., Воїнова М., Семенов В.
3. Бугайов Н., Михальов О., Романов Н.

8. Продуктивна діяльність учнів, спрямована в майбутнє, перенесення знань у нові умови для розв'язання значущої проблеми, досягнення кінцевого результату в процесі цілепокладання, планування і здійснення проекту – це зміст поняття:

- A. Метод проектів
- B. Проектне навчання
- C. Проектна діяльність

9. Підібрати теми проектів з урахуванням завдань предмета, вимог діючих програм, інтересів і пізнавальних потреб учнів – це завдання:

- A. Підготовчого
- B. Технологічного
- C. Рефлексивного етапів діяльності педагога.

10. Потреба одержання інформації про кожну проектну дію, визначення її результативності та коригування діяльності за потреби – це зміст:

- A. Принципу зворотного зв'язку
- B. Принципу взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку
- C. Принципу міждисциплінарності

11. Функція проектів, що сприяє росту нових знань, формуванню комунікативних та інформаційних навиків, розвитку критичного мислення, самостійності:

- A. Компетентнісна
- B. Пізнавальна
- C. Соціокультурна

12. Перша класифікація проектів професора Е. Коллінгса з'явилася в:

- A. 1923 р.

- В. 1910 р.
- С. 1911 р.

13. Проекти, які функціонально посилюють соціалізуючий зміст базових знань, умінь, ставлень:

- А. Дослідницькі
- В. Прикладні
- С. Соціальні

14. Спільна навчально-пізнавальна, творча або ігрова діяльність учнів-партнерів; підґрунтям якої є комп'ютерна телекомунікація, що має спільну мету дослідження певної проблеми, узгоджені методи, способи діяльності – це зміст:

- А. Інформаційного
- В. Телекомунікаційного
- С. Рольового проекту

15. Монопроекти (у межах однієї галузі знань), міжпредметні (у рамках кількох предметних галузей) – це типологія проектів за:

- А. Домінантою діяльності
- В. Предметно-змістовими напрямками
- С. Кількістю учасників

16. Проблемність, активне навчальне середовище, домінування принципу самостійності, міжпредметності – це для проектної діяльності:

- А. Характерні ознаки
- В. Базові принципи
- С. Функції

17. Комплекс спеціальних здібностей, що виявляються в умінні ефективно здійснювати проектну діяльність і навчати цьому учнів – це:

- А. Педагогічний супровід
- В. Проектна культура вчителя
- С. Проектна компетентність вчителя

18. Проектувальник, демократ, гуманіст, професіонал, організатор, помічника, координатор, психолог, партнер, вихователь, фасилітатор – це ролі вчителя:

- A. У навчанні предмету
- B. У виховному процесі
- C. У просторі проектної діяльності

19. Цілі, що окреслюють ситуацію, в якій повинні працювати учні, а не конкретний результат та не фіксують вид діяльності, яким повинен оволодіти учень у ході навчання:

- A. Інструктивні навчальні цілі
- B. Експресивні навчальні цілі
- C. Загальноосвітні цілі

20. Відбір тем проектів у предметному змісті навчання спирається на:

- A. Інструктивні навчальні цілі
- B. Експресивні навчальні цілі
- C. Загальноосвітні цілі

21. Чи відповідають змісту проектної діяльності пошук таких місць у чинних навчальних програмах, які дозволяють школярам здійснювати окремі вільні дії з досліджуванним змістом?

- A. Так
- B. Ні
- C. В окремих випадках

22. Чи відповідають змісту проектування складання так званих запускових ситуацій, що дозволяють аналізувати запропоновану інформацію глибше і різностороннє, ніж зазвичай, тобто розширювати простір роботи школярів не претендуючи на повномасштабну проектну діяльність?

- A. Так
- B. Ні
- C. В окремих випадках

23. Уміння відбирати теми (проблеми) проектів на важливих етапах змісту навчальних програм предметних галузей у відповідності до сучасних дидактичних та методичних умов, діючих програм, інтересів і пізнавальних потреб учнів – це є:

- A. Методична умова реалізації проектної діяльності

- В. Складова професійних умінь
- С. Компонент педагогічної культури вчителя

24. Мотивація учнів до проектної діяльності відбувається:

- А. Тільки на початковому етапі діяльності
- В. В ході виконання проекту
- С. Між проектами

Продовжте думку:

25. Однією з найбільш значущих педагогічних новацій останніх десятиліть є метод проектів, історія становлення і розвитку якого фіксує в останні десятиріччя точку найвищої інтенсивності його використання в практиці вітчизняних освітніх закладів. Актуальність методу в тому, що...

26. Впродовж тривалого періоду теоретичного обґрунтування й практичного застосування методу проектів сформульовано терміносистему цього педагогічного феномена, яку складають такі поняття: (розкрити зміст).

27. Визначте, що є об'єктом прямого і непрямого оцінювання проектної діяльності.

28. «Зі знанням має обов'язково бути пов'язане вміння. Сумне явище, коли голова учня заповнена великою кількістю знань, але він не навчився їх використовувати, так що про нього доводиться говорити, що хоча він дещо знає, проте нічого не вміє», – казав Адольф Фрідріх Дістервег. Складіть перелік умінь і навиків, які розвиває в учнів проектна діяльність.

29. Порівняйте зміст понять «проектна культура» і «проектна компетентність» учителя.

30. Визначте функції проектної діяльності для різних її суб'єктів.

Лекція 5-6

Тема: Методика проектної діяльності старшокласників у процесі навчання суспільствознавчих предметів

План

1. Проектна діяльність учителя на підготовчому етапі.
 2. Визначення тем проектів та обґрунтування їх доцільності у навчанні суспільствознавчих предметів.
 3. Типи та особливості організації проектно орієнтованих уроків.
 4. Технологічний етап підготовки навчального проекту.
- Орієнтовна структура проектного уроку із ситуацією розвитку проекту.

Основні поняття: етапи проектної діяльності учителя, зміст роботи вчителя у проекті, теми проектів, медіація, медіатор, Український Центр порозуміння, лист планування проекту, проектні уроки та їх типи.

Література

1. Возна З. О. Методичні умови реалізації проектної діяльності в практиці суспільствознавчої галузі освіти / З. О. Возна // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки» / Черкаський нац. ун-тет ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2012. – № 24 (237). – С. 24-29.
2. Возна З. О. Формування готовності студентів – майбутніх вчителів історії та суспільствознавства до організації проектної діяльності учнів / З. О. Возна // Вісник Житомирського державного університету. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – Вип. 65. – С. 98-102.
3. Возна З. О. Формування громадянської компетентності засобами курсу «Громадянська освіта» / З. О. Возна // Матеріали всеукраїнських історико-правових читань «Проблеми формування громадянського суспільства та правової держави: історія та сучасність» / ред. кол.: А. О. Карасевич (гол. ред.) [та ін.]. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – С. 177-192.
4. Возна З. О. Ціннісний потенціал проектної діяльності в системі навчання шкільного суспільствознавства / З. О. Возна //

Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) [та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Вип. 46. – С. 76-85.

5. Гнатишина О. Упровадження методу проектів у навчально-виховний процес / Оксана Гнатишина // Школа. – 2012. – № 6 (78). – С. 3-22.

6. Цимбал І. Використання проектної технології у навчанні / І. Цимбал // Директор школи. Шкільний світ. – 2008. – № 11(берез.). – С. 10-13

7. Чеховська Л. Проектне навчання на уроках / Л. Чеховська // Директор школи. Сер. Шкільний світ. – 2010. – № 2(січ.). – С. 11-15.

1. Проектна діяльність учителя на підготовчому етапі

З попередніх розділів розвідки розуміємо, що серед українських та зарубіжних дослідників переважає позитивна оцінка методу проектів як педагогічного феномену в освіті. Проте, аналіз наукових праць та спостереження практики навчання виявляють прикметні ознаки поширення негативних тенденцій у процесі організації проектної діяльності, а саме:

1. Практика засвідчує виокремлення проектів у самостійний, доповнюючий до навчання вид діяльності, а відтак, відірваність проектів від основного змісту навчальної роботи.

2. Навчальним проектам надають ознак професійних, тим самим механічно переносяться всі етапи і структурні компоненти технічних проектів, що ускладнюють процес проектної діяльності учнів.

3. Тяжіння до практичної значущості, прагнення грандіозності, масштабності тематики проектів призводить до видимого формалізму у їх виконанні.

4. Розвиток творчого мислення і прийняття рішень ускладнюються пропонуванням усеможливих алгоритмів діяльності, що призводить до поширення репродуктивного навчання на основі стандартизованих дій.

5. Проблема розуміння проектної діяльності як самоцілі, а не дидактичного засобу не дозволяє розглядати навчальний проект як спосіб педагогічної підтримки процесу самоосвіти учня, підвищення

рівня предметної компетентності школяра, розширення форм обліку його навчальних досягнень.

6. Негативно позначається у навчання суспільствознавчих предметів невизначеність такого складного виду діяльності як проектна у системі оцінювання учнів.

Уважний аналіз педагогічного досвіду виявляє суперечність між досягнутим рівнем вивчення питання проектної діяльності школярів у педагогічних та психологічних дослідженнях та практикою його впровадження, відсутність спеціальних праць, які розкривають особливості проектної діяльності в навчанні історії та інтегрованих предметів освітньої галузі «Суспільствознавство».

Для нашого дослідження важливим із теоретичної й корисним з практичної сторони є аналіз досвіду практичної організації проектної діяльності в навчальній і виховній роботі загальноосвітніх закладів, які досліджують К. Баханов, В. Беспалько, В. Бойко, О. Бойченко, В. Вербицький, В. Гейко, М. Голубенко, Н. Дроздович, В. Зарицька, Н. Івасюк, О. Коберник, В. Кобрин, Л. Кондратова, О. Косогова, Л. Мартинець, Н. Матяш, В. Мірошніченко, С. Налужний, В. Ницета, Н. Пахомова, В. Парубець, Н. Поліхун, Т. Челомбійко, Л. Чехівська, С. Ящук

Виокремимо серед них дослідників проблеми проектної діяльності у навчанні суспільних дисциплін та їх наукові доробки. Це дослідження Баханова К., Возної З., Вороніної О., Вудко М., Грінченко В., Ницети В., Дороніної О., Мірошніченка В., Ремех Т., Чорної М. та ін. Справедливості ради потрібно сказати, що є матеріали описів проектів учителів практиків, але в цілому ми бачимо явні протиріччя між розумінням важливості проектної діяльності та широким використанням її у практиці навчання, оскільки вона вимагає змін у системі підготовки учителя до навчального заняття, проектної компетентності учнів, діяльнісного підходу до організації уроків, інтеграції урочної та позаурочної форм навчання, вивчення педагогічного досвіду та дисемінацію власного досвіду організації навчальних проектів, уміння визначати ефективність проектної діяльності в компетентнісно-орієнтованій освіті тощо.

Для того, щоб використовувати метод проектів у навчальній діяльності потрібно усвідомлено дотримуватися таких вихідних позицій, де:

- Реалізація навчальних проектів детермінується завданнями освітньої та предметної галузей.

- Пріоритетними виступають дидактичні цілі предметної діяльності учнів.

- Проектна діяльність будується на дотриманні загальнодидактичних нормативів та принципів навчального проектування.

- Навчальні проекти спрямовуються на вивчення досвіду суспільної діяльності людей і формування в учнів відповідних способів діяльності (пізнавальної, творчої), а не на отримання об'єктивно нових результатів.

- У ході навчального проекту розв'язуються не тільки автентичні проблеми суспільного життя, а й спеціально складені навчальні (тренувальні) завдання.

- Уроки, на яких провідним стає метод проектів, набувають форми проектно-орієнтованих і потребують інтеграції урочної та позаурочної навчальної діяльності.

Методика проектної діяльності на уроках вимагає чіткого алгоритму дій її суб'єктів (учнів і вчителя). В організації проектної діяльності у навчанні суспільствознавчих предметів доцільно розмежовувати: 1) підготовку вчителя до організації навчального проекту; 2) організацію проектної діяльності учнів на уроці.

У проектній діяльності вчителя, як уже зазначалось виділяють три етапи: підготовчий, технологічний та рефлексивний. Деталізуємо завдання учителя на першому (підготовчому) етапі педагогу, на якому необхідно:

- 1) підібрати теми проектів з урахуванням завдань предмета, вимог діючих програм, інтересів і пізнавальних потреб учнів;
- 2) визначити дидактичні характеристики прогнозованих проектів, скласти описово-структурні моделі проектів;
- 3) структурувати теми проектів в навчально-тематичному плані предмету;
- 4) розробити методичні матеріали для самоорганізації учнів у навчальному проекті;
- 4) визначити критерії оцінювання проектів;
- 5) скласти компетентнісно-орієнтовані завдання для перевірки результативності проектної діяльності у навчанні.

Напрацьовані на даному етапі педагогом результати складають основу навчально-методичного пакета, який важливий для педагогічної рефлексії. Компоненти НМП та їх призначення представлені в табл. 1.

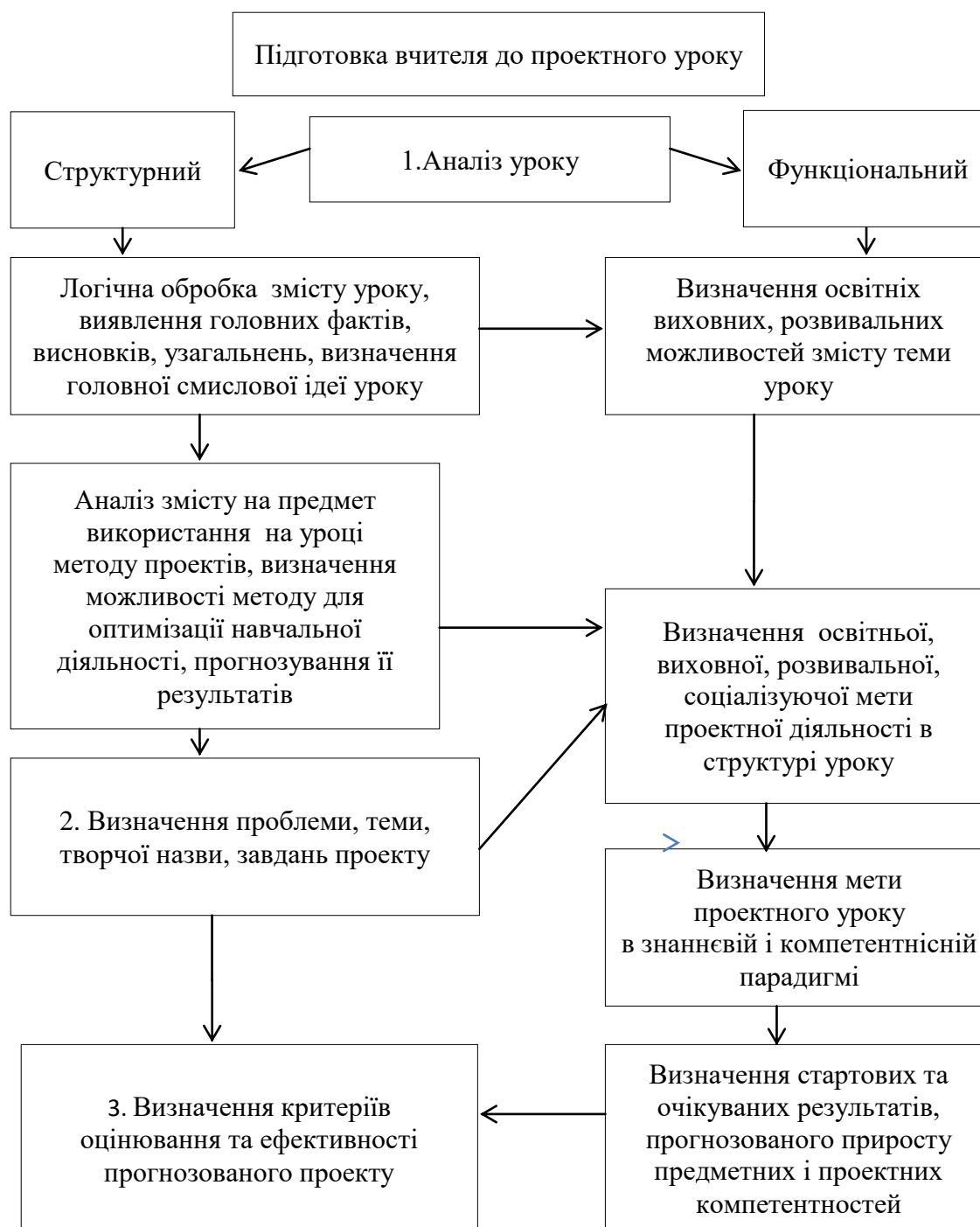
Таблиця 1

Структурні компоненти НМП

№ п/п	Основні компоненти	Цільове призначення
1.	Листи планування проектів	Для актуалізації, систематизації задуму, концептуальної ідеї, з метою донесення інформації до учня та можливого корегування основних позицій після обговорення з учнями.
2.	Тематичний план навчальних проектів у змісті предмета	Для пояснення учням концептуальної основи проектів, які будуть відбуватися в межах вивчення предмета, залучення учнів до складання маршруту дій, зорієнтованого на отримання творчого продукту.
3.	Схема опису і ходу проектного уроку	Для оптимізації проектного задуму в рамках класно-урочної системи.
4.	Методичні матеріали для учнів	Для ефективної самоорганізації учнів у проектній діяльності.
5.	Критерії оцінювання	Для встановлення зворотного зв'язку, активного залучення учнів до навчальної діяльності.
6.	Методичний паспорт проекту	Для педагогічної рефлексії, дисемінації досвіду організації проектів.

Сформуємо до прикладу НМП з обов'язкового в 2018-2019 н.р. 10 класі предмету суспільствознавчого компоненту освітньої галузі «Громадянська освіта» (удосконалений тематичний зміст предмету «Людина і світ»), взявши за основу навчальну програму, авторами якої є Т. Бакка, П. Вербицька, О. Волошенюк, Т. Мелещенко, Р. Євтушенко та ін..

Складання першого компонента НМП – листа планування проекту, доцільно розпочати зі структурно-функціонального аналізу змісту теми уроку, що здійснюється за логічною схемою, як це зображено на рис.1.

2. Визначення тем проектів та обґрунтування їх доцільності у навчанні суспільствознавчих предметів

Пропонуємо приклади обґрунтування вибору тем (проблем) розроблених, змодельованих на основі змісту програми інтегрованого предмету «Громадянська освіта».

Візьмемо, до прикладу, тему «Соціалізація особистості» розділу 1 «Особистість та ідентичність».

Дидактичними завданнями теми «Соціалізація особистості» є розуміння учнями механізму формування не тільки індивідуальних, а й соціально-значущих рис особистості. Людина стає особистістю в процесі соціалізації, тобто внаслідок включення у соціальні відносини, засвоєння соціального досвіду і відтворення його у своїй діяльності. Проблемним полем проектного дослідження може виступати процес сходження старшого підлітка від індивідуального до соціального, оволодіння людиною соціальними цінностями та нормами, соціальним досвідом і знаннями, завдяки чому вона стає повноправним членом суспільства.

Інструктивні цілі змісту навчальної програми предмету вимагають продукт у формі здатності визначати проблеми підліткового віку, висловлювати думку щодо норм поведінки підлітків у суспільстві, давати оцінку власній поведінці й поведінці однолітків. Тому наскрізне завдання теми «Соціалізація особистості» доцільно спрямувати в напрямку соціалізації молоді людини, підлітка, тінейджера. Поле проективної діяльності дозволяє провести кілька міні-проектів: 1) одна група досліджуватиме рівень соціалізації старшокласників – учням слід провести соціологічне опитування, опрацювавши спеціальну літературу (пропонується опитувальник «Особливості соціалізації сучасного підлітка», розроблений Д. Ярцевим, або «Моніторинг соціалізації особистості учня» (І. Рожкова)); 2) друга група проводитиме порівняльний аналіз еволюції повчань для молоді, як-то: «Повчання Мономаха дітям» та повчання сучасного іспанського філософа Ф. Саватера «Етика для Амадора».

В межах проблем розділу 1 можливий проект «Рух людини в соціальному просторі» доцільний для реалізації інструктивних цілей змісту теми «Самореалізація людини», що актуалізують розуміння учнями проблеми соціальної мобільності. Зміст навчальної програми містить вказівку на необхідність усвідомлення учнями того, що освіта, професія в сучасному суспільстві стають засобом просування до бажаних соціальних позицій та ресурсів. Інструктивні завдання теми запрошують учнів до дослідження міжпоколінної (інтергенераційної) мобільності через її вимірювання. Міжпоколінна мобільність відображає відношення між соціальним походженням та соціальним статусом особистості й вимірюється порівнянням статусу (найчастіше роду заняття, освіти) респондента та його батьків. Об'єктом дослідження названого проекту є власна родина учня й

домінуючі у її соціальній мобільності фактори. Основний метод реалізації проєкту – опитування.

Інструктивні цілі навчальної програми теми «Стереотипи та упередження. Дискримінація. Конфлікти» розділу 2 «Людина в соціокультурному просторі» націлюють на формування в учнів умінь визначати різні типи конфліктів, аналізувати та оцінювати шляхи подолання конфліктних ситуацій, досягати консенсусу. Проектна діяльність з означеної теми дає можливість застосовувати різні стратегії розв'язання конфліктів, практикуючи їх у Шкільній службі розв'язання конфліктів (ШСРК), яка може бути запропонована і створена власними силами старшокласників. Зазначимо, що в Україні реалізовується Всеукраїнський проєкт ініційований такою недержавною організацією як Український Центр Порозуміння (УЦП), місією якого є сприяння розвитку стабільного українського суспільства шляхом упровадження відновних практик і підходів, серед яких медіація та фасилітація. Без сумніву, Шкільна Служба Порозуміння, як модель реалізації безпечного середовища в навчальних закладах України, що змінює підходи до розв'язання конфліктів від суперництва до співпраці, є потужним соціальним засобом запобігання конфліктів серед учнівської молоді. Отже, продуктом проєкту на індивідуальному рівні є оволодіння мистецтвом медіації, на суспільному – шкільна служба порозуміння, в якій учень (медіатор) не має ролі радника, а натомість шукає шляхи як допомогти учасникам спору віднайти спільне розуміння конфлікту і працювати в напрямку ухвалення практичної та довгострокової угоди з предмету цієї суперечки. Для цього учні мають самостійно ознайомитися з програмою медіації, знайти однодумців, пройти тренінги, працювати у школі медіаторами. У нагоді їм стане посібник – Шкільна служба розв'язання конфліктів: досвід упровадження. Посібник. — К. : Видавець Захаренко В. О., 2009. — 168 с.

Змістовно теми 4,6,7 навчальної програми розкривають проблеми держави, влади, управління та громадянських практик, складають умовно громадянознавчий модуль, для якого важливий методологічний підхід надання знань через громадянство – діяльнісне, парсипативне навчання, яке передбачає застосування набутих знань на практиці. Зокрема, для досягнення дидактичної мети тем «Громадянська участь у житті суспільства розділу» та «Дитячі й молодіжні громадські об'єднання» розділу 4 можливий

навчальний проект, спрямований на формування практичних навичок громадянської участі старшокласників.

Варіантів участі може бути багато, зокрема, можна запропонувати учням долучитися до роботи світової організації «Молодь за права людини», що пропагує шляхом соціальної реклами Загальну декларацію прав людини. Завданням проекту для старшокласників є створити в школі центр соціальної реклами, через яку вони зможуть пропагувати норми Загальної декларації прав людини, поширюючи меседжі всесвітньої молодіжної організації, яка на сьогодні є лідером світової промоції і розвитку прав для всіх людей планети, захисту людства шляхом пропагування миру і толерантності. Таким чином продуктом проекту на індивідуальному рівні є участь у створенні соціальної реклами (як одноразова акція), на суспільному рівні – діючий у школі центр соціальної реклами.

Продовження уроку в проекті дає можливість тема «Інтеграція та глобалізація» розділу 7 «Україна, Європа і світ». Можна запропонувати проект – «Розвиток людини, що має інтегративний характер і акцентує увагу учнів на проблемі суспільної стабільності та її соціальної цінності. За визначенням ПРООН розвиток людини є процесом розширення свободи, права людей жити довгим, здоровим і творчим життям, на здійснення інших цілей, які, на їх думку, мають цінність, активно брати участь у забезпеченні справедливості і стійкості розвитку на планеті. У найбільш узагальненому вигляді людський розвиток визначається нині як процес зростання людських можливостей в інтересах людини і власними силами людини, що забезпечується політичною свободою, правами людини, суспільною повагою до особистості, здоровим довкіллям. Основною метою розвитку є стає зростання якості життя всього населення. Проект має на меті навчити учнів читати, аналізувати різні індекси, і серед них, Індекс розвитку людського потенціалу. Індекс – це важлива інформація, з якою треба вміти правильно працювати; індекси зазвичай не дають висновків, утім, формують уявлення про тенденції розвитку; різні індекси відображають різні аспекти економіки, освіти, інститутів тощо. Названий проект дає можливість вийти за рамки навчального предмета, він дозволяє інтегрувати знання учнів із історії, етики, географії, економіки, правознавства, подивитися на карту світу з точки зору людського розвитку, рівня життя, полікультурності та глибше ознайомитися з різноманітними аспектами життя різних держав, визначити місце України серед них

за рівнем розвитку людського потенціалу та іншими показниками індексів. Запропонований огляд тем не є остаточним. Є ще багато тем, які можна розкривати методом проекту. До прикладу стануть такі:

- Трансформація моделей сім'ї.
- Життєві цінності й пріоритети.
- Захист прав дитини.
- Правозахисні організації.
- Конфесійна різноманітність.
- Вербальна й невербальна комунікація.
- Замовні матеріали («джинса») та їхні ознаки.
- Суспільні медіа і їхня місія.
- Маніпуляції в медіа просторі.
- Критичний аналіз медіа тексту.
- Кіберзлочинність.
- Захисту прав дітей та молоді в Інтернеті.
- Бюджет домогосподарств: види доходів, напрямки витрат, заощадження.
- Професії, спеціальності, кваліфікації працівника.
- Міграційні процеси. Види та форми сучасної міграції.
- Міжнародне гуманітарне право.
- Волонтерство в різних країнах світу та ін.

Отже, продуктом аналітичної роботи вчителя зі змістом навчальної програми предмета є обґрунтування педагогічної доцільності проведення навчальних проектів на уроках суспільствознавства. Виділені в кожній темі програми базові знання, уміння, навички й ціннісні ставлення учнів, що можна розвинути за допомогою проектної діяльності дозволяють імплементувати проектний задум у тему уроку, поєднати проектне і предметне навчання учнів.

Крім того, зазначена аналітична робота є важливою для формування в учнів мотивації проектної діяльності, яка повинна стати об'єктом управління з боку вчителя. В обґрунтуванні проектів повинні знайти місце структурні компоненти мотиваційних утворень особистості старшокласника – мотиви, потреби, інтереси, ідеали, емоції, когнітивні можливості. Тож, уже на початковому етапі, розпочинаючи роботу зі змістом навчальних програм, учитель формує інформацію для вихідної мотивації, відбираючи найдоцільнішу для активізації навчальної діяльності учнів.

Узагальненим результатом такої аналітичної діяльності є листи планування проектів, цільове призначення яких полягає в актуалізації, систематизації задуму, визначення концептуальної ідеї з метою донесення інформації до учнів та можливого коригування основних позицій проекту після обговорення їх із учнями. Приклад листа планування навчального проекту з предмету «Громадянська освіта» представлено в табл. 2.

Таблиця 2.

Лист планування проекту

№ п/п	Перелік положень проекту	Зміст
1.	Предмет. Проект	Громадянська освіта. Людина і світ. Проект «Шкільна служба порозуміння».
2.	Місце проекту в навчальній програмі курсу	Змістово пов'язаний із темою «Стереотипи та упередження. Дискримінація. Конфлікти», сприяє мотивації до поглибленого її усвідомлення та практичного застосування. Проте може розгортатися на початку навчального року з тим, щоб на час вивчення теми «Конфлікти» були уже досягнуті учнями певні результати.
3.	Творча назва проекту	Медіація однолітків.
4.	Проблемне питання проекту	Чи може учень бути медіатором?
5.	Дидактична мета проекту	Навчитися мистецтву медіації, сформувати навички вирішення конфліктів, ініціювати створення у школі Шкільної служби розв'язання конфліктів (ШСРК).
6.	Тип проекту за провідною діяльністю учасників	Практично-орієнтований, соціальний.
7.	Адресування (віковий склад учасників)	Різновіковий.
8.	Навчально-педагогічні завдання (групові, індивідуальні)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ознайомитися з явищем медіації. 2. Ініціювати створення ШСРК. 3. Пройти тренінг з медіації. 4. Набути базових навичок медіатора ШСРК. 5. Створити і стати активним членом Шкільної служби порозуміння (розв'язання конфліктів).

9.	Тривалість проекту	Довготривалий
10.	Стартові та очікувані компетентності, необхідні для виконання проекту	Комунікативна, інформаційна, соціальна компетентності, здатність до саморозвитку, самоосвіти.
11.	Анотація проекту	Шкільний проект є розвитком іншого проекту, який ініційований благодійною організацією «Український Центр Порозуміння» з метою створення у школах ШСРК. Шкільна служба розв'язання конфліктів – це організація спеціально підготовлених старшокласників, які допомагають своїм одноліткам вирішувати конфлікти, тобто виступають нейтральними посередниками або медіаторами.
12.	Очікуваний продукт проекту	На індивідуальному рівні – мистецтво медіації, на колективному – шкільна служба розв'язання конфліктів.

Наступним кроком для учителя є складання тематичного плану навчальних проектів, цільове призначення якого – пояснення учням та іншим суб'єктам проектної діяльності концептуальної основи проектів, що відбуватимуться в межах вивчення предмета, залучення учнів до складання маршруту дій, зорієнтованого на отримання творчого продукту. Далі учитель формує навчально-тематичний план, що включає такі основні структурні компоненти: тип проектного уроку, форма організації здійснення проекту, тип проекту чи спрямованість проектного завдання, тривалість. Можна ці всі параметри визначити у календарному плануванні.

3. Типи та особливості організації проектно орієнтованих уроків

Цілеспрямована робота вчителя на підготовчому етапі реалізації навчальних проектів, а саме: узагальнення вихідного задуму, осмислення соціокультурного і освітнього змісту проектів, визначення напрямів дій, програмування сукупності робіт в логічній і часовій послідовності дає можливість виконувати далі педагогічні дії, які визначають новий (технологічний) етап проектної діяльності, алгоритм якого можна виразити в такій послідовності:

1) Вступне заняття. Ознайомлення учнів з темами проектних уроків, обґрунтування вибору, мотивація до проектної діяльності;

2) Попереднє затвердження тем індивідуальної та колективної проектної діяльності, формування груп;

3) Ознайомлення із процедурою навчального проекту, загальними критеріями оцінювання;

4) Забезпечення учасників проектів методичними матеріалами;

5) Підготовка та проведення проектного уроку згідно із тематичним планом;

6) Педагогічний супровід проектної діяльності учнів на етапах розвитку проекту;

7) Оцінювання проектної діяльності, моніторинг якості знань з навчальної теми.

На даному етапі починається проектна діяльність учнів, а для вчителя – обраний вид педагогічного супроводу.

Звичайно, що на вступному занятті не можна провести мотивацію для всіх тем, але визначити напрями проектної діяльності можна і потрібно. Деталізувати роботу в проекті потрібно у порядку розгляду тем. Доцільно створити платформу, де учасники проектів зможуть візуалізувати кроки проектних дій, обговорювати проміжні результати, обмінюватися досвідом діяльності тощо. Інформація може бути розміщена також на сайті школи для поширення проектних ідей.

Далі настає для учителя найскладніший етап – поєднання урочної і проектної форм навчання. Тут варто зрозуміти, що таке проектний урок та які його особливості. **Прийmemo за вихідне положення про те, що уроки, на яких реалізуються навчальні проекти, називаються проектними (проектно-орієнтованими) уроками. Аналіз наукових досліджень дозволяє стверджувати, що проектним уроком може називатися:**

1) навчальне заняття, на якому здійснюється повний цикл проектної діяльності;

2) урок, на якому здійснено кілька із ситуацій розвитку проекту (актуалізації і проблематизації, концептуалізації, програмування, планування, рефлексії);

3) урок, на якому реалізується неповна форма проекту, а тільки запускова ситуація, що дозволяє розширювати простір вільних дій або вирішувати проектну задачу (спосіб проектування через спеціально розроблені завдання).

Деталізуємо визначену типологію на прикладі уроку, на якому здійснюється повний цикл проектної діяльності. Проект, який відбувається в межах уроку, набуває форми міні-проекту, його етапи цілком узгоджуватися з етапами уроку. Прикладом такого поєднання є модель синхронізації етапів технології проектної діяльності з етапами роботи на уроці за Ю. Момот, яку показано у табл. 3.

Таблиця 3.

Структура проектного уроку із завершеним циклом проектної діяльності

	Етап уроку	Етап роботи над проектом
1.	Організація роботи	Мотивація проектної діяльності учнів
2.	Підготовка учнів до роботи	Уведення учнів у тематичне поле проекту, формування груп, цілепокладання, планування роботи
3.	Засвоєння нових знань та способів дій	Збір інформації із проблематики проекту
4.	Перевірка первинного розуміння матеріалу	Структурування інформації, аналіз ефективності обраного способу вирішення проблеми проекту
5.	Закріплення та застосування нових знань та способів дій	Виконання запланованих кроків із реалізації проекту, практичних дій
6.	Узагальнення та систематизація знань	Оформлення результатів проекту, підготовка до презентації
7.	Контроль та самоконтроль знань та способів дій	Аналіз досягнутих результатів, експертиза продукту проекту
8.	Корекція знань та способів дій	Коригування результатів роботи
9.	Рефлексія	Аналіз проектної діяльності

4. Технологічний етап підготовки навчального проекту. Орієнтовна структура проектного уроку із ситуацією розвитку проекту

Розглянемо урок, на якому здійснюється кілька із ситуацій розвитку проекту. Якщо на уроці відбуваються ситуації актуалізації, проблематизації, концептуалізації, програмування, то такі уроки набувають форми «запрошення у проект», подальший розвиток якого,

без сумніву, потребує залучення різноманітних можливостей позаурочного часу школярів, тому ситуація реалізації проекту відбувається в позаурочний час. Складається схема: урок – продовження уроку в проекті – урок. На наступному уроці реалізовується останній етап проектного уроку – етап росту знань і способів дій, який синхронізується із ситуацією презентації, контролю та рефлексії проектної діяльності. Для предметів освітньої галузі «Суспільствознавство» найбільш доцільним є означений варіант уроку (таблиця 3).

Таблиця 3

Структура проектного уроку із ситуацією розвитку проекту

Урок 1			
	Етап уроку	Дії вчителя і учнів	Методи та засоби реалізації
1	Актуалізація опорних знань, способів дій, чуттєвого досвіду		
	Орієнтація	Мотивація наступної діяльності, позитивна установка на роботу, визначення теми, орієнтація учнів щодо місця теми у цілісному курсі, у навчально-тематичному плані проектного і предметного навчання.	Актуалізації, проблематизації, формування пізнавального інтересу.

	Цілепокладання	Визначення особистісно чи суспільно-значущих цілей. Повідомлення організаційних моментів навчальної діяльності.	
2.	Формування нових знань і способів дій		
	Планування, організація виконання плану уроку	Складання плану роботи, організація виконання плану діяльності. Формування нових знань, підведення учнів до ситуації зіткнення із проблемою	Пошук фактів, аналіз даних, асоціативний ряд, метод аналогії.
	Занурення у проект. Ситуація актуалізації та	Спільне з учнями визначення проблеми і основного питання проекту. Обґрунтування, коригування теми і	Метод візуалізації проблем,

	проблематизації	творчої назви проекту. Визначення мети і гіпотези, яку потрібно перевірити методом проекту.	заохочення.
	Ситуація моделювання, конструювання плану дій у проекті	Обговорення «карти проекту», можливих індивідуальних чи колективних маршрутів виконання та форми презентації продукту проекту. Спільно з учнями виробляється механізм контролю і регулювання ходу виконання проекту.	Метод керованої дискусії.
3.	Етап застосування (росту) знань і способів дій		
	Продовження теми у проекті	Самостійна індивідуальна робота учнів над проектом (позаурочна форма виконання).	Спонування до пошуку рішень, розв'язання проблеми, перевірки гіпотез
Урок 2			
1.	Орієнтація та цілепокладання	Повідомлення мети уроку, завдань, організаційних моментів уроку захисту проектів.	Формування пізнавального інтересу, інтрига.
2.	Ситуація презентації проектів.	Презентація проектів. Аналіз та узагальнення досліджень.	Метод демонстрації.
4.	Ситуація контролю і самоконтролю діяльності	Визначення змін у рівнях розуміння суті досліджуваного об'єкта чи явища до і після проекту. Моніторинг рівнів предметної компетентності.	Метод взаємо та самооцінювання.
5.	Підсумки уроку	Підбиття підсумків уроку. Рефлексія з проблем теми та проектного способу діяльності.	Метод рефлексії.

Тип 3. Урок, на якому реалізується неповна форма проекту, а тільки запускова ситуація, що дозволяє розширювати простір вільних дій або вирішувати проектну задачу. Структуру такого типу проектного уроку можна звести до алгоритму: 1) інтерактивна частина з фронтальною організаційною формою – діалог учителя і учнів; 2) самостійна робота учнів в індивідуальній чи груповій організаційній формі – учитель є консультантом; 3) презентаційна

частина самостійного індивідуального чи групового представлення результатів проекту й самооцінки – учитель є експертом кінцевого продукту проектної діяльності.

Для проектного уроку важливою є не тільки схема уроку, а й опис тієї його частини, яка називається адресацією, де є наступні компоненти: предмет, клас, тема уроку, тип і форма уроку, назва проекту (проектного завдання), співвідношення проекту з уроком, мета уроку, завдання уроку, форма організації проектного уроку, стартові та очікувані рівні предметної та проектної компетентності, забезпечення проектного уроку.

У плані проектного уроку важливим є правильне визначення учителем співвідношення проекту з темою уроку. Крім цього, доцільно уточнити форму організації проектного уроку, як-то: проект у рамках навчального заняття, проект у позаурочній діяльності, проект у поєднанні урочної і позаурочної навчальної діяльності.

При створенні проектного уроку вчителю необхідно чітко поставити мету й завдання. Оскільки урок є проектним, то означені компоненти повинні бути спрямовані як на формування проектної діяльності, так і на освоєння предметного змісту. Тут ставиться триєдина мета в знаннєвій і компетентнісній парадигмах. В описі проектного уроку слід виділити стартові проектні уміння та їх прогнозований приріст.

Нижче подано схему проектного уроку другого типу (урок, на якому здійснюється кілька із ситуацій розвитку проекту, що має продовження у позаурочній діяльності).

Тема уроку: Соціальна мобільність.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Форма уроку: проектний урок.

Назва проекту: Рух людини в соціальному просторі.

Мета уроку: поглибити розуміння учнями явища соціальної мобільності, визначивши її суть, типологію, основні функції та завдання; розвивати навички пізнавальної, комунікаційної і практичної діяльності, соціальної активності; сприяти виробленню навичок дослідницької роботи засобом організації проектної діяльності; організувати індивідуальне дослідження міжпоколінної та внутрішньопоколінної мобільності членів своєї сім'ї, родини; розвивати розуміння факторів успіху людини у житті, прагнення успіху, наполегливості, впевненості в собі.

Співвідношення проекту з уроком: проект розгортається в межах теми, актуалізує дослідження явища міжпоколінної мобільності та проблеми родинної соціалізації. Урок із використанням сублімованого матеріалу, що сприяє узагальненню попередніх тем.

Тип і форма організації проекту: проект дослідницький. Короткотривалий. За формою – урочно-позаурочний. Міжпредметний. Узагальнюючий по відношенню до предметного змісту розділу. Соціальний (за соціалізуючим змістом базових знань, умінь, ставлень), суб'єктивно-орієнтований (спрямований на облік змін суб'єктивного сприйняття об'єктивного світу).

Міжпредметні зв'язки:

Базовий предмет. Теми навчального предмету, зміст яких поглиблюється у проекті		
Назва предмету	Розділ програми	Тема
Людина і світ	Тема 2	Соціалізація особистості
	Тема 3	Стереотипи та упередження
	Тема 4	Конфлікти
	Тема 5	Соціум (суспільство людей)

Допоміжні предмети(курси), інформація яких включена у проект:		
Назва предмету	Розділ	Тема
Основи правознавства	Розділ 1. Основи теорії держави	Тема 1. Історичний аспект виникнення держави та права
Економіка	Розділ 1. Основи економічного життя суспільства	Тема 1. Взаємозв'язки економічних процесів та явищ
Ми – громадяни України	Розділ 1. Я і ми: як жити разом	Тема 3. На шляху до успішного спілкування

Надпредметна інформація, необхідна для виконання проекту	
Соціологія	Соціальна стратифікація, соціальна мобільність та її види

Хід проектного уроку

Етап уроку	Дії вчителя	Дії учнів
Актуалізація опорних знань, способів дій, чуттєвого досвіду	<p>Опрацювавши тему «Соціум», ви уже можете предметно і аргументовано розмірковувати про суспільство людей. Сформулюйте самостійно декілька, на вашу думку, найважливіших запитань до свого можливого опонента. Об'єднавшись у пари підбийте підсумки вивченої теми. У якості інструменту для синтезу тематичної інформації використайте метод синквейну.</p>	<p>Учні формулюють запитання, визначають їх рейтинг, міркують разом, шукають відповіді на запитання. Учні складають синквейни.</p>
Орієнтація	<p>Хто із вас не мріє стати успішною людиною? Це цілком природне бажання вимагає аналізу механізму реалізації успішності в житті. Який зміст вкладаєте ви у поняття «успішна людина»? Які, на вашу думку, фактори сприяють успіху в житті людини? Складіть перелік успішних людей сучасності і минулого. Подумайте над тим, як вони стали відомими особистостями.</p> <p>Наші спільні міркування підводять до таких висновків: 1) шлях людини до успіху рідко буває простим. Суспільство може піднімати на вершину піраміди одних людей і опускати до її основи інших; 2) історія складається з індивідуальних та групових переміщень у соціальному просторі; 3) переміщення в суспільстві відбуваються і сьогодні.</p> <p>Кожна людина переміщується в соціальному просторі, тобто в суспільстві, між його різними рівнями і позиціями. Для характеристики цього процесу американський соціолог російського походження Пітирим Сорокін у 1927 р. увів поняття «мобільність», яке буде ключовим у сьогоднішній темі «Соціальна мобільність». На уроці ви навчитеся самостійно формулювати поняття теми, з власної позиції обговорювати соціальну проблему, отримаєте досвід соціологічного опитування, рефлексії, складання прогностичних оцінок</p>	<p>Учні висловлюють свої міркування, наводять приклади, захищають власні позиції.</p> <p>Учні записують тему уроку.</p>

	власних дій та життєвих стратегій.	
Цілепокладання	Кожна людина задумується над питаннями свого соціального походження, соціальної приналежності, соціального статусу і шукає відповідь на однаково важливі для всіх запитання.	Учні формулюють особистісно значущі запитання: 1) чи визначений раз і назавжди показник становища людини (мій власний, моєї родини) в системі соціальних відносин і зв'язків?
Цілепокладання	Спільно ми визначили важливі запитання, на які потрібно дати відповідь. Для цього на уроці вам потрібно відкрити для себе науковий контекст теми «Соціальна мобільність», скласти план навчальної діяльності та здійснити за ним наукове дослідження явища соціальної дійсності, після якого ви навчитеся: особисто формулювати провідні поняття теми, з власної позиції оцінювати досвід людей, проводити та обробляти дані соціологічного опитування, складати прогнози, визначати стратегії власних дій. План 1. Соціальна мобільність як суспільне явище. Зміст поняття. 2. Типи соціальної мобільності. 3. Канали соціальної мобільності. 3. Вплив соціальних та особистісних факторів на індивідуальну мобільність.	2) чи може людина (я, члени моєї родини) піднімати свій соціальний статус? 3) чи є чинники, які прискорюють або сповільнюють рух людини (мій, моєї родини) у соціальному просторі? 4) чи може соціальна мобільність залежати від самої людини, її активності, рис характеру, ціннісних

		орієнтацій, творчих здібностей, релігійності, фізичної сили, вольових якостей, привабливості, харизматичності ?
Формування нових знань і способів дій		
Планування уроку	Разом з тим, інформаційний стенд повідомляє вам про те, що тема уроку потребує розвитку його у проекті. Тому хід уроку передбачає аналіз теоретичних аспектів явища соціальної мобільності та перевірки їх на практиці. У проблемному полі теми багато понять, які розкривають суть явища: горизонтальна мобіль-	Учні визначають зміст понять та систематизованих у записах (дошка, слайди тощо).

	<p>ність, вертикальна мобільність, висхідна, спадна вертикальна мобільність, міжгенераційна, вну-рішньогенераційна мобільність, організована, структурована мобільність.</p> <p>Перевірте розуміння понять теми, встановивши типи мобільності за такими прикладами:</p> <p>переміщення з православної громади в протестантську, прийняття громадянства, одруження, переїзд на нове місце проживання, знищення кріпацтва, скорочення галузі промисловості, переміщення з метою заробітку, поїздка на освоєння цілинних земель, підвищення на посаді, підвищення кваліфікації в рамках однієї професії.</p> <p>Канали мобільності.</p> <p>У кожному суспільстві існує ряд каналів (засобів) соціальної мобільності, за допомогою яких здійснюється переміщення індивідів і груп – так звані «соціальні ліфти» – освіта, церква, армія (за П. Сорокіним).</p> <p>Поміркуйте, чи є актуальними нині «соціальні ліфти», визначені у праці «Человек, цивилизация, общество» П.Сорокіна?</p> <p>Серед інших можна виділити: походження (сім'я), освіту, стать і вік, расу і національність, релігійну приналежність, партійну і професійну приналежність, рівень народжуваності, смертності та щільність населення, економічне та політичне становище суспільства.</p> <p>Візьмемо за основу визначення П. Сорокіна, за яким соціальна мобільність – це будь-який перехід індивіда, групи або соціального об'єкта, цінності, створеної або модифікованої завдяки діяльності від однієї соціальної позиції до іншої, в результаті чого соціальне становище індивіда або групи змінюється.</p> <p>Сучасне українське суспільство є суспільством змішаного типу, в якому статус</p>	<p>Визначають типи мобільності, використовуючи міжпредметні зв'язки, методи асоціативного ряду, метод аналогії.</p> <p>Учні працюють над запитанням, аргументують судження.</p>
--	---	---

	<p>і приписується, і досягається, де діють фактори, що спонукають до мобільності та перешкоджають їй. Дефіцит багатьох видів ресурсів, істотні відмінності у рівні та якості життя в сільській місцевості та місті, у</p>	
--	---	--

Продовження ходу проектного уроку

	<p>великих і малих містах — все це визначало історично і визначає тепер основну різницю потенціалів, яка змушує індивідів рухатися до місць скупчення благ і послуг, рухатися в соціальному просторі. Наука стверджує, що це закономірність, невід’ємне явище соціальної дійсності. Виникає необхідність перевірити цю закономірність прикладами із досвіду, а досвід підтвердити теоретичними міркуваннями. Можна передбачити, що добробут, успіх у житті залежить від здатності і бажання особистості рухатися в соціальному просторі. З іншої сторони, якщо соціальна мобільність – явище закономірне, то, можливо, не потрібно робити ніяких зусиль, не шукати способів, а чекати, поки спрацює закономірність? Ці гіпотези можна перевірити, дослідивши досвід мобільності членів власної сім’ї, родини, роду. Але перед нами запитання, чи знаємо ми, наскільки мобільною є власна родина? Для розв’язання даного запитання пропонується застосувати метод проекту. Для проведення проекту нам спільно необхідно визначити такі параметри: об’єкт, предмет, методи дослідження, скоригувати тему, визначити творчу назву проекту, сформулювати мету і завдання, визначити терміни виконання.</p>	
<p>Занурення у проект. Ситуація актуалізації та проблематизації</p>	<p>Давайте узгодимо головні складники проекту. Творча назва проекту – «Соціальна мобільність крізь призму історії роду». Об’єкт дослідження – власна родина, предмет – соціальна мобільність родини в історичному вимірі. Основне проблемне питання проекту – «Підйом чи рух донизу є переважаючими векторами соціальної мобільності моєї родини?» Інші питання проблемного поля: Чи</p>	<p>Учні визначають (коригують) об’єкт, предмет, методи, завдання проекту. Визначають творчу назву, основне проблемне питання проекту та підпитання дослідження.</p>

	характерна для родини висхідна мобільність? Чи може рух по соціальній драбині залежати від особистих якостей та обставин? Які обставини спричинили нисхідну мобільність членів родини? Яка швидкість та інтенсивність мобільності родини? Як змінилися соціальні позиції поколінь дітей, порівняно з батьками?	
--	--	--

Продовження ходу проектного уроку

	Методи дослідження – опитування членів родини, збір, систематизація та узагальнення результатів дослідження.	
Ситуація моделювання, конструювання плану дій у проекті	<p>Проблемні питання проекту підводять вас до цільових завдань, які можуть бути основою плану дій. Ви можете:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) провести опитування членів родини на предмет структурної зумовленості міжгенераційної мобільності; 2) визначити траєкторію руху родини в соціальному просторі та власні перспективи розвитку; 3) опрацювати інформацію на індивідуальному та колективному рівнях, презентувати результати соціологічного дослідження. <p>Планування діяльності, збір та аналіз інформації, співставлення теоретичних і практичних даних, пошук шляхів виконання і презентацію процесу і інтелектуального продукту ви виконуєте самостійно у позаурочний час з подальшою зовнішньою презентацією на наступному уроці. Для ефективного виконання проекту вам пропонуються методичні рекомендації. З метою економії часу на наступному уроці заповніть запропоновані анкети, листи самооцінювання, які стануть для вас складовою оцінки вашого проекту.</p>	Учні обговорюють «карту проекту», можливі індивідуальні маршрути виконання та презентації проекту. Узгоджують система оцінювання, регулювання ходу і термінів виконання проекту.
Етап застосування (росту) знань і способів дій		
Продовження теми у проекті	Самостійна індивідуальна робота учнів над проектом (позаурочна форма виконання). Учитель здійснює педагогічний супровід.	Учні самостійно розв'язують проблему, здійснюють

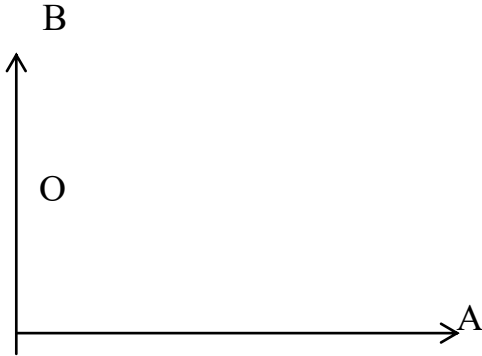
		перевірку гіпотез, уза-гальнюють, роблять попередні висновки, готуються до звіту.
--	--	---

Продовження ходу проектного уроку

Урок 2. Тема «Соціальна мобільність»

Орієнтація та цілепокладання	Ми продовжуємо аналіз теми «Соціальна мобільність». Мета уроку – презентація індивідуальних проектів дослідження явища соціальної мобільності.	Учасники проектів презентують результати. Ті, хто не виконував персонального дослідження, беруть активну участь в обговоренні, ставлять запитання.
Ситуація презентації проектів		Учні демонструють проекти, відповідають на запитання.
Ситуація контролю і самоконтролю діяльності	Оскільки практичне дослідження перевіряє дію теоретичних положень, маємо зрозуміти наскільки робота у проекті поглибила та закріпила розуміння теми. Для цього вам пропонується дати відповідь такі на запитання: 1. Наведіть з історії приклади групової соціальної мобільності. 2. Покажіть приклади соціальної мобільності в системі координат горизонтальної та вертикальної мобільності: 1. ☐ Міграція 2. ☐ Переїзд на нове місце проживання 3. ☐ Підвищення по службі 4. ☐ Одруження 5. ☐ Отримання спадку 3. Чи входить вертикальна мобільність	Учні аналізують власні дії, висловлюють оцінні судження, складають власну оцінку діяльності, приймають зовнішнє оцінювання, оцінюють інших учасників проекту. Учні перевіряють рівень набутих

	<p>окремого індивіда в абсолютну загальність вертикальної мобільності населення держави?</p> <p>4. Доведіть або спростуйте твердження соціолога П. Сорокіна «Вертикальна мобільність не є абсолютно</p>					
	<p>вільною, перехід з одного соціального стану в інший супроводжується певними зусиллями, які потрібно до цього докласти».</p> <p>5. Просування соціальними «сходінками» завдяки зовнішнім, незалежним від індивіда, групи властивостям називається аскрипцією. Як ви ставитеся до такого шляху здобуття певного рангу в суспільстві?</p> <p>Визначте місце на шкалі самооцінки. Цілком позитивно-----Вкрай негативно</p> <table border="1" data-bbox="408 1115 1118 1843"> <tr> <td data-bbox="408 1115 834 1285">6. Установіть відповідність між змістом та визначенням понять:</td> <td data-bbox="834 1115 1118 1843"></td> </tr> <tr> <td data-bbox="408 1285 834 1843"> <p>1. Показчик становища соціальної групи і її представників у суспільстві в системі соціальних зв'язків і відносин.</p> <p>2. Переміщення людей з однієї соціальної групи в іншу.</p> <p>3. Усвідомлення особою належності до якоїсь соціальної групи або людської спільноти.</p> </td> <td data-bbox="834 1285 1118 1843"> <p>1. ☐ Соціальна мобільність</p> <p>2. ☐ Соціальний статус</p> <p>3. ☐ Соціальна позиція особи.</p> </td> </tr> </table> <p>7. Визначте власну (внутрішньогенераційну) мобільність у системі координат горизонтальної та вертикальної мобільності. Покажіть графічно.</p>	6. Установіть відповідність між змістом та визначенням понять:		<p>1. Показчик становища соціальної групи і її представників у суспільстві в системі соціальних зв'язків і відносин.</p> <p>2. Переміщення людей з однієї соціальної групи в іншу.</p> <p>3. Усвідомлення особою належності до якоїсь соціальної групи або людської спільноти.</p>	<p>1. ☐ Соціальна мобільність</p> <p>2. ☐ Соціальний статус</p> <p>3. ☐ Соціальна позиція особи.</p>	<p>знань, навиків, ставлень з теми.</p>
6. Установіть відповідність між змістом та визначенням понять:						
<p>1. Показчик становища соціальної групи і її представників у суспільстві в системі соціальних зв'язків і відносин.</p> <p>2. Переміщення людей з однієї соціальної групи в іншу.</p> <p>3. Усвідомлення особою належності до якоїсь соціальної групи або людської спільноти.</p>	<p>1. ☐ Соціальна мобільність</p> <p>2. ☐ Соціальний статус</p> <p>3. ☐ Соціальна позиція особи.</p>					

	 <p>OA – віхи, етапи життя, досягнення, горизонтальне переміщення, OB – вертикальне переміщення.</p>	
<p>Підсумки уроку</p>	<p>Результати проектної діяльності дозволяють нам спільно зробити такі висновки:</p> <p>1. Соціальна мобільність необхідна, тому що є невід'ємною частиною культури в будь-якому сучасному індустріально розвиненому суспільстві.</p> <p>2. У межах одного суспільства й на окремих етапах його розвитку соціальна мобільність може бути різною (революції, війни, реформи).</p>	<p>Учні обговорюють результати проектної діяльності, формують висновки.</p>
	<p>3. Соціальна мобільність залежить від структури суспільства і безпосередньо від індивіда.</p> <p>4. Завдяки своїм власним зусиллям можна змінити соціальне становище, переміститися з однієї сходинки соціальної драбини на іншу.</p> <p>Творче домашнє завдання учням, які не брали участі у проекті. Напишіть роздум на тему: «Що в соціальній мобільності залежить від людини?» Візьміть за епіграф вислів Конфуція «Людина, яка стоїть на самій вершині гори, не впала туди з неба».</p>	

Третій тип проектного уроку передбачає роботу учнів над спеціально розробленими проектними завданнями. Покажемо приклади таких завдань до окремих тем програми «Громадянська освіта».

1. Правила міжособистісної комунікації – це спосіб формування міжособистісних стосунків та світогляду чи втручання в сферу правового поля особистості? Об'єднайтеся в групу, обговоріть проблему. Перейдіть до пошуків шляхів вирішення проблеми. Перегляньте фільм «Місце зустрічі змінити не можна». Відшукайте шість головних правил віртуоза спілкування Гліба Жиглова. Проаналізуйте їх та вирішіть для себе проблему.

2. Участь у виборах – це право громадянина чи обов'язок? Обговоріть проблему абсентеїзму. Складіть план її вирішення. Спрогнозуйте результати поширення явища абсентеїзму. Порівняйте державні підходи до цього суспільного явища в Україні та за рубежом.

3. Зберіть матеріал для альбому «Внесок українців до скарбниці світової культури». Підготуйте альбом та подаруйте його учням школи.

Такий підхід до організації проектного уроку є одним із прикладів реалізації діяльнісного підходу до навчання, який є педагогічною умовою здійснення навчальних проектів. У запланованих проектних уроках головне місце відводиться активній, різносторонній, максимально самостійній пізнавальній діяльності учнів, орієнтований на заданий результат (предметну компетентність учнів).

Підсумовуючи зазначимо, що перелік проектних дій, що виводять учнів за межі предмету може бути великий, до прикладу: безпосереднє та віртуальне спілкування з людьми; організація соціологічного дослідження; вивчення особливостей сучасного рекламного процесу; створення в школі центру соціальної реклами; навчання мистецтву медіації; долучення до діяльності міжнародних організацій; участь у діючих проектах та ін. Знання в такій системі навчання є інструментом розвитку, при цьому учень отримує їх унаслідок своєї розумової праці та практичних дій, а не в готовій формі. Результати навчальної діяльності розглядаються як особисті досягнення учня.

Узагальнюючи контекст відзначимо наступне:

1. Проектна діяльність як наукова категорія має свій власний зміст для різних суб'єктів навчально-виховного процесу, що пояснює різноманітні підходи у визначенні цієї дефініції. Для вчителя це тип організаційної культури діяльності, мета якої – оволодіння методологією педагогічного проектування на теоретичному, практичному і творчому рівнях. Для учнів проектна діяльність є

формою пізнавальної активності, спрямованої на вирішення особисто-усвідомленої проблеми, яка виявляється у процесі реалізації навчального проекту.

2. Предмети освітньої галузі «Суспільствознавство» мають значний потенціал для організації проектної діяльності учнів. Аналіз змісту програм і підручників предмету «Громадянська освіта» свідчить, що кожна тема об'єктивно може бути предметом учнівського проекту, оскільки висуває низку актуальних для старшокласників питань.

3. Дослідження масової практики навчання суспільствознавчих предметів засвідчили, що в загальноосвітній школі недостатньо реалізується потенціал суспільствознавства в організації проектної діяльності учнів. У чинних програмах суспільствознавчих предметів і курсів, призначених для старших класів, не визначені вимоги до організації проектного навчання та проектної діяльності учнів.

4. Більшість учителів не вбачають безпосереднього зв'язку між організацією навчальних проектів та формуванням предметної компетентності учнів, тому вдаються до такого виду навчальної діяльності несистематично. Проектна діяльність залишається у школі переважно додатком до уроків, відокремленим від основного змісту навчання.

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть негативні тенденції щодо використання методу проектів, які спостерігаються у практиці навчання та визначте шляхи їх подолання.

2. Охарактеризуйте структурні компоненти навчально-методичного пакету проекту.

3. Визначте загальну послідовність діяльності учителя на технологічному етапі розвитку проекту.

4. Встановіть відмінність проектно орієнтованого уроку від традиційного.

5. Проаналізуйте запропоновану схему проектного уроку, додайте свої судження та аргументуйте їх.

6. Складіть перелік положень у листі планування проекту.

Семинар № 4-5

Тема: Проектні уроки. Імплементация проектної діяльності у процес навчання суспільствознавчих предметів

Мета: Зрозуміти способи імплементации проектної діяльності в класно-урочну систему навчання, усвідомити зміст та структуру проектних уроків, навчитися обґрунтовувати теми проектів з історії та суспільних дисциплін, скласти описові моделі проектів та проектних уроків, формувати навчально-методичного пакет. Виробляти внутрішню мотивацію до інноваційної технології.

План

1. Проектно орієнтований урок. Зміст, типологія, структурні особливості.
2. Сукупність процесів і дій учителя на фазах безпосереднього проектування.

Практичне завдання

Виконати проектну діяльність за запропонованим алгоритмом та скласти навчально-методичний пакет навчального проекту предметів «Громадянська освіта», «Правознавство» (теми на вибір).

1. Підібрати теми проектів з урахуванням завдань предмета, вимог діючих програм, інтересів і пізнавальних потреб учнів.
2. Визначити дидактичні характеристики прогнозованих проектів, скласти описово-структурні моделі проектів.
3. Структурувати теми проектів в навчально-тематичному плані предмету.
4. Розробити методичні матеріали для самоорганізації учнів у навчальному проекті.
5. Визначити критерії оцінювання проектів.
6. Скласти компетентісно-орієнтовані завдання для перевірки результативності проектної діяльності у навчанні.

Література

1. Веденева Т. Е. Проектная технология как условие корреляции урочной и внеурочной деятельности учащихся / Т. Е. Веденева, М. И. Войнова // Дидакт-учитель. – 2003. – № 3. – С. 50-55.

2. Возна З. О. Методичні умови реалізації проектної діяльності в практиці суспільствознавчої галузі освіти / З. О. Возна // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки» / Черкаський нац. ун-тет ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2012. – № 24 (237). – С. 24-29.

3. Возна З. О. Формування готовності студентів – майбутніх вчителів історії та суспільствознавства до організації проектної діяльності учнів / З. О. Возна // Вісник Житомирського державного університету. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – Вип. 65. – С. 98-102.

4. Гнатишина О. Упровадження методу проектів у навчально-виховний процес / Оксана Гнатишина // Школа. – 2012. – № 6 (78). – С. 3-22.

5. Гроздева М. Ф. Використання елементів проектного методу на уроках історії з вивчення краєзнавчого матеріалу / М. Ф. Гроздева // Історія та правознавство. – 2010. – № 22-24. – С. 74-77.

6. Орієнтовна програма навчально-дослідницької і проектної діяльності на ступені основної загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.eurekanet.ru/res_ru/0_hfile_2239_1.doc

7. Пахомова Н. Ю. Проектная деятельность учащихся: с чего начать? / Нинель Юловна Пахомова // Школьные технологии. – 2007. – № 6. – С. 117-123.

8. Семенов В. А. «Турбион-технология»: инновации в методе проектов [Электронный ресурс] / В. А. Семенов // Материалы III Международной научно-практической конференции «Непрерывное географическое образование: новые технологии в системе высшей и средней школы», 21–22 апреля 2011 г., (г. Гомель). – Режим доступа: <http://www.gsu.by/chairs/geogr/Секция 2.doc>

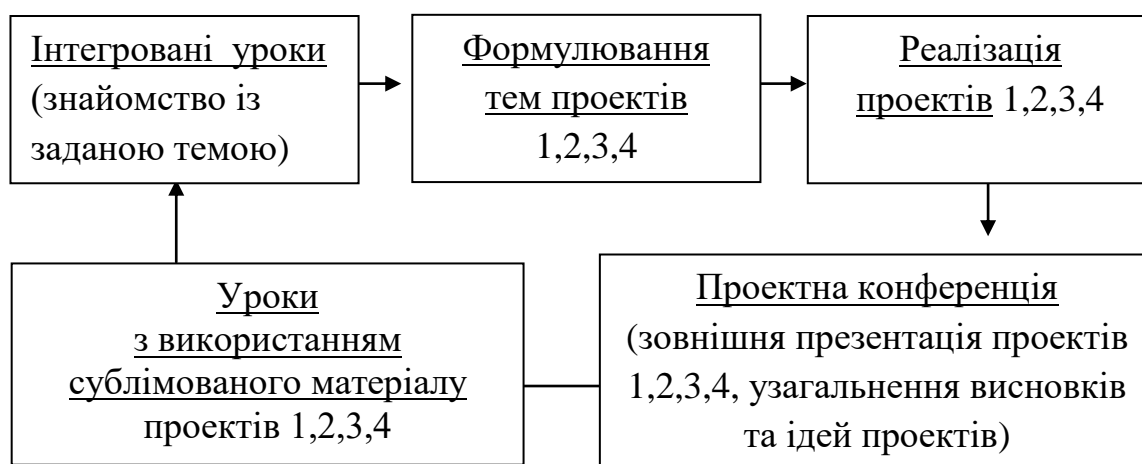
Методичні рекомендації

Дидактичні завдання семінару актуалізують знання теорії проведення проектних уроків, які у практиці навчання історії та суспільствознавства є радше винятками ніж правилом. Це складний вид діяльності, який вимагає змін у системі підготовки вчителя до навчального заняття, проектної компетентності суб'єктів навчального

процесу, діяльнісного підходу до організації уроків, інтеграції урочної та позаурочної форм навчання, вивчення педагогічного досвіду та дисемінацію власного досвіду організації навчальних проектів, уміння визначати ефективність проектної діяльності в компетентнісно-орієнтованій освіті тощо. Тому семінар у його теоретичній і практичній спрямованості має стати тренувальним майданчиком для формування та закріплення проектних компетенцій.

У підготовці до першого питання семінару важливо зрозуміти зміст та види проектних уроків, для чого у нагоді стане лекція № 5-6 та наукові статті, визначені у списку літератури. Аналізуючи класифікацію проектних уроків, зверніть увагу на працю Нінель Юлівни Пахомової «Проектная деятельность учащихся: с чего начать?». Автор дає свою класифікацію проектних уроків, яка може стати предметом обговорення. Для теоретичної складової семінару уважно проаналізуйте джерела № 9-10, у яких знайдете цікавий підхід для використання проектної діяльності на уроках. Висловіть свою думку, чи можна запропоновану авторами схему (на рисунку) реалізувати на уроках історії? Які б теми/ розділи ви б запропонували?

Організація проектної діяльності учнів по методиці турбін-технології.

Друге питання семінару є практичним і вимагає серйозної підготовки. Це завданням виконується за аналогією (лекція 5-6). Для перевірки теоретичного компоненту семінару дайте відповіді на запитання до семінару.

Оцінювальні завдання до семінару

1. Для пояснення учням концептуальної основи проектів, які будуть відбуватися в межах вивчення предмета, залучення учнів до складання маршруту дій укладають:

- А. Листи планування проектів
- В. Тематичний план навчальних проектів у змісті предмета
- С. Методичні матеріали для учнів

2. Для встановлення зворотного зв'язку, активного залучення учнів до навчальної діяльності укладають:

- А. Критерії оцінювання
- В. Тематичний план навчальних проектів у змісті предмета
- С. Методичні матеріали для учнів

3. Для педагогічної рефлексії, дисемінації досвіду організації проектів у навчально-методичному пакеті є:

- А. Методичні матеріали для учнів
- В. Тематичний план навчальних проектів у змісті предмета
- С. Методичний паспорт проекту

4. Визначення освітньої, виховної, розвивальної, соціалізуючої метипроєктної діяльності в структурі уроку – це

- А. Структурна складова аналізу уроку
- В. Функціональна складова аналізу уроку
- С. Компонент методичних матеріалів проектного уроку

5. Структуру якого типу проектного уроку можна звести до алгоритму: 1) інтерактивна частина з фронтальною організаційною формою; 2) самостійна робота учнів в індивідуальній чи груповій організаційній формі; 3) презентація результатів проекту.

- А. Урок, на якому реалізується неповна форма проекту, а тільки запускова ситуація, що дозволяє розширювати простір вільних дій або вирішувати проектну задачу
- В. Урок, на якому здійснюється кілька із ситуацій розвитку проекту
- С. Урок, на якому здійснюється повний цикл проектної діяльності

6. Тип організаційної культури діяльності, мета якої – оволодіння методологією педагогічного проектування на теоретичному, практичному і творчому рівнях – це зміст проектної діяльності для:

- A. Вчителя
- B. Учнів
- C. Адміністрації закладу освіти

7. Форма пізнавальної активності, спрямованої на вирішення особисто-усвідомленої проблеми, яка виявляється у процесі реалізації навчального проекту – це зміст проектної діяльності для:

- A. Вчителя
- B. Учнів
- C. Адміністрації закладу освіти

8. У чинних програмах суспільствознавчих предметів і курсів, призначених для старших класів, вимоги до організації проектної діяльності:

- A. Визначені
- B. Не визначені
- C. В окремих випадках

9. «Більшість людей ніколи не навчалися тому, як можна бачити очима другого, чути його вухами і відчувати його серцем» (Альфред Адлер). Розкрийте зміст навиків, які формують учні в процесі роботи над проектом.

Навики	Зміст
Міжособистісні	
Навики мислення	
Командні	
Вирішення проблем	
Ініціативні	
Творчі	
Демократичні	

10. Ознайомившись із теорією використання методу проектів на уроках, визначте переваги та можливі ризики такої форми діяльності.

Переваги	Недоліки

Лекція 7-8

Тема: Методика організації проектів на уроках історії

План

1. Проектний підхід до аналізу програм предметів історичного та суспільствознавчого компонентів освітньої галузі «Суспільствознавство».
2. Проектно-тематичний ресурс програм та підручників з історії для учнів 5 класу.
3. Поняття «проектна діяльність» і «навчально-дослідницька діяльність» у категоріальному апараті педагогіки.
4. Проектно-тематичний ресурс програм та підручників з історії для учнів 10 класу.

Література

1. Баханов К. О. Навчання історії за проектною системою // Історія в школах України. – 2000. – № 3. – С. 33 - 37.
2. Баханов К. О. Життєтворчі проекти в навчанні історії України : [посібник для вчителів] / К. О. Баханов, В. А. Нищета. – Х. : Основа, 2008. – Вип. 2 (50). – 109 с.
3. Баханов К. О. Навчання історії в школі : інноваційні аспекти. – Х. : Основа, 2005. – 125с.
4. Вороніна О. Метод проектів на уроках історії та в позакласній роботі // Історія України. – 2006. – № 6. – С. 14 - 20.
5. Гудирева О. Сучасні інформаційні технології та освітня програма «Шієі® Навчання для майбутнього» в загальноосвітній школі // Таврійський вісник освіти: науково-методичний журнал / Південноукраїнський регіональний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів. - Херсон. – 2006. – № 4 (16). – С. 61 - 72.
6. Гроздєва М. Ф. Використання елементів проектного методу на уроках історії з вивчення краєзнавчого матеріалу (Запорізький край) / М. Ф. Гроздєва // Історія та правознавство. – 2010. – №22/23/24. – С. 74
7. Дороніна О. Метод проектів на уроках історії та в позакласній роботі / О. Дороніна // Історія України. Шкільний світ. – 2006. – № 6(лют.). – С. 14-19.

8. Мирошниченко В. О. Методика застосування проектної технології у процесі навчання історії в 10-му класі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. «Теорія та методика навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни)». – К. – 2010. – 20 с.

9. Мирошниченко В. О. Організація проектної діяльності учнів на уроках історії в 10-му класі. Методичний посібник / За заг. ред. К. Баханова. – Х.: Основа, 2009. – 157 с. – (Бібліотека журналу «Історія та правознавство». Вип. 3 (63)).

10. Мокрогуз О. П. Інноваційні технології на уроках історії. – Х. : Основа : Тріада, 2007. – 191 с.

11. Чорна М. І. Метод проектів на уроках історії. – Тернопіль –Харків: Видавництво «Ранок», 2011. – 160 с. – (Серія «Нові педагогічні технології»).

12. Цимбал І. Використання проектної технології у навчанні / І. Цимбал // Директор школи. Шкільний світ. – 2008. – № 11. – С.10-15

13. Чеховська Л. Проектне навчання на уроках / Л. Чеховська // Директор школи. Сер. Шкільний світ. – 2010. – № 2(січ.). – С. 11-15.

1. Проектний підхід до аналізу змісту програм предметів освітньої галузі «Суспільствознавство»

В умовах реформи системи освіти ось уже кілька років поспіль методичні рекомендації щодо навчання предметів суспільного циклу настійливо пропонують організовувати навчальні проекти, залишаючи за учителем право вибору теми. Тому проблемно-проектний підхід до аналізу змісту програми допоможе відшукати актуальну тему, що матиме розвиток у проекті.

У попередньому розділі ми показали як застосовувати проблемно-проектний підхід до аналізу змісту програм суспільних дисциплін, у яких немає конкретно визначених тем, які можуть розкриватися за допомогою методу проекту. Експресивні цілі навчальних програм з історії та суспільствознавчих предметів тільки окреслюють проблеми, що можуть мати характер особистого інтересу для старшокласників та бути актуальними у сфері життя системи «природа – суспільство – людина».

Однак, здійснюючи аналіз навчальних програм та підручників на предмет організації навчання методом проектів потрібно зважати на різницю в концептуальних основах історичного та суспільствознавчого компонентів освітньої галузі.

Нагадаємо, що метою навчання історії в загальноосвітній школі є формування в учнів ідентичності та почуття власної гідності у результаті осмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті історичного процесу. **Історичний компонент забезпечує:**

- розвиток інтересу учнів до історії як сфери знань і навчального предмета, власних освітніх запитів учнів і вміння їх задовольняти; отримання та засвоєння системних знань про головні події, явища та тенденції в історії України та світу;

- ознайомлення учнів з духовними і культурними надбаннями та цінностями, історико-культурними традиціями українського народу і цивілізації в цілому;

- визначення, відбір і використання у процесі пошуку інформації про минуле різних видів історичних джерел, у тому числі текстових, візуальних та усних, артефактів, об'єктів навколишнього історичного середовища (музеїв, архівів, пам'яток культури та архітектури), а також інформаційно-комп'ютерних технологій;

- вміння представляти обґрунтовані та структуровані знання з історії, власне розуміння історії з використанням відповідного понятійного апарату та виважено розглядати контраверсійні і суперечливі теми.

В організації навчальних проектів слід взяти до уваги, що зміст історичного компонента структуровано з урахуваннями специфіки історичного знання та хронологічних етапів розвитку людства за такими наскрізними змістовими лініями: людина – людина, людина – суспільство, людина – влада, людина – світ уявлень та ідей, людина – простір, людина – природа, людина – світ речей.

Натомість, метою навчання суспільствознавства є створення умов для розвитку особистості компетентного, активного, відповідального громадянина України, члена європейської і світової спільноти, що здатний сприймати та ефективно відповідати на сучасні індивідуальні та суспільні виклики і загрози.

Завданнями суспільствознавчої освіти є:

- розвиток інтересу до суспільствознавства; формування в учнів цілісної системи вмінь і навичок дослідження суспільних проблем, пропонування способів їх розв'язання, проведення аналізу та оцінювання суспільних явищ, процесів і тенденцій у державі та світі;

- здійснення самостійного пошуку у різних видах джерел інформації про життя суспільства і людини в ньому;

- формування активної громадянської позиції, загальнолюдських моральних якостей, правової та економічної культури, мотивації до соціальної активності.

Актуальними для осмислення тем і завдань проектів є основні змістові лінії суспільствознавчого компонента, а саме: людина в суспільно-політичній сфері, людина в соціальній сфері, людина у правовій сфері, людина в економічній сфері, людина в культурно-духовній сфері.

Працюючи над темами проектів, потрібно дотримуватися основних змістових ліній обох компонентів, але враховувати й те, що вони сформовані більше за «державоцентричним» принципом, де людина виступає своєрідним об'єктом, що знаходиться у межах впливу сфер політики, права, економіки, культури тощо. Сучасні дослідники проблеми (В. Арешонков, І. Смагін) пропонують три наскрізні змістові лінії суспільствознавства в цілому, в яких можна визначатися із проектами, а саме: людина у самоусвідомленні власної сутності; людина у взаємодії із людьми і природою; людина в професійній діяльності і громадянській активності.

Отже, навчальні проекти з історії і суспільствознавства повинні розширювати тематичний простір, а не дублювати його. Так, об'єктом розгляду суспільних проблем має стати і найближче соціальне середовище: структура первинних колективів і відносини в них, механізми соціалізації, комунікативні якості особистості та шляхи їх розвитку, засоби засвоєння індивідом соціальних норм і цінностей, характер та особливості міжособистісних стосунків.

Зауважимо, що корисним для пошуку цікавих та актуальних проблем є аналіз текстового та позатекстового компонентів структури підручників. Зокрема, додатковий текст може ініціювати цікаві проектні завдання чи виступати основним питанням для навчального проекту. Так, інформація з рубрики «Це цікаво» у темі «Соціалізація особистості» в підручнику «Людина і світ» може бути мотивацією та короткою інструкцією для проекту чи проектного завдання, основним

змістом якого є визначення віку людини з точки зору хронологічної, біологічної, психологічної і соціальної. А якщо перейти на особистості – це може бути уже проектом з історії. Цей проект дозволить учням зрозуміти потребу всебічного погляду на людину, навчить визначати пріоритети у характеристиці людини, в тому числі і власної особистості. Ілюстрація Ф. Кричевського «Три віки» та фази соціалізації, виділені в інформаційному тексті тієї ж теми, слугують мотивацією проекту про тінейджерів. Підставою для дослідження може стати розміщений у підручнику текст під назвою «Кодекс байкера» у темі про субкультури.

Найбільше мотиваційно-ціннісних чинників проектної діяльності вміщено у запитаннях та завданнях, які є складовою методичного апарату підручника. Для прогнозування проектної діяльності та створення банку проектних ідей підходять запитання на застосування засвоєних знань і вмінь у нових ситуаціях та ті, що спонукають до пошуку нових знань через практичну діяльність. До прикладу стануть такі проблемні запитання:

- Як ви думаєте, чи завжди збігається ваша думка про себе з думкою про вас?
- Чи можуть надбання субкультури стати класикою національного чи світового рівня?
- Образ жінки у рекламі ЗМІ – раціональний аргумент чи стереотип, що дискримінує стать?
- Якими рисами мають володіти представники сучасної еліти, щоб бути лідерами нації та народу?

Результати аналізу показують, що у змісті підручників відкриті шляхи для формування проектного способу взаємодії зі світом та формування у школярів індивідуального досвіду проектної діяльності. Вміння визначити важливі для молоді проблеми, мотивувати їх для вирішення локальних завдань загальнонавчального характеру є проявом проектної культури вчителя і методичною умовою організації проектної діяльності.

2. Проектно-тематичний ресурс програм та підручників з історії для учнів 5 класу

Далі проаналізуємо проектно-тематичний ресурс програм та підручників з історії. Для пошуку ідей (тем) для навчальних проектів візьмемо підручник Історія України (Вступ до історії) О. І. Пометун, І. А. Костюк, Ю. Б. Малієнко, Київ, Видавничий дім «Освіта», 2013.

В методичних рекомендаціях, щодо викладання пропедевтичного курсу історії з-поміж методів навчання не виділяють метод проектів, а вказують на ігрові форми. Рекомендують ігри-подорожі чи ігри-дослідження, які можна сконцентрувати в часі, обмеживши однією темою або й одним уроком.

Зміст програми структурований у такі розділи як: Вступ. Що таке історія; Тема 1. Відік часу в історії; Тема 2. Де відбувається історія; Тема 3 Джерела до вивчення історії; Тема 4. Історія України в пам'ятках; Тема 5. Дослідники історії; Тема 6. Усе має минуле. Запропоновані теми візьмемо за основу для виділення проектних завдань та покажемо їх у таблиці 1, зауваживши на компетенціях, що формуються у ході виконання проектів. Зауважимо, що запропоновані завдання є способом педагогічної підтримки процесу самоосвіти учня, підвищення рівня предметної компетентності школяра. Тобто, проект (проектне завдання) не самоціль, а дидактичний засіб.

Таблиця 1

**Проектні завдання в тематичному плані предмета
Історія України (Вступ до історії)**

Зміст навчального матеріалу	Проектні завдання, ідеї, запропоновані в підручнику	Структурні компоненти предметної та проектної компетентності, які формуються під час виконання дій
Вступ Що таке історія	Завдання 1. Запитайте у дорослих: 1). Яка подія, що відбулася в минулому, має для них особливе значення? 2). Яку подію в житті країни вони вважають найвизначнішою? 3). Запишіть назви і дати цих подій в зошиті та представте у класі.	Здатність до співробітництва, мобільність, уміння спілкуватись, визначати цілі. Інтелектуальна активність, діяльність пов'язана зі збором, перевіркою, ранжуванням інформації, оволодіння способами вирішення навчальних проблем. Уміння орієнтуватися в історичному часі, розглядати суспільні явища в конкретно-історичних умовах, виявляти зміни і тяглість життя суспільства;
Тема 1. Відік часу в історії	Завдання 2. Укладіть тематичний	Уміння орієнтуватися в історичному просторі та

	<p>календар своєї родини, визначивши важливі події за якийсь рік. Для цього:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1). Знайдіть календарі в себе вдома або відвідайте бібліотеку, книгарню. 2). Роздивіться тематичні календарі та з'ясуйте чому вони присвячені. 3). Підготуйте одну-дві сторінки в тематичний календар, взявши за основу важливі у вашій сім'ї події. 4). Напишіть короткий опис події, прикрасьте світлиною чи малюнком. 5). Підкресліть подію червоним кольором числа у місяці. 6). Якщо таких подій є багато, укладіть річний календар. 	<p>знаходити взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і природного довкілля;</p> <p>Здатність до співробітництва в групі та команді, мобільність, уміння спілкуватись, визначати цілі планувати, розробляти й реалізовувати невеликі проекти.</p>
--	---	--

<p>Тема 2. Де відбувається історія</p>	<p>Завдання 3. Визначте як організований простір у вашому класі, що знаходиться поряд по відношенню один до одного, на якій відстані. Уявіть, що у вас немає метра, а є тільки підказка про стародавні одиниці вимірювання, якими слугували частини людського тіла, як вершок, п'ядь, лікоть, аршин, сажень.</p>	<p>Практична діяльність із визначеної навчальним планом проблеми, самостійна діяльність, пов'язана з отриманням зворотного зв'язку, спілкування в ході діяльності, осмислення навчального матеріалу, пошук та систематизація інформації.</p>
<p>Тема 3. Джерела до вивчення сторії</p>	<p>Завдання 4. Дослідіть фотографії вашої родини як історичного джерела у такій послідовності:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1). Відберіть фотографію та визначте подію, 	<p>Усвідомлення завдання, вміння аналізувати артефакти та явища соціальної дійсності що розглядається, пошук форми презентації результатів дослідження.</p> <p>Уміння працювати 3</p>

	<p>зафіксовану на ній, користуючись фотопам'яткою.</p> <p>2). Якщо це портрет, спробуйте визначити за одягом, зачіскою час світлини.</p> <p>3). Складіть історію на основі відібраних фотографій.</p> <p>4). Відшукайте інформацію, якої бракує для розуміння світлини.</p> <p>5). Обговоріть з родиною результати вашого дослідження та розкажіть однокласникам складену вами історію.</p> <p>Завдання 5.</p> <p>1). Знайдіть на карті України ваше місто, село чи селище.</p> <p>2). Дослідіть з допомогою дорослих чи/та додаткової літератури походження та історію назви вашого населеного пункту.</p> <p>3). Дізнайтеся про час його заснування.</p> <p>4) Установіть, від якого слова походить назва.</p> <p>5) Визначте, з чим саме пов'язана назва: способом життя і заняттями людей, певними історичним подіями чи історичними особами.</p> <p>6). З'ясуйте, чи змінювалась у минулому назва вашого населеного пункту й чому.</p>	<p>джерелами історичної інформації, інтерпретувати зміст джерел, презентувати дослідження.</p>
--	--	--

<p>Тема 4. Історія України в пам'ятках</p>	<p>Завдання 6. Серед українців є чимало людей, прізвища яких пов'язані з діяльністю їхніх предків: Кушнірчук, Бондар, Тесленко, Слюсарчук, Коваленко, Ковальчук, Кравець, Писаренко, Швець, Козаков і т. п. 1). Поясніть, чим займалися носії цих прізвищ у минулому? 2). Відшукайте назви населених пунктів, у яких заковдані способи занять їх жителів. 3). Складіть опис заняття, визначте зміст, технологію, знаряддя праці тощо.</p>	<p>Демонстрація розуміння теми на основі матеріалів, зібраних із різних джерел у новому форматі, застосування отриманих інтелектуальних і практичних навиків. Уміння визначати і застосовувати теоретичні поняття для аналізу й пояснення історичних подій та явищ, ставити запитання та шукати відповіді, розуміти множинність трактувань минулого та зіставляти різні його інтерпретації;</p>
--	--	---

<p>Тема 5. Дослідники історії</p>	<p>Завдання 7. 1). Напишіть листа В. Каразіну про те, яким зараз є постає в Україні Харківський університет. 2. Переконайте науковця, що його справа не пропала.</p>	<p>Інтелектуальна активність, самостійність мислення, креативність, здатність робити відбір інформації. Уміння формулювати оцінку історичних подій та історичних постатей, суголосну до цінностей та уявлень відповідного часу чи відповідної групи людей, осмислювати зв'язки між історією і сучасним життям.</p>
---	---	--

<p>Тема 6. Усе має минуле</p>	<p>Завдання 8.</p> <p>1). Напишіть своєму уявному закордонному однолітку листа з розповіддю про українське козацтво.</p> <p>2). Запросіть відвідати Хортицю та переконайте його в цьому екскурсійному маршруті.</p> <p>Завдання 9.</p> <p>1). Створіть власний віртуальний музей, у якому експонатами будуть відібрані вами світлини історичних осіб, важливих подій, цікаві артефакти, історичні пам'ятки.</p> <p>2). Прорекламуйте свій музей, підготуйте екскурсію.</p> <p>Завдання 10.</p> <p>1). Визначте поширені народні страви у літературній пам'ятці «Енеїда».</p> <p>2). Відшукайте їх рецепт та разом з батьками приготуйте та пригостіть однокласників.</p> <p>Завдання 11.</p> <p>1). Дослідіть народні ігри, які були популярними в кінці XIX початку XX століття.</p> <p>2). Вивчіть їх правила і запропонуйте зіграти однокласникам.</p>	<p>Навики пізнавальної і практичної діяльності, застосування здобутих знань і досвіду, наполегливість, упевненість, дослідницька ініціативність, інноваційність, творчий підхід до розв'язання завдання. Готовність до соціальної активності, вирішення соціальних проблем.</p> <p>Уміння працювати з джерелами історичної інформації, інтерпретувати зміст джерел, визначати їх надійність, виявляти і критично аналізувати розбіжності в позиціях авторів джерел.</p>
---	---	---

Пропонуючи завдання ми виходили з того, що оскільки проектна система навчання дуже важко узгоджується із класно-урочною, то на уроці можна відмовлятися від повної форми проектування, а пропонувати учням завдання, які дозволять їм здійснювати окремі вільні дії з досліджуванним змістом, вивчати запропоновану інформацію глибше і різностороннє ніж зазвичай, тобто, розширювати простір роботи школярів не претендуючи на

повномасштабну проектну діяльність. Такий підхід доцільний для учнів 5-6 класів.

Для прихильників проведення повного циклу проектів (на основі запропонованих завдань) змоделюємо та систематизуємо у таблиці їх характеристики.

Проектне завдання	Творча назва проекту	Характеристики проекту	Співвідношення з уроком
Завдання 1.	В гостях у Клію (родинні історії)	Інформаційний. Шкільний. Індивідуальний. Короткостроковий. Простий.	Неповна форма проекту. Спосіб проектування через спеціально розроблене завдання.
Завдання 2.	Колекція пам'ятних дат моєї сім'ї.	Прикладний. Шкільний. Індивідуальний /Парний. Середньої тривалості. Простий.	Неповна форма проекту. Спосіб проектування через спеціально розроблене завдання.
Завдання 3.	Пошана ліктю і аршину	Ознайомлювально-орієнтований. Шкільний/ Груповий. Короткостроковий Простий	Міні-проект (повний цикл проекту).
Завдання 4.	Про що говорять світлини	Дослідницький. Шкільний. Індивідуальний/ Груповий. Короткостроковий. Складний.	На уроці здійснюється кілька із ситуацій розвитку проекту (занурення у проект).
Завдання 5.	Історія в назвах	Дослідницький. Шкільний. Індивідуальний/ Груповий. Короткостроковий. Складний.	Неповна форма проекту. Спосіб проектування через спеціально розроблене завдання.
Завдання 6.	Спадщина предків	Пошуковий. Шкільний. Парний/ Груповий. Середньої	На уроці здійснюється кілька із ситуацій розвитку проекту

		тривалості. Складний.	(занурення у проект)
Завдання 7.	Лист в минуле	Рольовий. Шкільний. Парний/ Груповий. Короткостроковий Складний.	Неповна форма проекту. Спосіб проектування через спеціально розроблене завдання.
Завдання 8.	Україна туристична	Творчий. Шкільний. Парний/ Груповий. Короткостроковий. Простий.	Неповна форма проекту. Спосіб проектування через спеціально розроблене завдання.
Завдання 9.	Герої справжні – музей віртуальний	Прикладний Шкільний Індивідуальний/ Парний/ Груповий Довготривалий Складний	На уроці здійснюється кілька із ситуацій розвитку проекту (занурення у проект)
Завдання 10.	Кулінарні смаки Енея	Прикладний. Шкільний. Груповий. Короткостроковий. Простий.	На уроці здійснюється кілька із ситуацій розвитку проекту (занурення у проект)
Завдання 11.	А ми просо сіяли, сіяли	Ігровий. Шкільний. Груповий. Короткостроковий. Простий.	Міні-проект (повний цикл проекту)

Запропоновані для учнів 5 класу проблемні завдання цілком узгоджуються з думками вчених, які розглядають метод проектів як сукупність навчально-пізнавальних прийомів, які дозволяють учням вирішити проблему самостійно з подальшою презентацією отриманих результатів. Відтак, завдання на кшталт «проаналізуйте в групах ситуації», «розіграйте рольову ситуацію», «розробіть у парах правила», «складіть власний кодекс», «запропонуйте батькам, знайомим», «оцініть власні вміння», «продемонструйте аргументований захист вашої позиції», «візьміть інтерв'ю», «оберіть актуальну для вас проблему», «підготуйте в групі та презентуйте в

класі», «оцініть свою участь», «прийміть рішення», «здійсніть вибір» реалізують діяльнісний підхід до навчання, дозволяють учням учитись на власному досвіді та досвіді інших безпосередньо в конкретній справі, формувати необхідні для проектної діяльності уміння, а саме: планувати свою роботу, заздалегідь прогнозувати її результати, використовувати різноманітні джерела інформації, аналізувати та порівнювати факти, аргументувати власні судження, приймати рішення, налагоджувати соціальні контакти, взаємодіяти, презентувати та оцінювати свою діяльність

Запропоновані ідеї для реалізації в проектно-орієнтованому уроці для учнів 5 класу не є остаточними. Як показує дослідження, предмети історичного компоненту освітньої галузі «Суспільствознавство» мають достатньо підстав для виходу за межі теми, оскільки у їх змісті є проблеми, що знаходяться у зоні найближчого розвитку учнів, а зміст програм і підручників відкритий для формування проектного способу взаємодії зі світом та формування у школярів індивідуального досвіду проектної діяльності. Для цього учителю потрібно враховувати не тільки інструктивні, але й експресивні навчальні цілі предметної галузі та творчо працювати зі змістом підручників і посібників, в яких опосередковано врахована потреба проектно-практичної діяльності.

3. Поняття «проектна діяльність» і «навчально-дослідницька діяльність» у категоріальному апараті педагогіки

Зауважимо на тому, що у практиці навчання часто будь-який вид діяльності називають проектом. Написати есе – проект, укласти реферат із заданої теми – проект, провести дослідження – проект. Найчастіше можна зустріти ототожнення проектної і дослідницької діяльності, що відбувається у навчально-виховному процесі. Проведемо їх порівняння, але будемо пам'ятати, що основний вид діяльності учнів – навчальна, а всі інші виступають додатковими її способами. Навчальна діяльність відрізняється від дослідницької і проектної тим, що результатом навчальної роботи є засвоєння знань, а інших названих видів – отримання знань.

Уподібнюють проектну і дослідницьку роботу ті складові, які є у структурі будь-якої діяльності: мета, завдання, система методів, планування, творчий підхід, результат. Проте, навчально-дослідницька діяльність за суттю є індивідуальною, спрямованою на отримання нових знань, а метою проектування є вихід за межі

окремого дослідження, забезпечення реалізації здобутих знань і вмінь на практиці. Навчально-дослідна робота, як правило, носить індивідуальний характер, а проектна, здебільшого, є результатом колективних зусиль виконавців. Дослідження не передбачає якогось наперед сформованого продукту, це процес пошуку невідомого, пошук нових знань. Навчальні проекти передбачають не тільки всебічне дослідження проблеми, а й розробку кінцевого продукту.

Проекти відрізняються від дослідницької роботи тим, що для їх реалізації потрібні інтегровані знання, вони спрямовані не тільки на поповнення знань, а й на вирішення якоїсь проблеми, формування загальних компетентностей. Проект залежить від творчого внеску кожного учасника і передбачає рефлексію спільної роботи.

В основі методу проектів лежить не інформаційний підхід, зорієнтований на розвиток пам'яті, а діяльнісний, спрямований на формування комплексу розумових здібностей (розуміння, рефлексії, конструюючої уяви, здатності до цілепокладання), а також конкретних умінь і навичок. Узагальнюючи зауважимо, що метод проектів сприяє актуалізації знань, умінь, навичок учнів, їх практичному використанню у взаємодії з навколишнім середовищем. Він стимулює потреби учнів в самореалізації, самовираженні, в творчій особистісній та суспільно значимій діяльності, дозволяє поєднувати и педагогічному процесі колективне та індивідуальне. Це технологія, яка забезпечує розвиток особистості дитини, дозволяє вести учня сходинками розвитку – від проекту до проекту.

4. Проектно-тематичний ресурс програм та підручників з історії для учнів 10 класу

Тепер зупинимось на проектних ідеях, які можна розвинути у повноцінний навчальний проект у навчанні історії старшокласників. Проаналізуємо для цього програму інтегрованого курсу Історія: Україна і світ. Нагадаємо, що зміст курсу структурований за проблемно-тематичним принципом, що полегшує пошук. Особливу увагу приділено питанням становлення національної державності, взаємодії людини і держави, життю людини в суспільстві. Відповідно до нормативних документів змістове наповнення предмета базується на засадах:

громадянської спрямованості – розвитку громадянської свідомості, активної життєвої позиції й патріотизму особистості, яка

володіє глибокими історичними знаннями і розумінням національного інтересу України та готова його обстоювати;

людиноцентризму – уваги до людини та її поведінкових мотивацій, відкритті зв'язків між формуванням особистісних цінностей і розвитком суспільства;

україноцентризму – представлення новітньої історії України в контексті всесвітньої історії з розкриттям у ній тих сюжетів, які відображають боротьбу українського народу за свободу і державність;

націєтворення – висвітлення історії України ХХ–ХХІ ст. як процесу формування сучасної української нації;

європейськості – відображення зв'язку українського минулого з європейським історичним процесом; політичних, економічних і культурних взаємовпливів.

Програма приділяє увагу таким видам навчальної діяльності, що надають учням можливість самостійно працювати з історичними відомостями, зокрема, пропонує орієнтовні переліки тем для практичних занять, написання есе, виконання проектів. У програмі зазначено, що умовою досягнення результатів, які пов'язані з осмисленням ключових історичних явищ, оцінкою діяльності історичних осіб ХХ–ХХІ ст. є дослідницько-пошукова робота. Програма не подає ні переліку фактів, що сукупно відображають кожне з виділених історичних явищ, процесів, ні науково обґрунтованих суджень про названих історичних осіб. Виконуючи таке завдання, учень/учениця самостійно добирає потрібний матеріал: відбирає факти, що відображають конкретне явище чи процес, щоб розмістити їх у хронологічній послідовності або синхронізувати; відшукує інформацію про історичну особу, аби сформувати власне аргументоване судження про її діяльність тощо. Описані завдання доцільно розподілити між учнями та запропонувати їм представити результати, працюючи в парах або групах. Учитель/вчителька має оцінити, насамперед, уміння виконувати подібні завдання, бо переліки фактів завжди будуть неповними, а судження учнів матимуть різний рівень узагальнення.

Програма наголошує на тому, що обов'язковим компонентом навчально-пізнавальної діяльності на уроках історії в 10–11 класах є виконання учнями практичних і творчих завдань, для чого до кожної теми подано орієнтовну тематику практичних занять, навчальних проектів і/або есе. Проекти й есе можуть виконуватися за вибором як

учителя, так і учнів, як у класі, так і вдома, але з обов'язковим обговоренням результатів на уроці. Важливим аспектом програми є вказівка, що теми практичного заняття, проекту, есе можуть бути запропоновані педагогом, для чого потрібно розробити пізнавальні завдання, що ґрунтуються на самостійно підібраній джерельній базі.

Нагадаємо, що є в структурі курсу є такі розділи, як: Вступ. Переддень світової війни; Розділ 1. Перша світова війна; Розділ 2. Соціальні й національні революції в Європі. Українська революція; Розділ 3. Облаштування повоєнного світу: між демократією й авторитаризмом; Розділ 4. Тоталітарні режими як виклик людству; Розділ 5. Україна і світ напередодні Другої світової війни. Початок війни; Розділ 6. Друга світова війна: перебіг і результати.

Перед тим, як запропонувати проектні ідеї, зазначимо, що теоретичний аспекти проектної діяльності на уроках історії добре розроблений науковцями, на відміну від суспільствознавчих предметів. Такі дослідження мають: Баханов К. О. «Навчання історії за проектною системою»; Вороніна О. «Метод проектів на уроках історії та в позакласній роботі»; Гроздева М. Ф. «Використання елементів проектного методу на уроках історії з вивчення краєзнавчого матеріалу»; Дороніна О. «Метод проектів на уроках історії та в позакласній роботі»; Мирошніченко В. О. «Методика застосування проектної технології у процесі навчання історії в 10-му класі»; Чорна М. І. «Метод проектів на уроках історії» та ін.

Так, дослідники проблеми навчання історії Баханов К., Мирошніченко В., Нищета В., пропонують теми та розробки навчальних проектів, як-то: «Я – частина українського народу», проекти «Українці і війна», «Українці і революція», «Я і тоталітарне минуле».

Наведемо приклад одного із запропонованих науковцями життєтворчих проектів для учнів 10 класу, а саме: «Я – частина українського народу». Серед основних цілей проекту є визначити основні риси ментальності українського народу, їх історичні коріння, виявити особистісні риси учнів адекватні сучасній українській ментальності. Ключове питання: Які риси українського народу визначають його ментальність? Автори пропонують такі тематичні (проблемні) питання: коріння ментальності українського народу; регіональні особливості ментальності українського народу; ментальність та історичний розвиток; сучасна українська

ментальність. У задумі авторів для організації продуктивної пошукової роботи учнів учитель розробляє план діяльності у вигляді схем, таблиць, операційних карт з розробки тематичних питань, які містять додаткову інформацію, допоміжні запитання, місце для висновків, узагальнень тощо. Такі опорні блоки мають бути певним чином оформлені, роздані учням для самостійного опрацювання. За авторським задумом творчість у проекті проявляється під час самостійної дослідницької роботи над запропонованими матеріалами.

Проте, такий алгоритм запропонованої роботи суперечить основним положенням проектної діяльності, де основним виступає самостійність у пошуку, у прийнятті рішень, а подана схема не спонукає до творчого мислення і прийняття рішень, оскільки вона ускладнюється пропонуванням усеможливих алгоритмів діяльності, що призводить, в свою чергу, до поширення репродуктивного навчання на основі стандартизованих дій.

Назвемо цікаві ідеї інших авторів, які можуть бути формою проекту чи її презентації. До прикладу стануть такі:

- «нотатки мандрівника» («листи», «щоденник»), які пишуться від імені історичної особи або від першої особи – учасника мандрівки;
- ситуація рішення, коли учень мусить зіграти роль певного історичного персонажу і відповідно до власних переживань прийняти рішення, яке має значення для подальшого ходу історії; діалоги, коли учень;
- виготовлення рекламного проспекту: «Завітайте до нашого салону крамниці», «Запрошуємо у подорож», «Товари нашої фірми», – з метою розкрити економічні зміни, що викликали перемену всього життя людини;
- інтерв'ю з очевидцем, яка пережила історичну подію;
- укладання сценарію документального фільму про подію, особу;
- декодування історичних подій із старих газет.

Зауважимо, що назване у списку – це не ідеї проектів, а радше форми презентацій або форми кінцевого продукту, які мають бути запропоновані не вчителем, а стати наслідком інтелектуальних пошуків і творчості самих учнів. Учитель повинен тільки запропонувати цікаву ідею та організувати ефективний супровід індивідуальної чи групової роботи старшокласників. Історія однієї

фотографії, поштової листівки, марки, рекламного оголошення, старого журналу чи газети може стати поштовхом до серйозної розмови про те, хто й чому повинен зберігати пам'ять, як важливо цінувати минуле незалежно від сучасної політичної кон'юнктури. Отже, навчальні проекти спрямовуються на вивчення досвіду суспільної діяльності людей і формування в учнів відповідних способів діяльності (пізнавальної, творчої), а не на отримання об'єктивно нових результатів.

Тепер структуруємо визначені у програмі історії для 10 класу теми для творчих робіт.

Назви розділів	Орієнтовні теми для написання есе/проектів
Вступ. Переддень світової війни	
Розділ 1. Перша світова війна	«Велика війна» 1914–1918 років: збіг обставин чи вияв кризи європейської цивілізації? Зумовлені Першою світовою війною наукові й технічні винаходи, які змінили життя людства.
Розділ 2. Соціальні й національні революції в Європі. Українська революція	Жовтневі (1917 року) події в Росії: державний переворот чи соціалістична революція?
Розділ 3. Облаштування повоєнного світу: між демократією й авторитаризмом	Осмислення наслідків Першої світової війни та революційного періоду в європейській та українській культурі; Ідея Пан'Європи: витоки, спроби реалізації й причини невдач.
Розділ 4. Тоталітарні режими як виклик людству	Орієнтовні теми навчальних проектів: – Дилеми інтелігенції в умовах авторитарних і тоталітарних режимів; – Українці у складі СРСР і країн Центральної-Східної Європи в міжвоєнний період: обмеження і можливості; – Образ Азії, Африки та Латинської Америки в уявленнях українців;

	– Політичні/національні лідери на тлі епохи: Кемаль Ататюрк, Махатма Ганді, Франклін Делано Рузвельт, Андрей Шептицький.
Розділ 5. Україна і світ напередодні Другої світової війни. Початок війни	Радянський чиновник сталінської доби: історичний та художній образи; Як початок Другої світової війни вплинув на життя моєї родини.
Розділ 6. Друга світова війна: перебіг і результати	Українська література й мистецтво воєнного часу: теми й герої; Наукові й технічні винаходи зумовлені Другою світовою війною, які змінили життя людства.

Звернемо увагу, що серед запропонованих у програмі більшість тем є темами для есе, і тільки четвертий розділ має теми для навчальних проєктів, і ті носять дуже узагальнений характер. На наше переконання теми навчальних проєктів мають бути конкретними, зрозумілими, такими, що нестимуть емоційне наповнення змісту. Візьмемо, до прикладу, розділ програми «І Світова війна».

Варіантів для навчальних проєктів може бути багато. Так, зміст програми дозволяє розгорнути наскрізний проєкт, у ході якого буде проведено порівняльне дослідження зброї та військової техніки часів Першої та Другої світових воєн. Можна зосередитися тільки на нових видах зброї, яка створена в часи Першої світової війни. Так, поглиблення інформації про використання хімічних снарядів, які поширювати задушливі або шкідливі гази; поява перших сухопутних броньованих машин та легких танків; поширення автоматичної зброї – кулеметів великокаліберних та ручних; небесний терор дирижаблями-цеппелінами та літаками бомбардувальниками, що з'явилися напередодні війни, використання надважких артилерійських систем, перших підводних човнів тощо – дозволить з однієї сторони скласти загальну картину театру бойових дій на різних фронтах, з іншої – деталізувати перебіг основних битв світової війни. В принципі така тема, запропонована у програмі. Тип проєкту може бути інформаційним або дослідницьким. Продуктом може бути презентація виставки зброї, або маршрути її використання у фронтівій географії Першої світової війни.

Іншим способом виконання загальної дидактичної мети може стати прикладний проект з творчою назвою «Унікальні фото часів I світової війни», завданням якого буде зібрати фотодокументи, на яких зображені люди та вир подій, у які вони були втягнені впродовж 1914-1917 рр. Такі світлини є в мережі Інтернет, їх можна взяти із сучасних українських історичних досліджень, як-то Велика війна 1914-1918 рр. і Україна. У двох книгах. Історичні нариси. — К.: ТОВ «Видавництво «КЛІО»», 2014. — 784 с. Для проекту можна також скористуватися матеріалами, які пропонує Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного, зокрема світлинами з документальних виставок. Робота над кожною світлиною, їх систематизація та розшифрування дозволить учасникам проекту відчувати глибину збройних конфліктів, трагічність долі народів, утягнутих у них, масштабність соціальних потрясінь, які принесла війна. Продуктом проекту має бути виставка світлин, яку можна представити не тільки в класі, а й в школі.

Червоною лінією у вимогах програми постає так зване «Українське питання» в австрійсько-російських відносинах. Український національний рух. Серед компетенцій цього тематичного блоку питань стоїть вміння вирізняти та порівнювати політичні орієнтації провідних українських партій напередодні війни. На жаль, у запропонованих до вивчення текстах різних авторів дуже мало уваги приділено суперечливій проблемі західноукраїнського москвофільства, розуміння якого необхідне для усвідомлення того, як їх діяльність із росіянізації життя в регіоні призвела до трагічних подій – репресій щодо українського населення Галичини та Буковини, що їх здійснювали почергово владні структури Австро-Угорщини та Росії у 1914-1916 рр. Творча назва проекту може бути така «Історичні паралелі: від москвофілів 1914 року до неомоскофілів 2014 року». Проект дасть змогу провести історичні паралелі між нинішньою війною Росії проти України на Донбасі та подіями сторічної давнини на західноукраїнських землях, що в свою чергу допоможе відстежити джерела конфліктів усередині українського суспільства та показати характер діяльності проросійського руху. Це питання логічно пов'язане з проблемою військових таборів, зокрема Телергофом, що теж може стати темою для самостійного дослідження учнів.

У змісті розділу антропологічний підхід визначений наявністю теми «Повсякденне життя: між традиційним та індустріальним

суспільством». Ця тема може бути деталізована через низку індивідуальних проєктів, творчі назви яких можуть бути такі: «По ту сторону лінії фронту», «Діти I світової війни», «Жінка в роки Великої війни – випробування та зміни у повсякденному житті»; «Жіночі/чоловічі історії I світової війни» тощо.

Зазначимо, що у цій темі важливо дотримуватися принципу від глобального до локального, тому важливо бодай одну тему показати через краєзнавчі студії – як війна змінила життя людей на рідних теренах. У цьому плані корисним стане дослідження Т. А. Клименко «Черкащина в роки першої світової війни».

Особливої уваги потребує проблема формування колективної пам'яті, що може бути проблемним питанням проєкту «Меморіали I світової війни», або «Українські пам'ятники I війни». Створити каталог (візуальний ряд) громадянських та великих національних пам'ятників, військових кладовищ, приватних меморіалів, церковної архітектури, присвячений пам'яті про учасників війни – цілком посильне завдання для старшокласників.

Ще одне важливе для усвідомлення тяглості історії питання, що може бути проблемним полем проєкту – нагороди часів I світової війни. Мотивацією може стати інформація про нашого земляка – Базильського Гаврила Макаровича (1880–1937), який походив з Уманського повіту Київської губернії. В 1900 році вступив на військову службу до 175-го піхотного Батуринського полку. В 1905-му закінчив Чугуївське піхотне юнкерське училище за 2-м розрядом, направлений у званні підпоручика до 200-го піхотного резервного Іжорського полку (під Санкт-Петербургом). У 1911 році був переведений до 74-го піхотного Ставропольського полку (в м. Кам'янець-Подільський, згодом – Умані). З початком Першої світової війни був переведений до 258-го піхотного Кишинівського полку, командував ротою. Під час боїв був контужений та поранений. Нагороджений орденом Святого Георгія IV ступеня, Георгіївською зброєю, солдатською відзнакою Святого Георгія IV ступеня з лавровою гілкою, всіма бойовими орденами до Святого Володимира III ступеня з мечами та биндою. Мав блискучі атестації керівництва. Відтак, об'єктом проєкту, до прикладу, може стати комплект георгіївських нагород та історії воїнів, що їх отримали.

Описані ідеї проєктів можуть бути реалізовані як на уроках, так і в позаурочний час. Вони можуть бути повними проєктами або проєктними завданнями, можуть проводитися у формі веб-квестів,

ставати предметом учнівських студій на практичних заняттях, головне, що вони активізують самостійний пошук і розширюють поле вільних дій учнів.

Отже, окреслені теоретичні та практичні аспекти використання методу проектів у шкільному курсі історії є прикладом відходу від хрестоматійності та шаблонів, є формою урізноманітнення навчальної діяльності учнів, можливістю навчитися працювати творчо та самостійно.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте мету і завдання навчання історії в загальноосвітній школі.
2. Назвіть наскрізні лінії історичного компоненту освітньої галузі.
3. Назвіть основні розділи програми з історії для учнів 5 класу.
4. Прокоментуйте проектні завдання в тематичному плані предмета Історія України (Вступ до історії)
5. Визначте спільні й відмінні ознаки у проектній та навчально-дослідницькій діяльності.
6. Прокоментуйте проектні ідеї для учнів 10 класу.

Семинар №6

Тема: Методичні аспекти організації навчальних проектів на уроках історії

Мета: Контекстно застосувати проблемно-тематичний підхід до аналізу програм з історії, вміти визначати проектний ресурс змісту програм, виконувати тренувальні дії за алгоритмом, формувати усвідомлене ставлення до розвитку проектної культури вчителя.

План

1. Проблемно-проектний підхід до аналізу програм предметів історичного та суспільствознавчого компонентів освітньої галузі «Суспільствознавство».

2. Місце текстового компоненту програм та підручників з історії та суспільствознавства у процесі визначення тем навчальних проектів.

Практичні завдання

1. Визначити проектно-тематичний ресурс програм та підручників з історії для учнів 6 класу.

2. Укласти тематичний план навчальних проектів у змісті інтегрованого предмета Історія України 10 клас за алгоритмом запропонованим у лекції 6-7.

Література

1. Грінченко І. Ключові ідеї навчальних проектів з історії для основної школи (з практики проведення тренінгу за програмою «INTEL® НАВЧАННЯ ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО»). – Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін» // [упоряд. Г. Г. Яковенко]. – Х., 2017. – С. 36-45.

2. Баханов К. О. Навчання історії за проектною системою / К. О. Баханов // Історія в школах України. – 2000. – № 3. – С. 33 - 37.

3. Баханов К. О., Нищета В. А. Життєтворчі проекти в навчанні історії України: Посібник для вчителя. – Х.: Основа,

2008. –109 с. – (Бібліотека журналу «Історія та правознавство». Вип. 2 (50)) 4.

4.Баханов К. О. Навчання історії в школі : інноваційні аспекти. – Х. : Основа, 2005. – 125с.

5.Вороніна О. Метод проектів на уроках історії та в позакласній роботі/ О. Вороніна // Історія України. – 2006. –№ 6. – С. 14 - 20.

6.Гудирева О. Сучасні інформаційні технології та освітня програма «Шієі® Навчання для майбутнього» в загальноосвітній школі // Таврійський вісник освіти: науково-методичний журнал / Південноукраїнський регіональний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів. - Херсон. – 2006. – № 4 (16). – С. 61-72.

7.Гроздева М. Ф. Використання елементів проектного методу на уроках історії з вивчення краєзнавчого матеріалу (Запорізький край) / М. Ф. Гроздева // Історія та правознавство. – 2010. – №22/23/24. – С. 74

8.Дороніна О. Метод проектів на уроках історії та в позакласній роботі / О. Дороніна // Історія України. Шкільний світ. – 2006. – № 6(лют.). – С. 14-19.

9.Мирошниченко В. О. Методика застосування проектної технології у процесі навчання історії в 10-му класі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. «Теорія та методика навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни)». – К. – 2010. –20 с.

10. Мирошниченко В О. Організація проектної діяльності учнів на уроках історії в 10-му класі. Методичний посібник / За заг. ред. К. Баханова. –Х.: Основа, 2009. – 157 с. – (Бібліотека журналу «Історія та правознавство». Вип. 3 (63)).

11. Мокрогуз О П. Інноваційні технології на уроках історії. – Х. : Основа : Тріада, 2007. – 191 с.

12. Чорна М. І. Метод проектів на уроках історії. – Тернопіль-Харків: Видавництво «Ранок», 2011. – 160 с. – (Серія «Нові педагогічні технології»).

Методичні рекомендації

Основним акцентом семінару має стати проблемно-проектний підхід до аналізу програм предметів історичного компоненту

освітньої галузі «Суспільствознавство». Для успішного виконання семінару потрібно зосередитися на виконанні практичної складової заняття. Для підготовки до першого питання практикуму потрібно проаналізувати програму і підручники: Всесвітня історія. Історія України (Пошетун, Мороз, Малієнко); Всесвітня історія. Історія України (Бандровський, Власов). За алгоритмом, розкритим у лекції 6-7 на прикладі історії 5 класу придумати і систематизувати у таблицю перелік проектних завдань, які можуть бути реалізовані на уроках чи виконані в урочно-позаурочній формі. Таблиця має мати такі розділи:

Проектні завдання в тематичному плані предмета Всесвітня історія Історія України 6 клас

Зміст навчального матеріалу	Проектні завдання, ідеї, запропоновані в підручнику	Структурні компоненти предметної та проектної компетентності, які формуються під час виконання дій
-----------------------------	---	--

Друге завдання складніше і є продовженням контексту лекції, у якій визначений програмою з історії перелік творчих завдань для учнів 10 класу. Ви маєте (за аналогією) скласти перелік тем проектів, які можна провести на основі творчих завдань, розкрити їх характеристики та систематизувати у таблиці.

Проектне завдання	Творча назва проекту	Характеристики проекту	Співвідношення з уроком
-------------------	----------------------	------------------------	-------------------------

Корисним ресурсом стане стаття Віктора Грінченка «Ключові ідеї навчальних проектів з історії для основної школи (з практики проведення тренінгу за програмою Intel «Навчання для майбутнього»», яка присвячена узагальненню ключових моментів навчальних проектів з історії України й всесвітньої історії, розроблених магістрантами факультету історії та права Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, за програмою Intel «Навчання для майбутнього» протягом кількох останніх років.

Благодійна освітня програма корпорації Intel «Навчання для майбутнього» з 2004 р. успішно впроваджується в системі післядипломної педагогічної освіти України, а з 2006 р. започаткований експеримент з уведення цієї програми і в систему

підготовки майбутніх учителів. Ця програма пропонує світовий досвід успішного надання освітянам навичок ефективного використання інформаційних технологій у професійній діяльності. Програма локалізована та адаптована до державних стандартів і потреб української освіти, збагачена кращим досвідом українських учителів-новаторів. Вона передбачає навчання всіх учителів незалежно від фаху. Починаючи з 2006 – 2007 навчального року, магістранти-історики денної форми навчання факультету історії та права КДПУ ім. В. Винниченка, задіяні в проходженні тренінгу за програмою «Навчання для майбутнього». Автор статті був долучений до цього процесу як один з тренерів-методистів. За цей час напрацьований значний обсяг матеріалів, які можуть становити певну прикладну цінність для проектної діяльності з історії в навчальному процесі. Портфоліо проектів містять план проекту, дидактичні й методичні матеріали, засоби оцінювання, учнівські приклади та ін. До прикладу стануть такі:

1. Перша світова війна - початок трагічного ХХ століття. Всесвітня історія. 10 кл. Шевченко Борис (2012 р.). Ключове питання: Яке значення Першої світової війни в історії людства. Тематичні питання: 1. Перша світова війна - випадковість епохи чи закономірність історичного розвитку? 2. Що принесла людству Перша світова війна? Учнівські приклади: Презентація: «Воєнні дії Першої світової війни». Публікації: «Причини Першої світової війни», «Пауль фон Гінденбург», «Олексій Брусілов». Веб-сайт за змістом проекту зі сторінками: «Перша світова війна очима істориків»; «Україна й Перша світова війна»; «Що ще прочитати».

2. Трагедія Зеленої Брами. Історія України та всесвітня історія. 11 кл. Сергієнко Олена (2013 р.). Ключове питання: У чому полягає трагічний героїзм 6-ї та 12-ї армій під Уманню? Тематичні питання: 1. Які причини поразки 6-ї та 12-ї армій під Уманню? 2. Яке місце трагедії Зеленої Брами в контексті історії України? Учнівські приклади: Презентація «Перші військові дії 6-ї та 12-ї армій в червні 1941 року». Публікація «Склад 6-ї та 12-ї армій напередодні радянсько-німецької війни». Веб-сайт за змістом проекту зі сторінками: «Ключові учасники бойових дій»; «Воєнні дії літа 1941 р. в урочищі Зеленої Брами»; «Склад 6-ї та 12-ї армій».

Аналіз запропонованих ідей має бути критичним. Пам'ятаємо, що діяльність у проекті починається з інтелектуального утруднення, яке треба здолати, використовуючи комплекс знань з різних предметів.

Якщо тема проекту просто повторюватиме інформацію підручника, то це точно не проект. Проект має починатися з проблеми, на яку немає простої відповіді, вимагає творчого підходу, нестандартних і сміливих рішень.

Оцінювальні завдання до семінару

1. Формування в учнів ідентичності та почуття власної гідності у результаті осмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь у змісті освітньої галузі визначено як завдання:

- A. Суспільствознавчого компоненту
- B. Історичного компоненту
- C. Стандарту базової і повної середньої освіти

2. Людина – людина, людина – суспільство, людина – влада, людина – світ уявлень та ідей, людина – простір, людина – природа, людина – світ речей є наскрізними лініями:

- A. Суспільствознавчого компоненту
- B. Історичного компоненту
- C. Стандарту базової і повної середньої освіти

3. Розвиток особистості компетентного, активного, відповідального громадянина України, члена європейської і світової спільноти, що здатний сприймати та ефективно відповідати на сучасні індивідуальні та суспільні виклики і загрози поколінь у змісті освітньої галузі визначено як завдання:

- A. Суспільствознавчого компоненту
- B. Історичного компоненту
- C. Стандарту базової і повної середньої освіти

4. Людина в суспільно-політичній сфері, людина в соціальній сфері, людина у правовій сфері, людина в економічній сфері, людина в культурно-духовній сфері є змістовими лініями:

- A. Суспільствознавчого компоненту
- B. Історичного компоненту
- C. Стандарту базової і повної середньої освіти

5. Чи можна вважати змістові лінії: людина у самоусвідомленні власної сутності; людина у взаємодії із людьми і природою; людина

в професійній діяльності і громадянській активності спільними для предметів освітньої галузі «Суспільствознавство»?

- A. Так
- B. Ні
- C. В окремих випадках

6. Інтегровані знання, спрямовані не тільки на поповнення знань, а й на вирішення якоїсь проблеми, формування загальних компетентностей є характерними для:

- A. Навчальної
- B. Навчально-дослідницької
- C. Проектної діяльності учнів

7. Діяльність, що сприяє актуалізації знань, умінь, навичок учнів, їх практичному використанню у взаємодії з навколишнім середовищем є визначальною для:

- A. Навчальної
- B. Навчально-дослідницької
- C. Проектної діяльності учнів

8. Здатність до співробітництва, мобільність, уміння спілкуватись, визначати цілі – це структурні компоненти компетентності:

- A. Історичної
- B. Суспільствознавчої
- C. Проектної

9. «Кінцева мета всякого виховання – виховання самостійності шляхом самостійності» (Адольф Фрідріх Дістервег). Визначте форми координування проекту зі сторони учителя, обґрунтуйте їх.

10. «Майбутнє має бути закладене в сьогодні. Це називається планом. Без нього ніщо у світі не може бути вдалим», – казав видатний німецький учений і публіцист Георг Крістоф Ліхтенберг. Визначте проблему та складіть план проекту для учнів 5 класу (на вибір).

Лекція 9

Тема: Соціальні проекти у навчанні суспільствознавчих предметів

План

1. Соціальне проектування. Наукові підходи до визначення поняття.
2. Соціальні проекти у навчально-виховному процесі.
3. Аксіологічний компонент змісту суспільних дисциплін як основа проектної діяльності.
4. Соціальні проекти учнів у змісті предмету «Громадянська освіта».
5. Приклади проектів правової та громадянознавчої тематики

Основні поняття: соціальна компетентність, соціальні проекти, типи соціальних проектів, громадянська участь, методологія соціального проектування, аксіологічна компетентність учнів, оцінювання соціальних проектів.

Література

1. Азарова Т. Технологія оцінки соціальних програм та проектів / Т. В. Азарова, Л. К. Абрамов. – Кіровоград : ІСКМ, 2007. – 100 с. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка
2. Безпалько О. В. Соціальне проектування: Навч. посіб. / О. В. Безпалько ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т психології та соц. педагогіки. – Київ, 2010. – 127 с.
3. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи: Монографія. – К.– 2007.– 408 с.
4. Гугнина О. В. Метод проектов в воспитании толерантности / О. В. Гугнина // Преподавание истории в шк. – 2007. – № 3. – С. 18-24.
5. Данілова А. П. Соціальний проект як засіб формування та розвитку ініціативності учнівської молоді / А. П. Данілова // Інститут проблем освіти Національної академії педагогічних наук України. – Київ. – 2013. – Вип. 17(1). – С. 237-245.
6. Долаючи байдужість: розвиток громадської активності старшокласників на рівні місцевої громади. упор.

Є. А. Криницький. Збірка інформаційних матеріалів. – Херсон: Молодіжна організація «Нова генерація», 2007 – 45 с.

7. Драгомирецька Н. М. Методологія соціального проектування: сучасна світова практика [Електронний ресурс] / Н. М. Драгомирецька // Актуальні проблеми державного управління. – 2015. – Вип. 3 (спец. вип.). – С. 53-59. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2015_3%28spets

8. Коган М.С. Метод проектов и условия его эффективного применения в воспитательной работе [Електронний ресурс] / Коган М. С. – Режим доступу: www.websib.ru/vospitanie/04-05/metod1/htm.

9. Курбатов В. И. Социальное проектирование : учеб. пособ / В. И. Курбатов, О. В. Курбатова. – Ростов на Дону : Феникс, 2001. – 416 с.

10. Лесникова С. Г. Проектная деятельность как средство развития социальной инициативности подростка в условиях детской общественной организации: дисс. канд. пед. наук : 13.00.01 / С. Г. Лесникова ; Удмуртский гос. ун-т. – Ижевск, 2005. – 248 с.

11. Пометун О. І. Молодь обирає дію: Соціальне проектування – новий підхід до виховання молоді / О. І. Пометун // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико зорієнтований збірник. – К. : Департамент, 2003. – С. 327-333.

12. Романюк Я. Спецкурс «Соціальне проектування» у системі формування проєктувальних умінь майбутнього соціального педагога/працівника [Електронний ресурс] / Я. Романюк // Український науковий журнал Освіта регіону. – 2011. – №3 – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/561>

13. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. — Вінниця : Планер – 2009. – 542 с. Соціальні цінності малої групи школярів : монографія / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. – К. : Педагогічна думка, 2012. — 180 с.

14. Шкуро В. П. Підвищення якості реалізації соціальних проектів / В. П. Шкуро // Збірник наукових праць. Психологічні науки. Т. 2. – Вип. 9. – 2016. – С. 265-269.

1. Соціальне проектування. Наукові підходи до визначення поняття

Соціальне проектування, як засіб впливу на соціальну дійсність є поширеним явищем сучасності. Дослідженню соціальних проектів присвячено чимало наукових праць. Зокрема, провідними науковцями цього напрямку можна вважати: Т. В. Азарову, Л. К. Абрамова, О. В. Безпалько, О. С. Врублевського, А. П. Данілову, Н. В. Драгомирецьку, Л. Т. Тюптю, Д. О. Пузікова та інші. У працях зазначених авторів розкрито проблематику соціальної роботи в громаді, реалізації соціальних проектів різних суспільних напрямів, співробітництва територіальних громад, механізмів реалізації соціальних проектів, моніторингу, оцінки та контролю соціальних проектів тощо. Спільним у дослідженнях є підхід до соціального проектування як до науково-практичної діяльності, націленої на діагностику актуальних і перспективних соціальних проблем, вироблення ресурсно-забезпечених оптимальних варіантів їх вирішення. В окремих дослідників – В. Дороша, О. Зарецького, знаходимо трактування соціального проектування як конструювання індивідом, групою чи організацією дії, спрямованої на досягнення соціально значущої мети, яка є локалізованою за місцем, часом і ресурсами.

Дослідник проблеми В. Луков соціальний проект розглядає як соціальне нововведення, метою якого є створення, модернізація або підтримка матеріальної чи духовної цінності, що має просторово-часові та ресурсні обмеження і позитивний соціальний вплив на людей.

О. Безпалько визначає соціальний проект як сконструйоване соціальне нововведення, метою якого є створення, модернізація чи підтримка в середовищі матеріальної або духовної цінності, яка має просторово-часові та ресурсні обмеження і вплив якої на людей визнається позитивним за своїм соціальним значенням. Спільним у позиціях науковців є те, що соціальний проект вимагає сукупності технологічних, управлінських та організаційних рішень, спрямованих на вирішення соціальних проблем, поліпшення соціокультурних умов життєдіяльності особистості, проведення необхідних соціальних змін.

Отже, узагальнюючи наукові підходи зазначимо, що сутність соціального проектування полягає в конструюванні бажаних станів майбутнього.

У наукових розвідках В. Курбатова знаходимо визначення суб'єкта та об'єкта соціального проектування. Так, на думку вченого суб'єктом соціального проектування є різні носії управлінської діяльності – як окремі особистості, так і організації, трудові колективи, соціальні інститути, що ставлять собі за мету організоване, цілеспрямоване перетворення соціальної дійсності. Суб'єктів проектування вирізняє соціальна активність, безпосередня участь в процесі проектування.

Об'єктом соціального проектування є системи, процеси організації соціальних зв'язків, взаємодій, включених в проектну діяльність, що піддаються впливам суб'єктів проектування і виступають підставою для цього впливу. На думку науковців у проблемне поле соціального проектування потрапляють об'єкти самої різної природи:

1) об'єкти, які піддаються організованому впливу: елементи, підсистеми і системи матеріального і духовного виробництва (засоби та предмети праці, соціальна технологія, техніка як сукупність знарядь праці, засоби життя, духовна культура, соціальна діяльність тощо);

2) людина як суспільний індивід, суб'єкт історичного процесу і соціальних відносин з його потребами, інтересами, ціннісними орієнтаціями, установками, соціальним статусом, престижем, ролями в системі відносин;

3) різні елементи і підсистеми соціальної структури суспільства (трудові колективи, регіони, соціальні групи і т. п.);

4) різноманітні суспільні відносини (політичні, ідеологічні, управлінські, естетичні, сімейно-побутові, міжособистісні і т. п.);

5) елементи способу життя (життєві позиції, способи життєдіяльності, якість і стиль життя тощо).

Соціальні проекти на сьогодні відіграють суттєву роль в розвитку регіонів, адже: дозволяють налагодити та удосконалити партнерські стосунки між державним, приватним, громадським секторами, створюють основу для співробітництва, утворення кластерів, обміну досвідом та навчання; сприяють поступовому розвитку громадських організацій, зокрема бібліотек, дитячих гуртків, тощо; забезпечують покращення переробки та сортування сміття, відходів, пластику тощо; сприяють покращенню функціонування медичних закладів, наукових та освітніх закладів, дошкільних та шкільних, культурних закладів шляхом фінансування в оновлення їх інфраструктури тощо.

Широко відомі й досліджені в наукових працях способи виконання соціального проекту. Серед найпоширеніших методів такі.

- Матриця ідей, коли йде прорахунок варіантів, визначається найефективніший шлях реалізації тієї чи іншої ідеї проекту на заданих умовах і складається варіант вирішення даної.

- Вживання в роль, коли необхідно одержати точніше уявлення про те, що потрібно зробити у процесі проектування з метою осмислення шляхів реалізації конкретного проекту.

- Метод аналогії, коли вибирають ефективно функціонуючі об'єкти, у яких раціонально вирішені ті чи інші соціальні проблеми (чи вибір зразку для конструювання соціальних цілей і завдань).

- Метод асоціації, який передбачає перенесення на об'єкт, що потребує вдосконалення, ознак випадково вибраних об'єктів.

- Метод мозкового штурму – конкурс ідей по віднайденню оптимального вирішення питань проекту.

- Метод синектики, коли одночасно розглядаються окремо кілька запропонованих ідей, після чого з-поміж них встановлюються взаємозв'язок і взаємозалежність.

Наступним елементом у методологічних засадах є типи соціальних проектів. Наразі не існує уніфікованої класифікації проектів, тому доцільно використовувати різні критерії, які є загальними показниками для проектної діяльності.

Так, за характером запланованих змін проекти поділяють на інноваційні та підтримуючі. Інноваційні проекти розглядають як систему взаємообумовлених та взаємопов'язаних заходів, спрямованих на досягнення інноваційних результатів, які мають соціально-культурне, народногосподарське, політичне значення. Підтримуючі проекти, їх ще називають реанімаційними або реставраційними, спрямовані на зміцнення, збереження чи підтримку окремих культурних пам'яток, традицій, вирішення екологічних проблем тощо.

За особливостями фінансування виокремлюють інвестиційні, спонсорські, бюджетні, благодійні та змішані проекти.

За масштабами реалізації проекти поділяють на монопроекти, мультипроекти, мегапроекти, мікропроекти.

За терміном реалізації – проекти поділяють на короткотривалі, середньотривалі, довготривалі.

За територіальною ознакою виокремлюють національні, міжрегіональні, регіональні та місцеві проекти.

За метою розрізняють проекти комерційні, спрямовані на отримання прибутку і некомерційні, націлені на соціальний ефект.

За характером і сферою діяльності виокремлюють: економічні, дослідницькі, екологічні, культурологічні, політичні, соціальні проекти.

2. Соціальні проекти у навчально-виховному процесі

Для контексту нашої розвідки важливим є дидактичний зміст соціальних проектів, які є складовою навчально-виховного процесу. Дослідниця О. Пометун визначає зміст соціального проектування як сукупність практичних дій, спрямованих на розв'язання конкретної соціальної проблеми місцевої громади, що сприяють розвитку у молоді емоційно-ціннісного ставлення до громадського життя, активності особистості, прагненню до громадянських дій та ефективного спілкування.

Розглядаючи проектну діяльність як один із засобів соціальної ініціативності підлітка С. Г. Леснікова зазначає, що соціальний проект – це індивідуальна чи групова діяльність підлітків, спрямована на позитивне перетворення соціального середовища та умов життєдіяльності підлітків доступними для них методами.

З позицій культурологічного підходу Є. П. Воронова визначає соціальний проект як засіб збереження, відтворення чи розвитку соціальних явищ і культурних феноменів, що відповідають (як кількісно, так і якісно, змістовно) певним нормам.

У словнику «Соціальна педагогіка: словник-довідник» за редакцією Т. Ф. Алексеєнко наведено визначення саме учнівських соціальних проектів, за яким – це вид соціальних проектів, розробниками і реалізаторами яких виступають учні різних типів загальноосвітніх закладів різного віку, спрямовані на вивчення історії і культури народу, захист довкілля і поліпшення екологічної ситуації, благодійну допомогу тим, хто її потребує: особам з особливими потребами, дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, ветеранам війни і праці, хворим, тим, хто перебуває на військовій службі чи у місцях позбавлення волі, та ін.

Таке визначення радше виступає підставою для класифікації

соціальних проектів учнів. Так, Курбатов В. вважає, що типи соціальних проектів можуть бути розглянуті у відповідності до специфіки того чи іншого сегмента культури. На його думку всю сукупність соціально-культурних проблем умовно можна розподілити на проблеми, характерні для художньої культури, історичної культури, соціально-психологічної та духовно-моральної культури, екологічної культури, політичної культури, фізичної та психічної культури, професійної культури. Кожна сфера включає в себе проблеми, характерні для соціокультурного середовища проживання, сфер життєдіяльності і способу життя, відтак, може виступати пріоритетними областями соціального проектування.

Соціальні проекти (і програми) історико-культурного спрямування, що здійснюються у формі громадського об'єднання, можуть цілком успішно вирішити цілий ряд соціально-культурних проблем і педагогічних завдань: відновлення і розвиток культурно-історичного середовища проживання, цінностей і традицій, виховання молоді на основі безпосереднього контакту з історією і культурою, формування соціально і громадянськи активної особистості, творче освоєння історичного і культурного досвіду. Особливе місце у сфері історичної культури займають проекти і програми, орієнтовані на проблеми й інтереси конкретної етнічної групи. Залежно від ідеї проекту, його аудиторію можуть скласти представники різних етнічних груп, що мають специфічні соціокультурні проблеми.

Соціально-педагогічні проекти орієнтовані на моральне вдосконалення особистості, повинні прагнути до ліквідації дефіциту, що утворився в суспільстві позитивних соціальних відносин, поширювати і затверджувати способи ненасильницького і безконфліктного вирішення соціальних і особистісних проблем. Підтримка і мотивування учнівської молоді до вияву ініціативності у соціальних проектах є важливим напрямом не тільки виховної роботи, а й ціннісного компоненту навчальної діяльності. Особливо великий потенціал такої діяльності мають суспільствознавчі дисципліни такі як: «Громадянська освіта», «Людина і світ», особливістю яких є перевага ціннісного компоненту над когнітивним та процесуальним. Звернення до проблеми цінностей детермінується важливістю їх у просторі культури, оскільки вони

визначають відношення людини і природи, людини – суспільства, людини – людини.

3. Аксіологічний компонент змісту суспільних дисциплін як основа проектної діяльності

За всіх часів освіта керувалися системою цінностей, які були сформовані попереднім розвитком загальнолюдської культури. У період кардинальних суспільних трансформацій колишні цінності зазнають переосмислення та коригування, що істотно впливає на мету, завдання і зміст освіти, методи навчання і виховання. Закріплення загальнолюдських цінностей в індивідуальній свідомості особистості відноситься до числа фундаментальних проблем людської екзистенції. Особливо складним є засвоєння суспільних цінностей та формування особистісних культурних орієнтацій в учнів, для ефективності якого можна використовувати широкий спектр методів і форм навчальної і позаурочної діяльності, зокрема і проектну діяльність, як одну із форм активного їх засвоєння.

Звернемося для ясності проблеми до концептуальних основ нового інтегрованого курсу «Громадянська освіта», метою якого є:

- формування вільної особистості, яка визнає загальнолюдські та національні цінності й керується морально-етичними критеріями та почуттям відповідальності у власній поведінці;
- виховання поваги до людської гідності й дотримання прав людини, демократичних цінностей, верховенства права, справедливості, неупередженості, рівності;
- формування громадянської компетентності учнівської молоді, що забезпечує її активну громадянську позицію, здатність відповідально реалізовувати свої права та обов'язки в конкретній ситуації, налагоджувати соціальне партнерство у розв'язанні суспільних проблем;
- виховання громадянської свідомості особистості, орієнтованої на демократичні пріоритети й злагоду в суспільстві, почуття приналежності до свого народу, спільних історичних, політичних і культурних цінностей своєї держави;
- виховання толерантності, інклюзії та поваги до культурного різноманіття, різних поглядів, релігій, звичаїв і культур, уміння знаходити порозуміння з іншими людьми задля досягнення суспільно значущих цілей;

- розвиток політичної, правової, економічної, соціальної, культурної, медійної грамотності школярів, гнучкості й адаптивності, комунікабельності, готовності до співробітництва, здатності розв'язувати конфлікти й запобігати дискримінації.

Програма курсу визначає завданням громадянської освіти забезпечення цілеспрямованої підготовки старшокласників до функціонування у системі суспільних відносин поліваріантного світу, глобалізації, соціальної взаємодії та активної відповідальної участі в суспільній діяльності. Аналіз цільових установок курсу, показує важливість реалізації аксіологічного компоненту його змісту, засобом якого серед іншого може бути соціальний проект. Визначимо ціннісно-мотиваційний ресурс змісту курсів «Людина і світ» та «Громадянська освіта». (Табл.1)

Таблиця 1

Цінності в змісті курсу «Людина і світ»

	Зміст навчального матеріалу	Цінності, які виявляє зміст курсу
Тема I. Вступ		
	Поняття людини як біосоціальної істоти. Індивідуальність як феномен людини. Особа. Особистість. Персона. Громадянин.	Самоповага, внутрішня свобода, творчість як вияв індивідуальності, активність, обов'язок, відповідальність, самобутність, життя, людина, особистість, громадянин.
Тема II. Соціалізація особистості		
	Поняття «соціалізація». Родинна соціалізація. Сім'я. Гендерна соціалізація особистості.	Дружба, співпраця, родина, сім'я, самопожертва, батьківський обов'язок, піклування, пошана, любов. Злагода, довіра, демократичність, здоровий спосіб життя, співробітництво, самоорганізованість, відповідальність, емпатія, дисципліна, толерантність, комунікабельність.
	Школа. Однолітки.	Толерантність, полікультурність, повага до людей, самоповага, дружба,

	<p>Поняття субкультури. Молодіжна субкультура</p>	<p>само організованість, дисципліна, самоврядування, довіра, демократичність, відкритість, здорова конкурентність та солідарність, громадянська активність, само ідентифікація.</p>
<p>Тема III. Стереотипи та упередження</p>		
	<p>Стереотипи та їх роль у житті людини і суспільства. Гендерні стереотипи. Поняття дискримінації. Ксенофобія. Расизм. Упередження. Толерантність.</p>	<p>Життя, сім'я, рівність, рівноправність, свобода, обов'язок, не конфліктність, знання, мудрість, гідність, благородство, співпраця, довіра, комунікативність, спілкування, традиції, звичаї.</p>
<p>Тема IV. Конфлікти</p>		
	<p>Поняття «конфлікт». Джерела виникнення конфліктів. Типи конфліктів. Зародження конфліктів та шляхи їх подолання. Місце конфліктів в людському спілкуванні.</p>	<p>Мир, злагода, соціальна стабільність, співробітництво, безпека, життя, гідність, честь, розум, відповідальність, компроміс, спілкування, дружба, розуміння.</p>
<p>Тема V. Соціум (суспільство людей)</p>		
	<p>Поняття соціуму – суспільство людей.. Суспільні відносини Основи соціальної стратифікації сучасного суспільства Соціальна структура населення Стратифікація сучасного українського суспільства</p>	<p>Співпраця, співжиття, толерантність, активність, соціальна мобільність, знання, мир, співчутливість, нетерпимість до зла, соціальна злагода.</p>
<p>Тема VI. Соціальна мобільність</p>		
	<p>Поняття соціальної мобільності. Спілкування та співпраця як перспектива розвитку соціуму.</p>	<p>Активність, комунікативність, розуміння, толерантність, цілеспрямованість, воля, налаштованість на успіх, самоорганізація, працьовитість, віра, дисципліна, духовні сили,</p>

	<p>Поняття комунікації та комунікативності. Участь у житті суспільства.</p>	<p>спрямованість на діяльність, здібності, талант, творча активність, рішучість, самостійність у діяльності, принциповість.</p>
Тема VII. Права, свободи та відповідальність		
	<p>Права людини в історії людства. Еволюція уявлень про права людини в історії людства. Поняття прав і свобод людини. Покоління прав людини. Сутність стосунків між людиною та державою.</p>	<p>Рівність можливостей, самодостатність, гідність, пошана до закону, безпека, стабільність, захищеність, життя, самовідповідальність, гідність, свобода, соціальний захист, активна громадська позиція.</p>
Тема VIII. Громадянське суспільство		
	<p>Поняття громадянського суспільства. Суть, атрибути та функції громадянського суспільства. Громадянське суспільство в Україні.</p>	<p>Самоорганізація, принциповість, комунікація, співробітництво, політична культура, знання, довіра, цілеспрямованість, громада, співпраця, самоорганізація, доброта, співчутливість, милосердя, справедливість.</p>
Тема IX. Політичні інститути і процеси		
0	<p>Політика як суспільне явище. Політична система: сутність, структура, функції. Типи політичних системи. Політична система України.</p>	<p>Політична культура, взаєморозуміння, конкуренція, співробітництво, толерантність, свобода, індивідуальність, суспільна безпека, демократія, справедливість.</p>
Тема X. Демократія		

1	<p>Поняття, форми та принципи демократії. Ідеали та цінності демократії. Демократія як політичний режим та народовладдя. Вибори як інструмент демократії</p>	<p>Соціальна справедливість, демократія, свобода, рівність можливостей, рівність перед законом, самовідповідальність, суверенітет особи, самодостатність, честь, культура соціальних і політичних стосунків, життя, самоповага, людська гідність.</p>
2	<p>Поняття громади. Територіальне громадське та місцеве самоврядування. Шкільне самоврядування. Політична діяльність та участь громадян в управлінні суспільством.</p>	<p>Співпраця, демократія, самоорганізація, комунікабельність, здоровий глузд, рівність можливостей, громадська активність, принципівість, громада, дружба, обов'язок, справедливість.</p>
Тема XI. Засоби масової інформації		
3	<p>Види та функції засобів масової інформації. ЗМІ як засіб формування громадської думки. ЗМІ в демократичному суспільстві. Свобода слова та цензура. Інформаційний простір в Україні.</p>	<p>Відкритість, чесність, справедливість, свобода слова, конкурентність, відповідальність, незалежність, демократія, суспільна безпека, талант, активність, творчість.</p>
Тема XII. Нація		
4	<p>Поняття нації. Нація як соціальний інститут. Нація етнічна та нація політична. Світовий досвід націєтворення. Нація і націоналізм. Формування політичної нації в Україні.</p>	<p>Звичаї, традиції, етнічна приналежність, держава, рід, історична пам'ять, національна ідентичність, ментальність, патріотизм, громадянська активність, повага до символів, самоповага, толерантність.</p>
Тема XIII. Полікультурність		
5	<p>Поняття полікультурності як добросусідства культур. Самобутність та рівноцінність різних</p>	<p>Співробітництво, доброта, знання, толерантність, гідність, історична пам'ять, спілкування, розуміння, добросусідство, комунікація, емпатія,</p>

	культур	солідарність, рівність можливостей, самодостатність.
Тема XIV. Україна і світ		
6	Україна в структурі загально цивілізаційного процесу. Геополітичне становище сучасної України. Місце України в інтеграційних процесах в Європі	Толерантність, плюралізм, компроміс як основа спілкування світової спільноти, повага до закону, верховенство права, життя, безпека, співпраця, почуття єдності, людяність, відповідальність, принциповість, обов'язок, людина.

Таблиця 2

Цінності в змісті курсу «Громадянська освіта»

РОЗДІЛ 1. ОСОБИСТІТЬ ТА ЇЇ ІДЕНТИЧНІСТЬ		
	<ul style="list-style-type: none"> - Установки і цінності: - Усвідомлює цінність людського життя. - Усвідомлює свою ідентичність, поважає ідентичність інших. - Визнає цінність особистої гідності людини. - Усвідомлює важливість процесу соціалізації людини в суспільстві. - Усвідомлює необхідність збереження власної автономії та індивідуальності як важливої умови самореалізації особистості та формування різноманітного світу. - Поважає інститут сім'ї. 	<p>Тема 1. Що таке ідентичність?</p> <p>Тема 2. Соціалізація особистості</p> <p>Тема 3. Самореалізація людини</p> <p><i>Практичні заняття</i> <i>Орієнтовні теми:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - «Хто я?» (усвідомлення своєї ідентичності). - «Чи може людина бути творцем власного життя, або як стати успішною людиною?» - «Визначаємо найнеобхідніші умови для самореалізації людини»
- РОЗДІЛ 2. ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ		
	<ul style="list-style-type: none"> - Установки і цінності: 	<p>Тема 1. Людська гідність і права людини</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - Має почуття людської гідності, самоповаги та поваги до інших, незалежно від соціальних, культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей. - Усвідомлює й демонструє відповідальність за свої дії, прагнення особистого розвитку та соціальних змін. - Проявляє стійке негативне ставлення до фактів дискримінації, зневажання людської гідності та зазіхань на права людини. - Проявляє співчуття та солідарність з іншими, прагнення підтримувати тих, чії права людини знаходяться під загрозою. - Демонструє бажання працювати на користь ідеалів фундаментальних прав людини, рівності та поваги до відмінностей. 	<p>Тема 2. Еволюція прав людини</p> <p>Тема 3. Людина і держава</p> <p>Тема 4. Права дитини</p> <p>Тема 5. Механізми захисту прав людини і прав дитини</p> <p>Практичні заняття: Орієнтовні теми: «Європейський суд з прав людини» «Чи можна пожертвувати правами однієї людини для захисту прав багатьох?» «Організуємо кампанію на захист прав людини у нашому місті» «Порушення прав дитини та як забезпечити їхнє дотримання в Україні».</p>
--	---	---

РОЗДІЛ 3. ЛЮДИНА В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

	<ul style="list-style-type: none"> - Установки і цінності: - Визнає цінність культурного багатоманіття. - Усвідомлює необхідність поваги та толерантного ставлення до культурних відмінностей. - Проявляє відкритість до міжкультурного діалогу. - Обґрунтовує твердження про те, що подолати більшість проблем багатокультурного суспільства можливо тільки завдяки спільним зусиллям людини, держави, міжнародної спільноти. 	<p>Тема 1. Соціокультурна багатоманітність.</p> <p>Тема 2. Ефективна комунікація.</p> <p>Тема 3. Стереотипи та упередження. Дискримінація. Конфлікти.</p> <p>Практичні заняття: Орієнтовні теми: «Мистецтво спілкування» «Подолання стереотипів» «Розв'язання конфліктів у нашій школі». Вчимося вирішувати проблему (у</p>
--	--	---

		<p>класі, школі). «Створення шкільного центру медіації» «Культурне різноманіття нашого краю» «Гендерна різноманітність» «Організуємо кампанію проти ксенофобії».</p>
--	--	--

РОЗДІЛ 4. ДЕМОКРАТИЧНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЙОГО ЦІННОСТІ

	<ul style="list-style-type: none"> - Установки і цінності: - Формує переконання, що особистість є найбільшою цінністю лише в умовах демократії. - Проявляє готовність захищати права і свободи людини. - Проявляє готовність до дії та співпраці з іншими; - Розуміє важливість пріоритету інститутів громадянського суспільства у державі. - Позиціонує і сприймає себе частиною громади та суспільства. - Демонструє готовність співпрацювати з іншими для розв'язання суспільних проблем. - Сприймає школу як простір демократії та територію прав людини. 	<p>Тема 1. Демократична держава Тема 2. Громадянське суспільство 3. Громад Тема 4. Громадянська участь у житті суспільства Тема 5. Школа – простір демократії Тема 6. Дитячі й молодіжні громадські об'єднання</p> <p>Практичні заняття: Орієнтовні теми: «Вибори до органів місцевого самоврядування». «Організація і проведення загальношкільного громадського слухання щодо.... (користування мобільними телефонами, повсякденного носіння шкільної форми, створення електронного класного журналу...)» «Повага до меншин – умова збереження миру» (Папа Римський Іоан Павло II). «Створюємо дитячу організацію в школі». «Учнівський моніторинг:</p>
--	--	---

		<p>«Статут школи та забезпечення прав дитини в навчальному закладі».</p> <p>«Створюємо шкільні правила разом» (написання та внесення змін до шкільного статуту).</p> <p>«Участь шкільної молоді у прийнятті рішень в місцевій громаді».</p>
РОЗДІЛ 5. СВІТ ІНФОРМАЦІЇ ТА МАС-МЕДІА		
	<ul style="list-style-type: none"> - Установки і цінності: - Підтримує ідею свободи інформації в сучасному світі. - Усвідомлює критичний підхід до медіатекстів. - Визнає свободу слова – фундаментальну цінність демократичного суспільства. - Не вживає «мову ворожнечі». 	<p>Тема 1. Комунікація, інформація, медіа</p> <p>Тема 2. Медіа і демократія. Свобода, етика і відповідальність</p> <p>Тема 3. Маніпулятивний вплив медіа</p> <p>Тема 4. Критичне сприйняття та протидія маніпуляціям мас-медіа</p> <p>Тема 5. Інтернет</p> <p>Практичні заняття: Орієнтовні теми: «Аналіз медіатексту» «Створюємо шкільні медіа» «Твоя соціальна інформаційна кампанія в школі/громаді»</p>
РОЗДІЛ 6. ВЗАЄМОДІЯ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВИ В ДОСЯГНЕННІ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ		
	<ul style="list-style-type: none"> - Установки і цінності: - Усвідомлює унікальну цінність підприємництва для розвитку економіки. - Підтримує ідею сталого розвитку - Усвідомлює місце власного домогосподарства в 	<p>Тема 1. Соціальні цілі економіки</p> <p>Тема 2. Сталий розвиток</p> <p>Тема 3. Ринкова економіка</p> <p>Тема 4. Економіка домогосподарства</p> <p>Тема 5. Підприємництво</p> <p>Тема 6. Ринок праці</p> <p>Тема 7. Любіювання</p>

	<p>економічних процесах, та власні економічні інтереси.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Поважає економічні інтереси інших суб'єктів економічних відносин. - Усвідомлює необхідність навчання впродовж життя. - Знає, що запорукою успішної професійної діяльності є зважена самооцінка власних здібностей та талантів. <p>Нетерпимо ставиться до проявів корупції.</p>	<p>інтересів та корупція</p> <p>Практичні заняття Орієнтовні теми: «Родинний бюджет» Місцевий бюджет: основні статті доходів та видатків» «Створюємо бізнес-план власного підприємства» «Аналіз попиту на ринку праці і складання резюме»</p>
--	--	--

РОЗДІЛ 7. УКРАЇНА, ЄВРОПА, СВІТ

	<p>Установки і цінності:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Визнає важливість європейського вектору розвитку України. - Усвідомлює взаємозалежність життя місцевої громади, України, Європи та світу. - Усвідомлює роль та значення міжнародних організацій для регіону і світу та України. 	<p>Тема 1. Інтеграція та глобалізація</p> <p>Тема 2. Міжнародні відносини та міжнародне право</p> <p>Тема 3. Україна – член європейського та світового співтовариства</p> <p>Практичні заняття: Орієнтовні теми: «Економічні, соціальні та політичні переваги вступу до ЄС». «Організуємо Місію ООН з подолання наслідків стихійного лиха». «Молодіжні ініціативи та волонтерство в різних країнах світу». «Шукаємо ровесників та однодумців із інших країн для співпраці у рамках соціального проекту засобами Інтернету». «Глобальні проблеми сучасності».</p>
--	---	---

Отже, курси програмують можливість засвоєннями учнями таких цінностей, як цінності особистого життя, сімейні цінності, громадянські цінності, національні цінності, абсолютні вічні цінності. Поведінка людини в кожній з цих сфер (а ми виявляємо сфери особистого, родинного, суспільного, державного життя) регулюється певною групою цінностей і залучення учнів до системи цих цінностей – це уже питання технологій і педагогічної майстерності.

Ціннісний підхід в методології викладання предметів суспільного циклу та в технології проектної діяльності, заставляє педагогів звертати посилену увагу на мотивацію проблеми, зацікавлення змістом, а учнів виявляти ставлення та оцінювальні судження (етичний елемент уроку). Предмет має репрезентувати людину у її взаємодії із світом, показувати досягнення, моральні прорахунки, духовні прагнення.

Дослідниця проблеми О. Пометун визначає таку загальну модель інтеріоризації цінностей, в якій головними ланками є: виклики, потреби, мотиви, стимули, інтереси; установка на діяльність, емоційно-ціннісне ставлення, оцінка значимості; модель, стратегія поведінки. Така модель цілком цілком відповідає логіці проектної діяльності, яка дозволяє поєднати ціннісно-змістові основи культури та процес діяльнісної соціалізації. Учні виділяють навчальну проблему, спираючись на власний досвід, аналізують її, проводять дослідження, деталізують рішення, виконують проект, самостійно оцінюють його, досягають продукту.

4. Соціальні проекти учнів у змісті предмету «Громадянська освіта»

Продемонструємо цю стратегію на прикладі фрагменту методичної моделі організації навчальної діяльності (ціннісний аспект) на уроці «Соціалізація особистості». Визначимо цей урок як проектний, в якому буде реалізоване проектне завдання. Метою міні-проекту є інтеріоризація цінностей, яка має відбуватися на уроці в діалектичній єдності когнітивного аспекту й емоційного, раціонального і практичного, соціального й індивідуального.

Візьмемо, до прикладу, одне із питань уроку про молодіжні субкультури. Для раціонального використання часу та ефективності навчальної діяльності доцільно наголосити на проблемі на попередньому уроці, познайомити учнів з головними питаннями наступної теми, та дати інтернет-ресурси для самостійного

дослідження. На початку уроку вчителю потрібно визначити рівень обізнаності учнів із питання молодіжної субкультури та ступінь готовності учнів до розмови. Учні визначають власну позицію, яка відображає їх погляд на субкультуру через низку запитань.

1. Ви ставитеся до явища молодіжних субкультур:

Позитивно _____ Негативно _____

2. Ця проблема для Вас особисто:

Значуща _____ Не значуща _____

3. Наскільки Ви обізнані в цьому питанні:

Цілковито _____ Зовсім ні. _____

Далі вчитель пропонує учням анкети:

1. На Вашу думку, молодіжна субкультура – це :

- а) вияв бездуховності
- б) данина моді
- в) протест проти загальноприйнятих норм культури
- г) ваш варіант

2. Які причини відходу молоді у субкультуру?

- а) труднощі життя
- б) непорозуміння в сім'ї, школі
- в) пошук ідентифікації
- г) духовна самотність
- д) ваш варіант

3. Що приваблює у молодіжних субкультурах?

- а) відчуття свободи
- б) модний імідж
- в) ідеї, переконання
- г) атрибути, ритуали, зразки поведінки

4. Визначте особисту соціально-психологічну позицію у ставленні до суспільства і культурних традицій:

- а) конформізм
- б) новаторство
- в) ритуалізм
- г) ізоляціонізм
- д) бунт

5. Яка з молодіжних субкультур Вам найбільше імпонує?

Спільна з учнями діяльність виявить розбіжності в підходах та оцінках суспільного явища, виявить суперечності, емоції та відкриті

питання. Стануть у пригоді учителю такі методи пізнання соціальної дійсності, як-то: системний, ціннісно-нормативний, порівняльний.

Таблиця 3

Порівняльний аналіз явища (критичне осмислення)

1.Субкультура – цілісна культура певної соціальної групи всередині національної культури, зі своєю системою цінностей, установок, життєвих стратегій, зразків поведінки які відрізняються від загальноприйнятих норм і традицій переважної більшості населення.	Розвиток культури залежить від кількості і стану існуючих субкультур. Вони виявляють своєрідне в культурі, культивують неосвоєне відображають культурну різноманітність.
2. Молодіжна субкультура поширилася в усьому світі і стала планетарним явище	В кожній історичній епосі молодь заявляла про себе, виявляла свою окремість та індивідуальність.
3. Молодіжна субкультура виробляє відмінні від загальноприйнятих норми, цінності, установки, зразки поведінки.	Вони автономні, закриті і не претендують на те, щоб замінити чи витіснити офіційну культуру. Частіше не конфліктують, а існують поряд.
4. У молодіжній субкультурі цінності національної культури як високої, так і народної витісняються стереотипами масової культури.	Юність не перетворює культуру, не змінює її стандарти, але лише шукає цінності, близькі за духом.
5. Слабка індивідуальність та винахідливість культури членів групи. Вибір тих чи інших культурних цінностей найчастіше пов'язаний із груповими стереотипами, а також із престижною ієрархією цінностей в неформальній групі спілкування.	Стереотипне мислення і поведінка притаманні всім членам суспільства Стереотипи володіють підсвідомістю як окремих індивідів, так і суспільства в цілому, впливають на наші дії, судження, поведінку, формують характеристику суспільних подій.
6. Молодіжна субкультура насаджує пріоритет споживацьких орієнтацій.	Споживацтво проявляється як в соціокультурному, так і в інших сферах життя. Це ознака масової культури під дією якої є не тільки молодь.
7.Відсутність етнокультурної само ідентифікації – народну культуру (традиції, звичаї, фольклор) більшість молоді сприймають як глибокий пережиток минулого.	Членами субкультури не народжуються, а базова культурна приналежність до етносу встановлюється у момент народження, культурні надбання засвоюються впродовж життя і не мають вікових рамок.

<p>8. Молодіжні субкультури – це втеча від життя, життя у надуманому паралельному світі – світі вульгаризованих цінностей, асоціальних дій та стереотипної поведінки.</p>	<p>Інновації, що ворожі базовим цінностям завжди заперечувалися суспільством. Важливо критично мислити: відокремлювати справжні цінності від несправжніх, щирість від зухвальства, розкутість від агресії, критику застарілого від нігілізму, долати недовіру до дорослих. а ексцентричні захоплення пов'язувати з життєвими справами.</p>
---	--

Продовженням такого критичного мислення має стати розмова про одну із субкультур, наприклад, культуру готів. Проектне завдання може мати таку творчу назву: «Один день із життя представника субкультури». У проблемному полі уроку може бути таке питання: чи можуть надбання субкультури стати класикою національного чи світового рівня?

Учні працюють індивідуально, представляють результати дослідження. На підсумковому етапі уроку вчитель знову пропонує виявити своє ставлення до теми, визначивши на шкалі позицію, яка відображає сформований погляд на субкультуру.

Чи є цей міні-проект соціальний? Так, оскільки продуктом уроку має стати розуміння важливості суспільних цінностей як-то: терпимість до чужих думок, толерантність, повага до самовираження, довіра, демократичність, полікультурність, самоповага, індивідуальність. На уроці відбувається дистантне, опосередковане залучення до загальнолюдських цінностей та формування мотиваційного компоненту структури особистості, що і мало стати продуктом уроку проектного завдання.

В межах цієї теми можливий інший соціальний проект «Субкультура графіті – мистецтво чи вандалізм». Мета проекту (проектного завдання) проаналізувати еволюцію розвитку вуличного мистецтва від самовільних акцій кінця ХХ століття до стріт-арту та вуличних інсталяцій ХХІ століття. Виявити соціальний контекст невербальної комунікації.

Взагалі тем для соціальних проектів дуже багато. Опосередковано їх можна виділити у змісті програми курсу, проекти можуть стати основою практичних уроків, теми яких визначені у нормативних навчальних документах. Та не будемо забувати, що громадянська освіта спрямована в першу чергу на формування

громадянської компетентності школярів/школярок, у структурі якої виділені такі компоненти:

соціально-комунікативні: вміння й навички спілкування та встановлення конструктивних відносин між людьми, діалогу і громадського обговорення суспільних проблем;

інформаційно-медійні: вміння критично мислити; навички пошуку, аналізу та оцінки інформації, критичної оцінки медіаповідомлень на основі аналізу джерел, соціальної ситуації;

розв'язання соціальних конфліктів, проблем: уміння розв'язувати соціальні суперечності; формування установки на толерантне розв'язання конфліктів;

відповідального соціального вибору й прийняття рішення: готовність до ухвалення обґрунтованого рішення на основі усвідомленого й виваженого вибору;

громадянської участі: установка на відповідальну суспільну діяльність; навички участі в соціальних та політичних процесах.

Отже, завдання предмету, як і всієї освітньої галузі, актуалізують серед інших проблему соціальної навиків, серед яких: вміння взаємодіяти із соціальним середовищем, критичне мислення, навички оцінювання суспільних явищ і процесів, життєві та прикладні, особистісно-життєтворчі, соціалізуючі, комунікативні, інтелектуально-інформаційні.

Програма курсу визначає, що у навчанні громадянській освіті ефективними є різноманітні активні та інтерактивні методи навчання як-от: рольові та ділові ігри (моделювання відносин, вивчення ситуацій, що уможливають обговорення соціальних проблем і спільне їхнє розв'язання); аналіз документів громадянознавчої тематики; проектування (розробка та реалізація учнівськими командами проектів у місцевій громаді); дискусії з актуальних соціальних проблем; учнівські конференції, збори, круглі столи (обговорення та прийняття рішень, що визначають основні напрямки діяльності); спільні заходи із місцевою спільнотою; он-лайн спілкування (обговорення на форумі, ведення блогів, розміщення інформаційних ресурсів на сайтах, обмін досвідом проектної діяльності тощо); організація рефлексії учнів (обговорення, твори-роздуми, бесіди тощо).

Для нашого контексту важливим є те місце у програмі, де зазначено, що курс громадянської освіти передбачає також участь учнів у соціальних проектах, які виступають моделлю практичного

застосування набутих учнями громадянознавчих знань і вмінь, що сприяють розвитку мотивації й активізації громадянської активності школярів, формуванню досвіду громадянської участі. Для розгортання проектів важливо зрозуміти зміст широко вживаного у нормативних документах освітньої галузі поняття молодіжної участі у громадському житті.

На думку дослідників термін «участь молоді у суспільному житті» потрібно розуміти як свідому цілеспрямовану діяльність молодої людини чи групи молодих людей, що впливає на чиєсь життя чи на життєдіяльність суспільства й орієнтована на дотримання високої якості соціальних умов, власну соціалізацію та формування своїх соціальних якостей, ініціативність у розробці та залученні до важливих процесів у державному управлінні та громадянському суспільстві.

У науковій літературі визначається вісім рівнів молодіжної участі:

1) маніпуляція, 2) декорація, 3) формальна участь, 4) постановка завдань та інформування, 5) консультація та інформування, 6) ідеї, що ініціюються дорослими із залученням дітей, 7) ідеї, що ініціюються виключно дітьми, 8) ідеї, що ініціюються дітьми із залученням дорослих. З огляду на це наголосимо, що технологія проектної діяльності уможлиблює 6–8 рівні участі.

У працях вітчизняних науковців і педагогів-практиків називаються такі види громадянської участі учнівської молоді:

1) участь у демократичних інституціях, що реалізується через практику у засіданнях комісій міської, селищної чи сільської ради певного населеного пункту, висунення ідей та пропозицій,

2) ситуативна участь, що пов'язана з конкретними, одноразовими подіями: участь у зустрічі учнів із політиками, у симулятивній грі,

3) участь у повсякденному житті, що виявляється у створенні ради класу, добровільному виконанні завдань та обов'язків у школі, в процесі прийняття рішень у сім'ї тощо,

4) репрезентативні форми участі передбачають представлення інтересів учнів через діяльність молодіжних парламентів, учнівських рад у школах, молодіжних рад при органах місцевого самоврядування тощо,

5) відкриті форми участі – це регулярні збори учнів школи, мікрорайону, міста з метою обговорення та прийняття рішень із відповідних питань, участь у соціальних проектах, що відповідають потребам місцевої громади.

Тому, продумуючи проекти, потрібно врахувати визначене та уважно прогнозувати реальні рівні участі.

6. Приклади проектів правової та громадянознавчої тематики

В межах теми «Громадянська участь у житті суспільства» цілком можливий проект, робота у якому дає змогу учням долучитися до роботи світової організації «Молодь за права людини», що пропагує шляхом соціальної реклами Загальну декларацію прав людини. Завданням проекту для старшокласників є створити в школі центр соціальної реклами, через яку вони зможуть пропагувати норми Загальної декларації прав людини, поширюючи меседжі (основні слогани) всесвітньої молодіжної організації, яка на сьогодні є лідером світової промоції і розвитку прав для всіх людей планети, захисту людства шляхом пропагування миру і толерантності. Таким чином продуктом проекту на індивідуальному рівні є участь у створенні соціальної реклами (як одноразова акція), на суспільному рівні – діючий у школі центр соціальної реклами.

Не втрачає своєї актуальності соціальний проект «Покоління NEXТ», який уже випробуваний молоддю.

Мета проекту: залучення молоді до активної участі в житті місцевої громади; привернення уваги громадськості до проблем молоді; розвиток творчого потенціалу молоді; організація дозвілля силами самої молоді; залучення молоддю своїх ровесників до культурного проведення вільного часу.

Завдання проекту: провести День активної молоді під час святкування Дня молоді в Україні (остання неділя червня); навчитися співпрацювати з представниками влади (працівниками відділу молоді та спорту держадміністрації, відділу культури, ДАІ); підготувати та провести заходи, спрямовані на залучення творчої молоді, демонстрацію талантів молоді.

Очікувані результати: формування навичок організації та проведення громадських акцій; проведення молоддю «Активної спільної ходи» центральною вулицею міста; створення й демонстрація плакатів «Покоління NEXТ»; проведення концерту «Покоління NEXТ – дорослим»; організація фотовиставки «Покоління NEXТ». Учасники проекту: учні, учителі, батьки, представники органів влади, громадськість.

Такий проект є поєднанням складних видів діяльності, які вимагають високої самоорганізації та мотивації. Скористаємося

описом уже проведеного проекту та проаналізуємо діяльність учнів на різних етапах проекту.

I етап – підготовчий: отримання згоди адміністрації на проведення проекту – узгодження питань про проектну діяльність з учителями, які можуть надати допомогу при вирішенні завдань проекту (учителями образотворчого мистецтва, музики, фізвиховання); визначення мети та очікуваних результатів; установлення контактів з працівниками відділу молоді та спорту держадміністрації, відділу культури, ДАІ; поширення інформації про здійснення проекту; формування групи учасників; зібрання ініціативної групи та проведення першого організаційного заняття; пошук шляхів фінансування.

II етап – збір необхідної інформації та матеріалів: ознайомлення учнів з існуючою нормативною базою (Конвенція про права дитини (ст. 12, 13, 17), Конституція України (34, 39), витяги із Кримінального Кодексу, що стосуються, зокрема, захисту честі, гідності та ділової репутації, закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 38 – про проведення зборів, мітингів, маніфестацій та демонстрацій та здійснення контролю забезпечення в цей час громадського порядку), витяги з Кодексу України про адміністративні правопорушення – про адміністративну відповідальність за порушення порядку організації та проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій); планування програми (наприклад, проведення молоддю «Активної спільної ходи» центральною вулицею міста; створення та демонстрація плакатів «Покоління NEXT»; проведення концерту «Покоління NEXT – дорослим»; організація фотовиставки «Покоління NEXT»; здійснення «Десанту»); формування груп активістів в кожному напрямі та здійснення заходів (режисери концерту, організатори ходи, «десантники» тощо); підбір матеріалів для оформлення плакатів, фотовиставки; пошуки фінансової підтримки.

III етап – визначення напрямів діяльності, вирішення організаційних питань: визначення маршруту «Активної спільної ходи»; отримання згоди ДАІ, залучення працівників ДАІ до підтримки «Активної спільної ходи»; планування програми «Десанту», основне завдання якого – поширити інформацію про час і місце основних заходів; підбір репертуару та планування програми концерту; підбір учасників концерту, проведення репетицій;

залучення до проведення акції зацікавлених осіб (наприклад, місцеві молодіжні самодіяльні колективи); заняття з тренування «Активної спільної ходи»; узгодження питань про місце проведення концерту; оформлення листівок, плакатів, фотовиставки; поширення інформації про заплановані заходи через пресу, радіо; пошуки спонсорської підтримки; запрошення представників преси.

IV етап – проведення свята.

V етап – презентація та оцінювання результатів здійснення проекту «Покоління NEXТ» висвітлення у пресі; дослідження громадської думки про актуальність і доцільність здійсненого проекту; узагальнення отриманого досвіду.

Джерелом для проектної діяльності є підручники з громадянської освіти. Цікавим може бути проект, проведений в межах теми розділу «Особистість та її ідентичність». (Громадянська освіта (інтегрований курс, рівень стандарту) Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / За ред. І. П. Прізвище. — Місто : Видавництво, 2018. — 300 с.)

Проектно-орієнтоване завдання називається «Автопортрет». Цитуємо із джерела: «Часто здається, що такі ж особистісні характеристики, уподобання, які є у нас, притаманні й іншим людям. Спробуйте на прикладі учнів вашого класу переконатися у тому, наскільки подібними ви є та наскільки відрізняєтесь один від одного. Намалюйте схематично власний «автопортрет» (шарж) і підпишіть під ним вроджені та набуті ознаки власного «Я». Наприклад, ім'я, стать, певні особистісні якості, інтереси і вподобання. Крім того, можете зазначити інші характеристики ідентичності, як-от мову спілкування, релігійну приналежність тощо. Опісля представте власний проект, котрий підкреслює вашу неповторність, а також знайдіть спільні характеристики, притаманні певній групі учнів або й цілому класу. Для кращого розуміння, після презентацій обговоріть такі запитання: Наскільки ми виявились подібними? Чим відрізняються наші «автопортрети»? Чи наявність відмінностей робить спільноту нашого класу слабшою чи, навпаки, сильнішою, цікавішою?». А якщо продовжити це дослідження і спрямувати його на виявлення характерних ознак українця, то це вже вихід за межі предметного поля, що теж має соціальне спрямування. Підручник пропонує багато різних проектних ідей. До прикладу стануть такі.

- Ціннісні орієнтири – основа життєвого вибору та успішної самореалізації особистості. (Можливе соціологічне опитування на предмет визначення пріоритетних цінностей людей різних вікових груп).

- Європейський суд з прав людини. Питання і відповіді.

- Питання багатокультурності та її вияв можна розкрити в проекті. «Шлюбні обряди різних конфесій України».

- Один день в інклюзивному класі. Чи готові ми до інклюзії або тест на толерантність.

- Невербальне спілкування, або про що розкаже кінетика.

- Школа – територія норм права для всіх. Створюємо шкільні правила разом.

- Чи знаємо ми права споживачів. Можливий проект «Дайджест недоброякісних товарів» – антипрезентація неякісних (небезпечних) товарів, що реалізуються на українському ринку (зовнішній вигляд, виробник, форма безпеки).

- Аналіз попиту на ринку праці і складання резюме. (Можливе дослідження саме попиту педагогічних професій).

- Цифрова ідентичність – переваги і виклики. П'ять порад для молодших учнів.

- Реальне волонтерство. (Одна година виділена для спілкування з пенсіонером).

Для розширення поля ідей соціальних проектів доцільним будуть приклади зібрані у збірці «Долаючи байдужість: розвиток громадської активності старшокласників на рівні місцевої громади» упор. Є. А. Криницький. Потрібно пам'ятати, що для педагогічної рефлексії, представлення проекту важливо дотримуватися правильного опису проекту. Орієнтовна структура апікаційної форми проекту може бути така:

1. Інформація про проект 1.1. Назва проекту. 1.2. Мета проекту 1.3. Виконавці проекту (кількість та категорія). Керівник проекту. 1.4. Партнери та спонсори проекту. 1.5. Цільова аудиторія (кому саме надається допомога). 1.6. Географічна територія, на яку поширюється діяльність проекту. 1.7. Терміни реалізації проекту.

II. Опис проекту. 2.1. Завдання проекту. 2.2. Стислий опис проекту.

III. Опис діяльності. 3.1. Перелік заходів, що були проведені в межах реалізації проекту

IV. Результати реалізації проекту. 4.1. Основні результати реалізації проекту. 4.2. Вплив проекту на місцеву громаду. 4.3. Проблеми, що виникли під час реалізації проекту. 4.4. Перспективи розвитку проекту.

В результаті проведеного аналізу можна зробити такі висновки:

1. Соціальні проекти можуть проводитися в школі і бути пов'язані з тематичним змістом шкільних предметів.
2. Більшість учнівських соціальних проектів відбувається у позаурочний час і носять виховне спрямування.
3. Предмети освітньої галузі «Суспільствознавство» мають великий ресурс проектних ідей.
4. Соціальні проекти не самоціль, а спосіб поєднання знань з практикою життя.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте зміст поняття «соціальне проектування».
2. Назвіть ознаки соціальних проектів.
4. Визначте цінності, які формуються у школярів засобами змісту теми «Права, свобода та відповідальність».
5. Як ви розумієте термін «участь молоді у суспільному житті». Назвіть вісім рівнів участі.
6. Прокоментуйте запропоноване проектно-орієнтоване завдання, що називається «Автопортрет».

Семинар №7

Тема: Соціальний проект – засіб формування та розвитку ініціативності учнівської молоді

Мета: Визначити та усвідомити зміст соціального проектування у педагогічному процесі, формувати навички організації соціально орієнтованих проектів (проектних завдань), усвідомлювати необхідність власної соціальної активності як складової професійної культури учителя історії.

План

1. Соціальні проекти у навчально-виховному процесі. Зміст, завдання, функції.
2. Соціальні проекти учнів у змісті предмету «Громадянська освіта».
3. Соціальні проекти учнів у змісті предмету «Правознавство».
4. Проектний ресурс змісту курсів за вибором (на прикладі курсів «Досліджуючи гуманітарне право», «Основи медіаграмотності»).

Література

1. Азарова Т. Технологія оцінки соціальних програм та проектів / Т. В. Азарова, Л. К. Абрамов. – Кіровоград : ІСКМ, 2007. – 100 с. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка.
2. Безпалько О. В. Соціальне проектування: Навч. посіб. / О. В. Безпалько ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т психології та соц. педагогіки . – Київ , 2010. – 127 с.
3. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи: Монографія. – К.– 2007.– 408 с.
4. Возна З. О. Формування громадянської компетентності засобами курсу «Громадянська освіта» / З. О. Возна // Матеріали всеукраїнських історико-правових читань «Проблеми формування громадянського суспільства та правової держави: історія та сучасність» / ред. кол.: А. О. Карасевич(гол. ред.) [та ін.]. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – С. 177-192.

5. Возна З. О. Формування соціальної компетентності учнів на уроках курсу «Людина і світ» / З. О. Возна // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) [та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2012. – Вип. 42, ч. 1. – С. 51-60.

6. Гугнина О. В. Метод проектов в воспитании толерантности / О. В. Гугнина // Преподавание истории в шк. – 2007. – № 3. – С. 18-24.

7. Данілова А. П. Соціальний проект як засіб формування та розвитку ініціативності учнівської молоді / А. П. Данілова // Інститут проблем освіти Національної академії педагогічних наук України. – Київ. – 2013. – Вип. 17(1). – С. 237-245.

8. Долаючи байдужість: розвиток громадської активності старшокласників на рівні місцевої громади. упор. Є. А. Криницький. Збірка інформаційних матеріалів. – Херсон: Молодіжна організація «Нова генерація», 2007 – 45 с.

9. Драгомирецька Н. М. Методологія соціального проектування: сучасна світова практика [Електронний ресурс] / Н. М. Драгомирецька // Актуальні проблеми державного управління. – 2015. – Вип. 3 (спец. вип.). – С. 53-59. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2015_3%28cpets

10. Коган М. С. Метод проектов и условия его эффективного применения в воспитательной работе [Електронний ресурс] / Коган М. С. – Режим доступу: www.websib.ru/vospitanie/04-05/metod1/htm.

11. Курбатов В. И. Социальное проектирование : учеб. пособ / В. И. Курбатов, О. В. Курбатова. – Ростов на Дону : Феникс, 2001. – 416 с.

12. Лесникова С. Г. Проектная деятельность как средство развития социальной инициативности подростка в условиях детской общественной организации: дисс. канд. пед. наук : 13.00.01 / С. Г. Лесникова ; Удмуртский гос. ун-т. – Ижевск, 2005. – 248 с.

13. Основи медіаграмотності: Навчально-методичний посібник для вчителя 8 (9) клас. Плани-конспекти уроків / За ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк, О. П. Мокрогуза. – Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2014. – 190 с.

14. Пометун О І. Молодь обирає дію: Соціальне проектування – новий підхід до виховання молоді / О. І. Пометун// Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико зорієнтований збірник. – К. : Департамент, 2003. – С. 327-333.

15. Романюк Я. Спецкурс «Соціальне проектування» у системі формування проєктувальних умінь майбутнього соціального педагога/працівника [Електронний ресурс] / Я. Романюк//Український науковий журнал Освіта регіону. – 2011.–№3– Режим доступу:<http://social-science.com.ua/article/561>

16. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. – Вінниця : Планер – 2009. – 542 с.

17. Соціальні цінності малої групи школярів : монографія / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 180 с.

Методичні рекомендації

Зміст питань 1-3 семінару вимагає опанування теоретичних змістом лекції №9 та рекомендованих у списку літератури праць. Для розгляду питання 4 потрібно проаналізувати програми курсів. У нагоді стануть ресурси визначені як «Шкільний медіа компас на допомогу медіа педагогу» Електронний ресурс – http://mediaschool2.blogspot.com/p/blog-page_17.html, у змісті якого ви знайдете наступне:

1. Комплексний освітній ресурс для дітей і вчителів «Про Інтернет» від компанії Google разом з Інтернет Асоціацією України.

2. Переклад відомого американського медіаексперта Дена Гіллмора (Dan Gillmor) «Mediactive» НОВИНКА

3. «Медіа Навігатор» - універсальний посібник з медіаграмотності НОВИНКА

4. Основи медіаграмотності (пропедевтичний курс). Навчальна програма для учнів 8 (9) класів.

5. Посібник «Громадянська відповідальність».

6. Посібник «Технології розвитку критичного мислення».

7. Посібник для батьків «Путівник із батьківського посередництва: батьки, діти та медіа».
8. Збірник статей П'ятої міжнародної науково-методичної конференції «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи».
9. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні.
10. Дорожня карта з медіаосвіти та медіаграмотності України
11. Навчальна програма «Основи медіаграмотності». (пропедевтичний курс) для учнів 8 (9) класів.
12. Основи медіаграмотності: Навчально-методичний посібник для вчителя 8 (9) клас. Плани-конспекти уроків.
13. Медіаграмотність та критичне мислення на уроках суспільствознавства (посібник для учителя)
14. Критичне мислення як інструмент проведення правоосвітніх заходів у загальноосвітніх навчальних закладах.
15. Медіаосвіта: цикл творчих завдань для школярів.
16. Урок-квест з історії України «Невідоме про відомих діячів українського національно-визвольного руху».
17. Фітнес для мозгу Он-лайн гра «Медіаграмотна місяця».
18. Он-лайн посібник з медіаграмотності для підлітків «МЕДІАДРАЙВЕР».
19. Он-лайн гра «МЕДІАЗНАЙКО».

Оцінювальні завдання до семінару

1. Наявність складної соціальної проблеми; необхідність попереднього моделювання способів її вирішення; наявність часткових ресурсів для вирішення соціальної проблеми – це для соціальних проектів:

- A. Умови
- B. Принципи
- C. Дидактичні завдання

2. Індивідуальна чи групова діяльність підлітків, спрямована на позитивне перетворення соціального середовища та умов життєдіяльності підлітків доступними для них методами є змістом проекту:

- A. Дослідницького

- В. Соціального
- С. Телекомунікаційного

3. Формування вільної особистості, яка визнає загальнолюдські та національні цінності й керується морально-етичними критеріями та почуттям відповідальності у власній поведінці – це цільове завдання предмету:

- А. Людина і світ
- В. Громадянська освіта
- С. Історія України

4. Самоповага, внутрішня свобода, творчість як вияв індивідуальності, активність, обов'язок, відповідальність, самобутність, життя, людина, особистість, громадянин – це ціннісні установки теми курсу «Людина і світ»:

- А. Стереотипи та їх роль у житті людини і суспільства
- В. Індивідуальність як феномен людини.
- С. Суть, атрибути та функції громадянського суспільства

5. Вчитися визнати цінність культурної різноманітності, усвідомлювати необхідність поваги та толерантного ставлення до культурних відмінностей – ціннісні установки теми курсу «Громадянська освіта»:

- А. Демократична держава
- В. Соціокультурна багатоманітність
- С. Комунікація, інформація, медіа

6. Виклики, потреби, мотиви, стимули, інтереси; установка на діяльність, емоційно-ціннісне ставлення, оцінка значимості; модель, стратегія поведінки – це:

- А. Загальна модель інтеріоризації (присвоєння) цінностей
- В. Загальна модель проектної діяльності
- С. Алгоритм навчальної діяльності

7. У науковій літературі визначається, що рівнів молодіжної участі може бути:

- А. Вісім
- В. Шість

С. Десять

8. Чи можна вважати ситуативну участь, що пов'язана з конкретними, одноразовими подіями видом громадянської участі учнівської молоді?

- А. Так
- В. Ні
- С. В окремих випадках

9. Німецький педагог А. Флітнер характеризує проектну діяльність як навчальний процес, в якому обов'язково беруть участь розум, серце і руки («Lernen mit Kopf, Herz und Hand»), тобто осмислення самостійно здобутої інформації здійснюється через призму особистого відношення до неї і оцінку результатів в кінцевому продукті. Спробуйте самостійно визначити тему, проблему і продукт соціальних проектів різних типів .

Вид проекту	Тема	Проблема	Продукт
1.Дослідницький			
2.Інформаційний			
3.Творчий			
4.Практичний			

10. «Більшість людей ніколи не навчалися тому, як можна бачити очима другого, чути його вухами і відчувати його серцем» (Альфред Адлер). Розкрийте зміст навиків, які формують учні в процесі роботи над проектом.

Навики	Зміст
Міжособистісні	
Навики мислення	
Командні	
Вирішення проблем	
Ініціативні	
Творчі	
Демократичні	

Лекція 10

Тема: Телекомунікаційні проекти, їх організація та проведення

План

1. Телекомунікаційні проекти, зміст, умови організації, особливості.
2. Базові компетентності для організації телекомунікаційних проектів.
3. Класифікація телекомунікаційних проектів.
4. Приклади міжнародних та всеукраїнських проектів
5. Технологія організації та проведення телекомунікаційних проектів.

Основні поняття: інформаційне суспільство, телекомунікація, телекомунікаційні проекти, I*EARN-проекти, програми як EuroSchoolNet, Orilla Orilla, GLOBE, eTwinning – програми Європейського Союзу, портфоліо проектів, Intel® «Навчання для майбутнього».

1. Телекомунікаційні проекти, зміст, умови організації

Сучасне суспільство характеризується не тільки як інформаційне, а як мережне, що безумовно впливає на розвиток та реформування систем освіти практично всіх країн світу. Відомий американський вчений науковець Джон Нейсбіт в минулому виконавчий директор ІБМ (IBM - International Business Machine Corp., одна з найвідоміших корпорацій у світі, яка займається випуском електронної техніки та програмного забезпечення комп'ютерів) та один з основних прогнозистів сучасності, у своїх статтях та роботах розглядає світове суспільство майбутнього як мережне, у якому інформаційні та комунікаційні технології приведуть до змін, як він вважає, практично всіх сфер життя.

Ще у 80-х роках ХХ століття Елвін Тоффлер (американський соціолог футуролог) у своїй книзі «Третя хвиля» (Toffler A., The third wave.) визначив три хвилі розвитку суспільства: перша – як хвиля революції сільського господарства; друга – промисловий переворот; третя, та, в якій ми зараз опинилися – революція інформаційних комунікаційних технологій, відзначена розвитком електроніки та зображена автором як електронні осередки з віртуальними місцями праці та віртуальним спілкуванням.

Сьогодні Інтернет все активніше входить до навчально-виховного процесу загальноосвітніх шкіл України. Майже одночасно відбувається практичне використання освітніх можливостей всевітньої мережі досвідченими вчителями-практиками та наукові дослідження і теоретичне обґрунтування дидактичних властивостей, функцій і можливостей застосування телекомунікаційних мереж. Мережа Інтернет у порівнянні з іншими телекомунікаціями та мережами є найбільш поширеною і перспективною в освіті не тільки завдяки її доступності, порівняно невисокій вартості та широкому використанню в різних галузях науки, техніки і життя, а найбільше – завдяки її особливим дидактичним можливостям щодо застосування в навчальному процесі закладів освіти. Дослідження в галузі застосування телекомунікаційних технологій в педагогічній освіті почали активно проводитися в 90-х роках в США. Ідея використання Інтернету для навчальної проектної діяльності виникла в системі освіти багатьох країн світу не від бажання залучення новітніх, престижних педагогічних технологій, а з усвідомлення прогресивними педагогами світу необхідності і значущості міжнаціональних регіональних зв'язків молоді та педагогів з тим, щоб надбання різних освітніх систем, методичних і педагогічних концепцій, а також загальнолюдські цінності, зрозумілі та прийнятні в різних куточках світу, знайшли своє реальне втілення та стали пріоритетними в системах шкільної освіти цих країн і народів, для визнання необхідності розуміння різних культур, що може стати основою їх порозуміння та виживання людства.

У наукових доробках вітчизняних дослідників М. Ю. Бухаркіної, Н. П. Дементієвської, А. В. Могилева, М. В. Мойсеевої, Н. В. Морзе, А. Є. Петрова, Є. С. Полат та інших знаходимо висвітлення теорії і методики використання телекомунікаційних проектів у навчальній і позаурочній діяльності дітей різних вікових категорій. **На думку дослідників навчальний телекомунікаційний проект – це спільна навчально-пізнавальна творча або ігрова діяльність учнів-партнерів, організована на основі комп'ютерної телекомунікації, яка має спільну мету – дослідження деякої проблеми, узгоджені методи, способи діяльності, направлена на досягнення спільного результату діяльності.** Специфіка телекомунікаційних проектів полягає передусім в тому, що вони за своєю суттю завжди міжпредметні. Розв'язання проблеми, закладеної в будь-якому проекті, завжди вимагає залучення інтегрованого знання. Але в

телекомунікаційному проекті, особливо міжнародному, потрібно, як правило, більш глибока інтеграція знання, що передбачає не тільки знання власне предмета проблеми, який досліджується, але і знання особливостей національної культури партнера, особливостей його світовідчуття.

Тематика і зміст телекомунікаційних проектів повинні бути такими, щоб їх виконання цілком природно вимагало залучення властивостей комп'ютерних телекомунікацій. Іншими словами, далеко не будь-які проекти, як би цікаві і практично значущі вони не здавалися, можуть відповідати характеру телекомунікаційних проектів. Телекомунікаційні проекти виправдані педагогічно в тих випадках, коли в ході їх виконання:

- передбачаються численні, систематичні, разові або тривалі спостереження за тим або іншим природним, фізичним, соціальним, і ін. явищем, які вимагають збирання даних в різних регіонах для розв'язування поставленої проблеми;

- передбачається порівняльне вивчення, дослідження того чи іншого явища, факту, події, яка відбулася чи має місце в різних місцевостях для виявлення певної тенденції або прийняття рішення, розробки пропозицій, ін.

- передбачається порівняльне вивчення ефективності використання одного і того ж або різних (альтернативних) способів розв'язування однієї проблеми, однієї задачі для виявлення найбільш ефективного, прийняттого для будь-яких ситуацій рішення, тобто для отримання даних про об'єктивну ефективність способу розв'язування проблеми, яка пропонується;

- пропонується спільне творче створення, розробка деякої теми, будь-то чисто практична робота (виведення нового сорту рослини в різних кліматичних зонах) або творча робота (створення журналу, газети, Web-сторінки, п'єси, книги, музичного твору, пропозицій по вдосконаленню навчального курсу, педагогічного програмного продукту, спортивних, культурних спільних заходів, народних свят і ін.);

- передбачається провести захоплюючу пригодницьку спільну комп'ютерну гру, змагання.

Особливості телекомунікаційних проектів

1. Телекомунікаційний проекти, як і проекти будь-якого іншого виду, можуть бути ефективні тільки в контексті загальної концепції навчання і виховання. Вони припускають відхід від авторитарних методів навчання, з одного боку, але з іншою, передбачають ретельно продумане і концептуально обґрунтоване поєднання з різноманітним методом, форм і засобів навчання. Це тільки лише компонент системи освіти, а не сама система.

2. Організація телекомунікаційних проектів вимагає спеціальної і досить ретельної підготовки як вчителів, так і учнів.

3. Телекомунікаційні проекти дозволяють не тільки передавати учням суму знань, а також навчити придбати ці знання самостійно за допомогою можливостей глобальної комп'ютерної мережі Internet; вміти користуватися одержаними знаннями для розв'язування нових пізнавальних і практичних завдань.

4. Вчителі й учні в процесі роботи в телекомунікаційному проекті набувають комунікаційних навичок і вмінь, тобто вміння працювати в різних групах, виконуючі різні соціальні ролі (лідера, виконавця, посередника, тощо).

2. Базові компетентності для організації телекомунікаційних проектів

Для реалізації будь-якого телекомунікаційного проекту вчитель повинен мати такі знання та вміння:

- Уміння побачити і відібрати найбільш цікаві і практично значущі теми проектів;
- Володіння всім арсеналом дослідницьких, пошукових методів, уміння організувати дослідницьку самостійну роботу учнів;
- Переорієнтація всієї навчально-виховної роботи учнів із свого предмета на пріоритет різноманітних видів самостійної діяльності учнів, на пріоритет індивідуальних, парних, групових видів самостійної діяльності дослідницького, пошукового, творчого планів;
- Володіння мистецтвом комунікації, яке передбачає уміння організувати і вести дискусії, не нав'язуючи свою точку зору, не далячи на аудиторію своїми авторитетом; здатністю генерувати нові ідеї, направити учнів на пошук шляхів вирішення поставлених проблем; уміння

встановлювати і підтримувати в групі проекту стійкий, позитивний емоційний настрій;

- Якщо мова йде про міжнародний проект – практичне володіння мовою партнера, достатню обізнаність про культуру і традиції народу, про державний і політичний устрій країни, її історію;

- Володіння комп'ютерною грамотністю (текстовим редактором, телекомунікаційною технологією, користуванням базою даних, принтером, серверами глобальної мережі Internet);

- Уміння інтегрувати знання з різних областей для розв'язування проблематики вибраних проектів.

Від учнів для роботи з телекомунікаційними проектами потрібно:

- Знання і володіння основними дослідницькими методами (аналіз літератури, пошук джерел інформації, збір і обробка даних, наукове пояснення отриманих результатів, бачення і висунення нових проблем, висунення гіпотез, методів їх розв'язування);

- Володіння комп'ютерною грамотністю, що передбачає: уміння вводити і редагувати інформацію (текстову, графічну), користуватися комп'ютерною телекомунікаційною технологією, обробляти кількісні дані, які одержуються за допомогою програм електронних таблиць, користування базами даних, друкування інформації на принтері;

- Володіння комунікативними навичками;

- Уміння самостійно інтегрувати раніше отримані знання з різних навчальних предметів для розв'язування пізнавальних задач, які містяться в телекомунікаційному проекті;

- У разі міжнародного проекту – практичне володіння мовою партнера.

До основних вмінь учнів, необхідних для роботи з телекомунікаціями, можна віднести:

- запуск на виконання програми роботи з електронною поштою;

- складання, редагування і відправлення по мережі листа;

- пошук потрібної електронної адреси;

- заповнення адресної книги в програмі роботи з електронною поштою;

- архівування для відправлення по електронній пошті великого повідомлення;
- вставлення до листа рисунка або файла будь-якого формату;
- перекодування одержаної по електронній пошті інформації;
- розпакування одержаного по електронній пошті архіву;
- переадресація поштових повідомлень;
- створення списків розсилки;
- структурування одержаних листів в спеціальні папки;
- робота в різних операційних системах DOS і WINDOWS;
- підключення до електронних конференцій, розміщення там власної інформації і читання необхідної інформації;
- підписка на потрібну телеконференцію;
- використання віддалених баз даних;
- використання основних сервісів глобальної мережі Internet;
- переміщення по Web-сторінкам;
- робота з IP-каналами;
- створення та впорядкування закладок;
- друкування Web-сторінок.

Перераховані елементарні уміння дозволять учневі/вчителю відчувати себе досить комфортно в мережах і досить повно користуватися різноманітними послугами освітніх мереж.

3. Класифікація телекомунікаційних проектів

Метод проектів, навчання в співпраці (cooperative learning) знаходять все більшого поширення в системах освіти різних країн світу. Причин тому кілька і коріння їх не тільки в сфері власне педагогіки, але, головним чином, в сфері соціальної:

- необхідність не стільки передавати учням суму тих або інших знань, скільки навчити одержувати ці знання самостійно, уміти користуватися придбаними знаннями для розв'язування нових пізнавальних і практичних задач;
- актуальність одержання комунікативних навичок і умінь, тобто умінь працювати в різноманітних групах, виконуючи різні соціальні ролі (лідера, виконавця, посередника, ін.);
- актуальність широких людських контактів, знайомства з різними культурами, різними точками зору на одну проблему;
- значущість для розвитку людини уміння користуватися дослідницькими методами: збирати необхідну інформацію,

факти; уміти їх аналізувати з різних точок зору, висувати гіпотези, робити висновки.

Якщо випускник школи набуває вказані вище навички і уміння, він виявляється більш пристосованим до життя, яке змінюється, орієнтуватися в різноманітних ситуаціях, працювати спільно в різних колективах. Для того, щоб оволодіти методом проектом, необхідно насамперед знати, що проекти можуть бути різними і використання їх в навчальному процесі вимагає від вчителя серйозної підготовчої роботи. Розглянемо типологію проектів.

В основу класифікації телекомунікаційних проектів покладені такі ж ознаки, як і звичайних проектів, а саме: домінуючий в проекті метод; характер координації та контактів; кількість учасників проекту; тривалість проекту. Відповідно до першої ознаки можна виділити слідуєчи типи проектів:

1. Дослідницькі проекти, які мають чітко позначену дослідницьку задачу, наприклад, стан лісів в даній місцевості та заходу по їх охороні, найкращій пральний порошок, дороги зимою, ін. Дослідницькі проекти вимагають добре продуманої структури проекту, позначених цілей, актуальності проекту для всіх учасників, соціальної значущості, продуманих методів, в тому числі експериментальних і дослідницьких робіт, методів обробки результатів.

Дослідницький метод базується на розвитку вмінь опанувати навколишнім світом на основі наукової методології, яка є однією із найважливіших задач загальної освіти. Навчальний дослідницький проект структурується на основі загальнонаукового методологічного підходу: визначення цілей та формулювання гіпотези про можливі способи розв'язування поставленої проблеми і результатах дослідження, уточнення виявлених проблем та визначення процедури збирання і опрацювання необхідних даних, збирання інформації, її опрацювання і аналіз одержаних результатів, підготовка відповідного звіту та обговорення можливого застосування одержаних результатів. Інформаційний обмін особливо є плідним, коли дані збираються в різних місцях, а потім співставляються та підлягають чисельному аналізу. Такі проекти можуть включати:

- проекти по кислотності води, коли дощова або тала вода збирається в різних місцях, перевіряється на кислотність, а

потім результати вимірювань співставляються за часом або за відстанями;

- телевіборні проекти, які проводяться кількома різними організаціями в місяці, що передують виборам, в таких проектах учні голосують електронним способом, а потім їх вибір співставляється з дійсними результатами голосування;

- проекти всесвітніх списків цін, в яких учні порівнюють ціни кількох (15-20) стандартних товарів (таких, як рис, цукор, яйця, бензин) в різних регіонах планети, а потім спробують обґрунтувати причини різних цін;

- телеолімпіади, в яких учні різних шкіл проводять змагання типу олімпійських ігор, а потім співставляють результати змагань, для того, щоб визначити переможців кожного віртуального змагання;

- експеримент Ератосфена, в якому учні з усього світу повторюють геометричну процедуру Ератосфена по оцінці довжини кола Землі по вимірам кута тіні вертикально встановленої на землі палички в полудень осіннього (чи весняного) рівнодення;

- проект по міграції метелика монарх, в якому спостерігається та відслідковується міграція метелика (за допомогою маркірування метеликів та шляхом відбору екземплярів із груп мігруючих метеликів).

Зрозуміло, що цей тип проектів є дуже перспективним в плані залучення учнів до крупномаштабних досліджень, які використовують апарат для відповідей на складні та цікаві питання. В таких проектах учням, що заходяться в різних містах, пропонують однакові завдання для виконання. Потім проходить електронний обмін рішеннями.

Відома серія проектів, мета яких моделювати міжнародні події і проблеми з метою розв'язання глобальних конфліктів. Наприклад проект IDEALS, оснований на моделюванні учнями діяльності і поведінки високопоставлених дипломатів, що представляють різні країни на міжнародній конференції, які повинні наприклад, створити текст договору про використання океанських ресурсів або про майбутнє Антарктиди.

2. Літературно-творчі є другою групою за поширенням в національній та міжнародній практиці. Такі проекти, як правило, не мають детально опрацьованої структури, вона тільки намічається і

далі розвивається, підкоряючись прийнятій логіці і інтересам учасників проекту. Щонайбільше можна домовитися про бажані результати, які плануються (спільній газети, Web-сторінки, твори, відеофільми, спортивні ігри, експедиції, ін.). Це найбільш розповсюджені типи проектів, що виконуються разом. Діти різних вікових груп, різних країн світу, різних соціальних шарів, різного культурного розвитку, різної релігійної орієнтації об'єднуються в бажанні творити, разом писати деяку розповідь, повість, сценарій відеофільму, статтю в газету, альманах, вірші, ін. Відомий проект спільного написання «Всесвітньої поеми світу», який кілька разів обходив земну кулю від класу до класу, де діти додавали до такої електронної поеми по куплету.

3. Пригодницькі, ігрові. В таких проектах учасники грають ролі певних персонажів. Наприклад, в університеті Вірджинія професор історії Дженнінгс Ваггонер втілюється в Тамаса Джефферсона, спілкуючись за допомогою електронної пошти з кількома класами в різних містах Вірджинії, які вивчають історію в початковій школі. В деяких проектах старшокласники грають по електронній пошті ролі головних персонажів із книг, які учні початкових класів читають із своїми вчителями. Існує велика кількість таких проектів історичної спрямованості. Рольово-ігрові і ігрові телекомунікаційні проекти передбачають розвиток мовних і речових вмінь та навиків володіння мовою за допомогою організації міжкультурного спілкування на двох останніх рівнях засвоєння мовного матеріалу (рівень застосування по аналогії, рівень творчого застосування). Із змістовної точки зору ігрові і рольово-ігрові проекти можуть бути таких типів:

- Уявні подорожі, які можуть мати різні цілі: навчання речовим структурам, кліше, специфічним термінам, діалоговим висловлюванням, описам, міркуванням, вмінням та навичкам із інших областей знань.

- Імітаційно-ділові, які модулюють професійні, комунікаційні ситуації, що максимально наближують ігрову ситуацію до реальної, яка зустрічається в житті.

- Драматизовані, які націлені на вивчення літературних творів і ігрових ситуацій, де в ролі персонажів або авторів цих творів виступають учні.

- Імітаційно-соціальні, де учні виконують різні соціальні ролі (політичних лідерів, журналістів, вчителів тощо).

Відома географічна гра, в якій кожній із 20 приймаючих участь груп учні дають одні і ті ж набори відомостей про місце розташування їх шкіл (тобто широту, часовий пояс, населення, направлення на столицю та ін.). Координатори гри перемішують ці дані, а всі учні, використовуючи інформацію, таку, як карти, атласи, географічні довідники, на основі такої інформації знаходять міста.

5. Інформаційні проекти. Цей тип проектів направлений на збирання інформації про деякий об'єкт, ознайомлення учасників проекту з цією інформацією, аналіз і узагальнення фактів, призначених для широкої аудиторії. Такі проекти також, як і дослідницькі вимагають ретельно продуманої структури, можливості систематичної корекції по ходу роботи над проектом. Такі проекти будуються на збиранні, опрацюванні, співставленні учнями різної інформації. Школярі всього світу та їх вчителі збирають: народні ігри, жаргонні слова, жарти, прислів'я, народні казки, місцеву сільськогосподарської інформацію, опис місцевих та національних свят, афоризми, туристичну інформацію про міста. В інформаційних проектах можуть приймати участь багато груп. В цьому випадку учні стають одночасно і творцями і споживачами інформації, якою вони обмінюються. Існують проекти, за якими учні створюють базу даних, яку можна використовувати для навчання. Наприклад, проект «Сезони». Його мета – допомогти розібратися в причинах зміни сезонів, особливо сезонів різних кліматичних зон. В ході проекту учні збирають дані та створюють базу даних, яка містить інформацію про погоду.

6. Практико-орієнтовані. Ці проекти відрізняє чітко позначений з самого початку результат діяльності учасників проекту. Причому, цей результат обов'язково орієнтований на соціальні інтереси самих учасників (газета, документ, Web-сторінка, відеофільм, звукозапис, спектакль, програма дій, проект закону, довідковий матеріал, ін.). Такий проект вимагає ретельно продуманої структури, навіть сценарію всієї діяльності його учасників з визначенням функцій кожного з них, чіткі виходи і участь кожного в оформленні кінцевого продукту. Тут особливо важлива організація координаційної роботи в плані поетапних обговорень, корегування спільних і індивідуальних зусиль, в організації презентації отриманих результатів і можливих способів їх впровадження в практику, організація систематичної зовнішньої оцінки проекту.

За другою ознакою – характеру координації телекомунікаційні проекти можуть бути:

З відкритою, явною координацією. В таких проектах координатор проекту бере участь в проекті у власній своїй функції, ненав'язливо спрямовуючи роботу його учасників, організовуючи, у разі необхідності, окремі етапи проекту, діяльність окремих його учасників (наприклад, якщо треба домовитися про зустріч в деякій офіційній установі, провести анкетування, інтерв'ю фахівців, зібрати репрезентативні дані, ін.);

З прихованою координацією. В таких проектах координатор не виявляє себе ні в мережах, ні в діяльності груп учасників в своїй функції. Він виступає як повноправний учасник проекту (один з...).

Прикладом таких проектів можуть служити відомі проекти, організовані і проведені в Великобританії (Кембридж, Б. Робінсон), в яких в одному випадку професійний дитячий письменник виступав як учасник проекту, прагнучи навчити своїх «колег» літературно викладати свої думки з різних тем. У кінці цього проекту був виданий найцікавіший збірник дитячих розповідей по типу арабських казок.

У іншому випадку як прихований координатор економічного проекту для учнів старших класів виступав британський бізнесмен, який також під виглядом одного з ділових партнерів намагався підказати найбільш ефективні розв'язки конкретних фінансових, торгових, інших операцій.

У третьому випадку для дослідження деяких історичних фактів у проект був уведений професійний археолог, який, виступаючи в ролі старезного, німецького фахівця, направляв «експедиції» учасників проекту і просив їх повідомляти йому про всі цікаві факти, знайдені їх учасниками, задаючи час від часу «провокаційні питання», які примушували учасників проекту ще глибше вникати в проблему.

Відносно характеру контактів, то їх можна поділити на: внутрішні або регіональні (тобто в межах однієї країни); міжнародні (учасники проекту є представниками різних країн).

По кількості учасників можна виділити проекти: індивідуальні (що виконуються самотійно одним учнем); особові (між двома партнерами, що знаходяться в різних школах, регіонах, країнах); парні (між парами учасників); групові (між групами учасників).

І нарешті, по тривалості проведення проекти можуть бути: короткотерміновими (для розв'язання невеликої проблеми або

частини більш великої проблеми), середньої тривалості (від тижня до місяця); довготермінові (від місяця до кількох місяців). Ґрунтуючись на наведеній загальнодидактичній типології телекомунікаційних проектів можна розробляти проекти по конкретним навчальним предметам, тобто предметно-орієнтовані проекти.

4. Приклади міжнародних та всеукраїнських проектів

Спробуємо тепер на конкретних прикладах окремих проектів краще осмислити дидактичну суть цієї педагогічної технології. В Україні метод телекомунікаційних проектів почав поширюватися з 1998 року в українській національній мережі I*EARN (International Education and Resource Network) як програма Міжнародного фонду «Відродження», з 2000 року програма існує самостійно як громадська організація вчителів України. В I*EARN-проектах об'єднані вчителі і учні з 98 країн світу.

Українська національна освітня організація цієї мережі налічує близько 100 загальноосвітніх закладів з різних регіонів України, за п'ять років існування програми українські вчителі-практики разом з провідними педагогами-вченими створили нове потужне освітнє середовище взаємного навчання. Учні та вчителі України беруть участь в 37 міжнародних Інтернет-проектах, запровадили 56 навчальних телекомунікаційних проектів українською мовою, координують 6 міжнародних проектів, близько 200 вчителів та 2000 учнів України залучено до роботи і навчання в різних телекомунікаційних проектах з географії, математики, іноземних мов, літератури, обслуговуючої праці, фізики, історії, права, інформатики, хімії, біології. Назвемо деякі проекти, які проходили в мережі I*EARN.

«Змагання Великих Бобів». Учні трьох штатів США змагалися в вирощуванні найвищої бобової стеблини. Починаючи з рівних стартових умов (насіння, час посадки) сім чи вісім команд з кожного класу мали спроектувати і провести під керівництвом вчителя експеримент по вирощенню бобів, для того щоб разом з'ясувати ідеальні умови для їх вирощування. Учні заносили інформацію про хід експерименту в створюваний ними інформаційний бюлетень, писали статті для публікацій на класних веб-сторінках в Інтернеті, описуючи хід проекту, отримані

«Ми – ровесники». Міжнародний телекомунікаційний проект, координований українськими вчителями. В ході виконання проекту

учні брали інтерв'ю в тих, хто був їх ровесником, знаходили їх дитячі фотографії, малюнки, вірші, старі листівки з зображенням рідного міста, будинку, школи, листи, рядки з зошитів чи щоденників. Учні пересилали спогади своїх рідних та близьких на сайт проекту. На завершення проекту було передбачене видання книги «Ми – ровесники».

«Зарубіжний куточок в твоєму місті». Міжнародний телекомунікаційний проект. В усіх містах є місця, пов'язані з закордонною історією чи культурою, з життям закордонних діячів чи просто названі на честь видатних людей інших країн. Учасники проекту надсилали описи (вулиці, будинку, чи пам'ятника, іншого місця), якимсь чином пов'язаного із закордонною країною.

На сьогодні, на жаль, ця мережа відійшла від ідеї, проте існують декілька інших національних, регіональних та міжнародних програм, які запроваджують використання нових інформаційних технологій для створення різноманітних проектів, у яких беруть участь учні та вчителі середніх шкіл. **Це такі програми як EuroSchoolNet, Orilla Orilla, GLOBE. Десятки інших міжнародних проектів, як-то: «GTP» (Global Teenager project), «Laws of Life» (Закони життя), «Dream school» (Школа мрії) тощо об'єднали учасників для виконання спільних завдань.**

Назвемо ще приклади міжнародних освітніх проектів, які уже відбулися.

Історія **«Local History» (Австралія)** – міжнародний телекомунікаційний проект, в якому учні гімназії №7 м. Севастополя писали свої невеличкі дослідження з історії рідного міста та надсилали їх англійською мовою у відповідну конференцію. Роботи всіх учасників проекту, зроблені ними фотографії були розміщені на веб-сторінці та опубліковані в книзі за результатами цього проекту.

Іншим цікавим прикладом мистецьких проектів є міжнародний постійно діючий проект **«Global Art»**, в роботі якого беруть участь учні Київської Дитячої академії мистецтв. Цей проект надає можливості учням, незважаючи на мовні перешкоди та політичні кордони, брати участь в планетарній виставці художніх робіт за різноманітною тематикою. Проект дозволяє учням виражати своє ставлення до світу та різноманітних подій засобами образотворчого мистецтва.

В травні 1999 року Україна стала 83 країною, в якій запроваджується міжнародна програма **GLOBE** (Глобальне навчання

та спостереження з метою покращення навколишнього середовища). В ході виконання цієї дослідницької програми учасники проводили дослідження атмосфери, ґрунту, земного поверхні, біологічні та гідрологічні дослідження, збирали екологічні данні на шкільному майданчику, в сусідніх районах та за допомогою Інтернет обмінюються результатами досліджень з учнями і вченими з різних куточків світу.

До прикладу стане тісна співпраця учнів і вчителів гімназії імені Тараса Шевченка м. Кіровограда з Британською Радою, які залучаються до інтерактивних проектів та конкурсів, а саме: міжнародного англomовного відео конкурсу «Розкажіть свої новини» (www.learnenglishkids.com); «Створи репортаж для Бі Бі Сі», «Розминка перед грою», конкурсу «Казки народів світу»; міжнародного проекту видавництва Macmillan «Напиши книгу про свою країну», де їх роботи були оформлені у вигляді книги, надрукованої даним видавництвом. Учні НВО, у рамках постійно діючого міжнародного проекту Face To Faith – Обличчям до Віри, започаткованим колишнім прем'єр-міністром Великобританії Тоні Блером, проводять відеоконференції в режимі он-лайн з однолітками з Індії, Канади, Об'єднаних Арабських Еміратів, Індонезії та Філіппін, де вони обмінюються інформацією про культуру та традиції своїх країн, вчать культурі спілкування, використовують набуті знання та компетенції з англійської мови, що сприяє підвищенню мотивації до навчання.

5. Технологія організації та проведення телекомунікаційних проектів

Для того, щоб стати учасником, або й організатором телекомунікаційного проекту існують певні процедури, про які домовляються учасники мережі, або потенційні учасники проектів самостійно. Наприклад, щоб стати учасником проекту за програмою I*EARN потрібно спочатку звернутися до координатора країни. Брати участь в телекомунікаційних проектах, виконуючи певні правила, можуть всі бажаючі. Це можуть бути окремі учні, вчителі, групи учнів, класи, школи.

Сьогодні кожна школа може долучитися до eTwinning – програми Європейського Союзу, що дозволяє реалізовувати проекти спільно з європейськими школами. eTwinning – це навчальна програма Європейської Комісії, започаткована в 2005

р. з метою розвитку співпраці європейських шкіл. Вчителі та учні, зареєстровані в мережі eTwinning, отримують можливість реалізації спільних проектів з іншими європейськими школами. Ключовою складовою навчання є використання інформаційно-комунікаційних технологій. Проект eTwinning розширює сферу освітніх можливостей для учнів та вчителів, підвищує мотивацію до навчання та ступінь відкритості до Європи. eTwinning Plus – це робочий простір програми eTwinning в рамках Східного партнерства Європейського Союзу. Онлайн-мережу eTwinning Plus було створено з метою залучення до проекту сусідських країн ЄС в рамках European Neighbourhood Policy (Європейської політики сусідства). Ключовою ціллю ЄПС є поглиблення відносин між членами ЄС та країнами-сусідами. Зараз до eTwinning Plus входять: Україна, Грузія, а також Республіки Молдова, Вірменія, Азербайджан, Туніс і Ліван. Всі ці країни приєдналися до проекту в 2013 р. На сьогодні eTwinning та eTwinning Plus це: 44 країни-учасниці; 192 305 зареєстрованих шкіл; 581 617 вчителів-учасників; 75 408 проектів.

У 2013 р. до програми було залучено 78 перших шкіл з України. Більшість з них успішно використали можливості eTwinning Plus та взяли участь в міжнародних проектах. У 2014 р. PSA Ukraine оголосила про реєстрацію нових шкіл. На сьогодні (станом на серпень 2018) учасниками eTwinning Plus від України є 774 шкіл та 1533 вчителів. Українські ітвіннери взяли участь у 2784 проектах.

Школи з країн Східного партнерства (до якого належить Україна) можуть долучатись до програми через спеціальний портал eTwinning Plus, на якому і відбувається спілкування між учнями та вчителями, планування і реалізація проектів. Зареєструвавшись і вперше потрапивши на платформу, команда учнів разом з учителем може доєднатися до одного з уже наявних проектів. Також можна створити свій, але для цього потрібно мати партнера (тобто іншу школу), зацікавленого стати співзасновником проекту.

Потрібно пам'ятати, що для участі в програмі школа мусить мати комп'ютерний клас і підключення до інтернету. Це дозволить учням системно працювати над проектом. Це ключова вимога, адже інакше учні не матимуть технічної можливості виходити на зв'язок з іноземними командами. Друге, вчитель – учасник програми має володіти навичками користування комп'ютером та іншими інформаційними технологіями. Окрім того, потрібно знати іноземну мову. Якщо від школи залучені кілька вчителів, то хоча б один з них

має знати мову. Третє, готовність вчителя/-ів приділити час участі в програмі. Проте організатори зазначають, що участь у програмі має сенс, якщо вона дозволяє максимально інтегрувати проектну роботу в процес навчання. Важливо пам'ятати, що протягом 1–3 місяців з моменту долучення до програми вчителю потрібно взяти участь у проекті.

Для реєстрації потрібно виконати певні дії:

Крок 1. Заповнити форму за цим посиланням <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScdHJB3ZIUSrCjIxRANzwsVKVatfCqg3IdiYsK5HaHAPW6AVA/viewform>.

Крок 2. Після цього працівники партнерського агентства з підтримки програми в Україні надішлють вам форму для реєстрації. Її має заповнити кожен учитель, який планує долучитись до програми. На цьому етапі їх може бути не більше двох.

Крок 3. Заповнені реєстраційні форми потрібно надіслати на helpdesk@etwinning.com.ua.

Крок 4. Дочекайтесь повідомлення про успішну реєстрацію. Разом з ним ви отримаєте рекомендації щодо роботи з порталом.

Варто знати, що Партнерське агентство організовує навчання: eTwinning Plus Practical Session (щодо вивчення базових та оновлених інструментів порталу; особливості реєстрації та проектної діяльності; корисні воркшопи, командні практикуми та ігри; спілкування з амбасадорами й учасниками міжнародних семінарів; нетворкінг та обмін досвідом; огляд найкращих проектів і нагородження) і Learning Event (присвячені корисним темам та інструментам для роботи в програмі). На сайті навчальної програми <http://etwinning.com.ua/pro-etwinning-plus/faq/#73> можна знайти відповіді на всі питання організації та участі у міжнародному проекті.

Уже під час реалізації міжнародних проектів ви зможете долучити інших учителів, реєструючи їх для участі кожного конкретного проекту, в якому бере або візьме участь ваша школа.

Означений контекст дозволяє зробити висновки, що

1. Сучасне суспільство характеризується інтенсифікацією взаємодії різноманітних культур, широким використанням комп'ютерної техніки, розвитком засобів телекомунікації, глобалізацією всіх сфер суспільного життя і зростанням міжкультурного й міжособистісного спілкування.

2. Засоби Інтернету та телекомунікації дозволяють посилити та урізноманітнити проектну діяльність.

3. Телекомунікаційні проекти дозволяють створювати серйозні дослідницькі лабораторії для школярів, значно розширювати зони спільних досліджень, творчих робіт, враховуючи особливості культури різних народів, використовуючи знання іноземної мови в її головній функції – засобу спілкування.

4. У телекомунікаційному проекті необхідна більш глибока інтеграція знань, що передбачає знання не тільки предмета досліджуваної проблеми, але і знання особливостей національної культури партнера та його світогляду.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення терміну «телекомунікаційний проект» та назвіть в яких випадках така форма проекту є виправдана.
2. Назвіть особливості телекомунікаційних проектів.
3. Назвіть базові компетентності для організації телекомунікаційних проектів.
4. Розкрийте класифікацію проектів та визначте критерії.
5. Наведіть приклади різних типів проектів, які відбуваються у мережі Інтернет.
6. Яке значення програми eTwinning ? Як долучитися до міжнародних проектів програми?

Семинар №8

Тема: Методика проведення телекомунікаційних проектів у загальноосвітніх закладах

Мета: Засвоїти теорію організації телекомунікаційних проектів, уміти порівнювати навчальні проекти, добирати теми для такого типу проектів, виявляти готовність реалізовувати телекомунікаційні проекти.

План

1. Телекомунікаційні проекти, зміст, умови організації, особливості.
2. Базові компетентності для організації телекомунікаційних проектів.
3. Класифікація телекомунікаційних проектів.
4. Технологія організації та проведення телекомунікаційних проектів.

Практичне завдання

Підшукати діючий міжнародний проект, зв'язатися з куратором, визначити алгоритм організації чи долучення до проекту.

Література

1. Аносова А. В. Телекомунікаційні проекти в діяльності позашкільного закладу. / А. В. Аносова // Позашкілля. – 2008. – № 4 (016). – С. 31-38.
2. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повышения квалиф. пед. кадров / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров ; под ред. Е. С. Полат – 2-е изд., стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 272 с.
3. Гуревич Р. С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід : навчальний посібник / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, Л. С. Шевченко ; за ред. Гуревича Р. С. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2012. – 348 с
4. Дементієвська Н. П., Морзе Н.В. Телекомунікаційні проекти. Стан та перспективи//Комп'ютер в школі та сім'ї.– 1999.– №4,–С.12-19

5. Іванов І. Специфіка навчальних телекомунікаційних проектів у середній школі / Іван Іванов // Освіта на Луганщині. – 2009. – № 1. – С. 139-141.

6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

7. Хуторской А. В. Современная дидактика : учеб. пособие. 2-е изд., перераб. / А. В. Хуторской. – М. : Высш. шк., 2007. – 639 с.

8. Трайнев В. А. Информационные коммуникационные педагогические технологии (обобщения и рекомендации) : учебное пособие / В. А. Трайнев, И. В. Трайнев. – 2-е изд. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2006. – 260 с.

Методичні рекомендації

Для ефективної підготовки до семінару опрацюйте запропоновані у посібнику ресурси. Для рефлексії стануть у нагоді такі узагальнення:

1. Для виконання телекомунікаційних проектів важливим є дотримання умов, а саме:

- підтримка з боку адміністрації школи: створення спеціальних умов для проведення телекомунікаційних проектів;
- комп'ютерна грамотність учителів-предметників;
- підтримка роботи вчителів-предметників координатором, наявність методичної, організаційної підтримки;
- учні та вчителі повинні мати вільний доступ до комп'ютерів протягом усього шкільного дня;
- у всіх учасників телекомунікаційних проектів має бути можливість одержувати в процесі своєї роботи консультації фахівців.

2. У практиці виділяють шість базових моделей навчальних телекомунікаційних проектів:

- обмін локальними рішеннями однієї проблеми (економія енергії, постачання питною водою, утилізація відходів та ін.);
- проведення сумісних спостережень, коли учні зайняті побудовою моделей, проведенням спостережень/вимірювань і інтерпретацією отриманих результатів;
- підготовка сумісних публікацій;
- участь в ігровому імітаційному моделюванні;

- виконання унікальних сумісних проектів.

3. Проекти можуть бути організовані у вигляді:

- конкурсів зі створення тематичних веб-сторінок;
- розсилання анкет, аналізу відповідей на питання;
- вікторин, змагань, олімпіад із різних предметів (питання можуть бути підготовлені як учителями, так і учнями);
- колективного написання розповідей, казок;
- ланцюгових розповідей (одна із шкіл пише першу частину і відправляє її наступному учаснику, і так — до того часу, доки розповідь не буде завершена);
- частівок (написання колективне – по колу);
- «днів» видання газет (проведення спеціальних випусків газет, можливо, з проведенням конкурсу);
- читацьких конференцій за різними творами (обмін думками і питаннями);
- імітацій подорожей;
- порівняльного аналізу спостережень за погодою і обміну цією інформацією;
- досліджень публікацій про історичні аспекти окремих країн, моделювання історичних подій;
- шахових турнірів;
- рефератів про традиції, звичаї країн.

4. Основними є такі етапи роботи над проектом:

1. Організаційний. Він включає визначення загального напрямку діяльності і пошук партнерів.

2. Вибір і обговорення головної ідеї майбутнього проекту. Цей етап проводиться за участю координаторів з обох сторін.

3. Обговорення методичних аспектів організації роботи учнів на уроці та в позаурочний час.

4. Структурування проекту з виділенням підзадач для певних груп учнів, підбір необхідних матеріалів. Загальний простий план стає розгорнутим, виділяються етапи та їх завдання (підзадачі) і розподіляються між групами учнів з урахуванням їх інтересів, визначаються плановані результати і способи їх вирішення, оформлення.

5.Робота над проектом. Ретельно розроблені завдання для кожної групи учнів і підібраний (якщо це необхідно) матеріал дозволяють вчителю не втручатися в роботу групи, виконуючи роль консультанта. Передбачається інтенсивний обмін інформацією, думками, отриманими результатами між партнерськими групами різних шкіл.

6.Підведення підсумків, оформлення результатів. На цьому етапі групи (окремо або спільно з партнерами, за задалегідь досягнутою домовленістю) узагальнюють результати своєї роботи.

7.Презентація проекту. Готовий і оформлений проект повинен пройти завершальний етап презентації в класі, телеконференції в Інтернет, на шкільній конференції, як вирішать учасники проекту. Результати проекту разом з його описом можуть бути розміщені на спеціальній Web-сторінці своєї школи або школи партнера в Інтернет. Презентація завжди передбачає дискусію, можливість для учасників презентації задавати будь-які питання з теми дослідження, творчої роботи і отримувати аргументовані відповіді з боку розробників.

5. Координатор шкільного проекту повинен :

- 1) мати хороші організаторські здібності;
- 2) бути методично грамотним;
- 3) володіти навичками міжкультурного спілкування;
- 4) мати досвід роботи з телекомунікаційними проектами;
- 5) володіти базисними навичками роботи в телекомунікаційних мережах;
- 6) вміти працювати з великими обсягами інформації;
- 7) бути поінформованим про новітні методи застосування засобів інформаційних технологій в навчально-виховному процесі.

6.Завдання координатора телекомунікаційного проекту в школі мають бути такі:

- 1) підбір партнерів, координація робіт з відбору тематики, проектів (робота з учителями);
- 2) структурування проекту (визначення цілей проекту, його проблеми, гіпотези рішення, планованих результатів і термінів

проведення робіт, передбачуваних способів оформлення результатів проектів, моніторинг його проведення на всіх стадіях роботи, в тому числі, в разі необхідності, активне включення в роботу, коригування напрямки робіт, підтримання різними способами інтересу до проекту);

3) забезпечення зв'язку і взаємодії з директором освітньої телекомунікаційної регіональної програми, якщо такий є (формулювання запитів інформації, необхідної для конкретного проекту директору програми);

4) здійснення консультацій для учнів і вчителів, які працюють в його проекті;

5) інформування адміністрації школи про хід роботи вчителів і учнів над телекомунікаційними проектами.

Оцінювальні завдання

1. Специфіка телекомунікаційних проектів полягає передусім в тому, що вони за своєю суттю є:

- A. Предметні
- B. Міжпредметні
- C. Інтегровані

2. Чи може у змісті телекомунікаційного проекту передбачатися порівняльне вивчення, дослідження того чи іншого явища, факту, події, яка відбулася чи має місце в різних місцевостях для виявлення певної тенденції або прийняття рішення, розробки пропозицій:

- A. Так
- B. Ні
- C. Інколи

3. Спільна навчально-пізнавальна творча або ігрова діяльність учнів-партнерів, організована на основі комп'ютерної телекомунікації, яка має спільну мету – дослідження деякої проблеми, узгоджені методи, способи діяльності, направлена на досягнення спільного результату діяльності:

- A. Соціальний проект
- B. Освітній проект
- C. Телекомунікаційний проект

4. Основна відмінність звичайних і телекомунікаційних проектів полягає у:

- А. Залученні інтегрованих знань
- В. Проведення спільних досліджень узгодженими методами
- С. Використання засобів Інтернету

5. Уміння інтегрувати знання з різних областей для розв'язування проблематики вибраних проектів – це важлива умова проведення:

- А. Навчального проекту
- В. Соціального проекту
- С. Телекомунікаційного проекту

6. Актуальність широких людських контактів, знайомства з різними культурами, різними точками зору на одну проблему – це причини:

- А. Причини
- В. Умови
- С. Принципи телекомунікаційних проектів

7. Обмін локальними рішеннями однієї проблеми – це:

- А. Модель
- В. Тип
- С. Метод телекомунікаційного проекту

8. Уявні подорожі, які можуть мати різні цілі: навчання речовим структурам, кліше, специфічним термінам, діалоговим висловлюванням, описам, міркуванням, вмінням та навичкам із інших областей знань – це тип:

- А. Рольових
- В. Дослідницьких
- С. Творчих проектів

9. Прочитайте витяг із звіту про проведення проекту учнями в експериментальній школі Е. Коллінгса. Класифікуйте його за сучасною класифікацією проектів і напишіть враження від ходу дослідження.

«Наиболее интересными и разносторонними оказались экскурсионные проекты, что можно видеть на следующем примере. Один из таких проектов, реализованных в средней группе учащихся, носил название «Посещение дома мистера Смитса для выяснения причины тифозных заболеваний». Продуктом по этому проекту стал содержательный «Доклад о причинах тифозных заболеваний», направленный детьми хозяину дома. Как отмечается, мистер Смитс принял «Доклад» доброжелательно и выполнил почти все рекомендации детей. Вот выдержки из этого доклада.

«...Мы полагаем, что муха явилась главной причиной тифозных заболеваний, и рекомендуем вам нижеследующие средства:

1. Вставление сеток в окна и дверные проемы (следует подробнее вычисление необходимого количества сетки и расчет стоимости).

2. Очистка двора от всякого сора и отбросов.

3. Перемещение свиного хлева на более отдаленное расстояние от дома.

4. Хранение всех отбросов в ведрах с крышками.

5. Употребление мухоловок и других способов борьбы с мухой в течение холодных и теплых времен года... Мы посылаем вам одну из наших больших мухоловок и помойное ведро с крышкой... Мы выписали для вас из Миссурийского университета брошюру под заголовком «Муха»».

10.«Майбутнє має бути закладене в сьогодні. Це називається планом. Без нього ніщо у світі не може бути вдалим», – казав видатний німецький учений і публіцист Георг Крістоф Ліхтенберг. Складіть план організації телекомунікаційного проекту.

Лекція 11

Тема: Оцінювання проектної діяльності учнів

План

1. Методичні аспекти контролю та оцінювання навчальних проектів.
2. Критерії оцінювання для суб'єктів проектної діяльності.
3. Альтернативні методи в системі оцінювання проектів.

Основні поняття: оцінювання проектів, експертне оцінювання, альтернативне оцінювання, критерії оцінки проекту, методичні аспекти контролю, психолого-педагогічні вимоги до оцінювання проектів.

Література

1. Анісімова Т. Оцінювання проектної діяльності учнів / Т. Анісімова // Директор школи. – 2008. – Грудень (№5). – С.37-40.
2. Баханов К. О. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти: монографія / К. О. Баханов. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД». – 384 с.
3. Белоусова Н. Б. Мифы об исследовательской и проектной деятельности школьников / Н. Б. Белоусова, А. М. Марина // Школьные технологии. – 2010. – № 6. – С. 8-14.
4. Возна З. О. Ціннісний потенціал проектної діяльності в системі навчання шкільного суспільствознавства / З. О. Возна // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) [та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Вип. 46. – С. 76–85.
5. Гриневич Л. Холістичний підхід до моніторингу якості освіти / Л. Гриневич // Освітологія. – 2014. – Вип. 3. – С. 70-75. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osvit_2014_3_13
6. Логвина И. Об особенностях оценивания проектной деятельности учащихся // Контроль за результатами обучения и оценивание в школе. – Государственный Экзаменационный и квалификационный центр Эстонии, 2006. – С. 52 - 57.

7. Метод проектів : традиції, перспективи, життєві результати [] : практико-зорієнтований збірник / Ін-т педагогіки АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка АПН України, Ліцей міжнар. відносин № 51 м. Києва ; редкол. С. М. Шевцова [та ін.]. – Київ : [s. n.], 2003. – 500 с.

8. Нагель, О. И. О критериях оценки проектной деятельности учащихся / О. И. Нагель // Школа и производство. – 2007. – № 5. – С. 12-20.

9. Пометун О. І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн./ О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. За ред. О. І. Пометун. — К.: Видавництво А.С.К., 2004.

10. Рябова З. Кваліметричний підхід до оцінки якості процесів у освітніх системах / З. Рябова // Система оцінювання і самооцінювання досягнень учнів / упоряд. Ж. Сташко. – К.: ВД «Шкільний світ»; Вид. Л. Галіцина, 2006. – 128 с.

11. Шнейдер М. Оценка качества проектной деятельности учащихся / М. Шнейдер // Лицейское и гимназическое образование. – 2002. – № 9. – С. 24-25.

1. Методичні аспекти контролю та оцінювання навчальних проектів

Реформа сучасної української школи передбачає переосмислення системи оцінювання навчального процесу та пошуку відповідних новим педагогічним трансформаціям технологій оцінювання учнівських компетентностей в цілому і в суспільствознавчій освіті зокрема. Аналіз наукових підходів до процесу оцінювання навчальних досягнень учнів в країнах ЄС свідчить про зміни в теорії і практиці цієї галузі педагогіки, а саме визнання важливості формульованого оцінювання, під яким розуміють інтерактивне оцінювання прогресу учнів у навчальній діяльності. Концептуальні засади формульованого оцінювання знаходимо у розвідках зарубіжних авторів: Л. Алал, К. Бібі, П. Блека Б. Блума, Т. Келлагана, Л. Лопес, Дж. Мадауса, Ф. Перрена, М. Скрайвена, Т. Хастінга та ін. До проблем оцінювання у структурі різновекторних процесів у шкільній освіті зарубіжних країн звертаються і вітчизняні дослідники, як-то: О. Денічева, І. Іванюк, Г. Єгоров, Н. Лавриченко, О. Локшина, Б. Мельниченко, А. Сбруєва. Спільним у дослідженнях є розуміння того, що звернення до формульованої функції оцінювання дає змогу

вчителю визначати потреби учнів, забезпечити зв'язок оцінки з індивідуальним навчальним рухом учня, приростом його навчальних результатів: З іншої сторони, застосування формульованого оцінювання дає можливість учням зрозуміти яких результатів навчання слід досягнути; встановити, на якому етапі досягнення своїх цілей вони знаходяться; оцінити точність виконаних дій та операцій; скоригувати напрацьоване.

У практиці пануючої в українській загальноосвітній школі традиційної системи навчання звернення до оцінювання процесу пізнання викликає труднощі, оскільки вимагає дотримання певної рівноваги. Так, в оцінюванні навчальних досягнень із суспільствознавства слід враховувати баланс між перевіркою знань, умінь і навичок, виявленням ставлень, відношення учнів до тих чи інших проблем; баланс традиційних та альтернативних методів оцінювання; баланс групового, загального та індивідуального оцінювання; узгодження форм перевірки зі змістом уроків; необхідність обговорення критеріїв оцінювання з учнями; баланс оцінки абсолютних досягнень та індивідуального прогресу.

Означені вимоги роблять актуальними застосування альтернативних методів навчання і, як наслідок, альтернативних методів оцінювання. На думку дослідниці О. Пометун вчителям необхідні нові (альтернативні) підходи до оцінювання у випадках: коли для досягнення результатів учням необхідно колективно розв'язати проблему і прийняти рішення; продемонструвати свою здатність обдумувати та вирішувати дискусійні питання; коли необхідно оцінити співпрацю учнів та навчальні досягнення, які є результатом їх інтерактивної взаємодії. Такі характеристики цілком відповідають змісту проектної діяльності, механізм оцінювання якої залишається актуальною проблемою у практиці навчання, що в свою чергу виявляє потребу в інтенсифікації методичних аспектів використання альтернативного оцінювання.

Загалом оцінювання проектів як завдань творчого характеру добре відображено у психолого-педагогічній літературі, зокрема в працях В. Гузеєва, О. Землянської, О. Коберника, П. Лернера, Н. Матяш, Н. Пахомової, Дж. Пітта, Є. Полат, В. Симоненка, І. Чечеля. Проте, у розвідках прослідковується відсутність єдиних підходів до питання оцінювання проектної діяльності в традиційній системі навчання, оскільки воно вимагає:

1. Поєднання зовнішнього (експертного) і внутрішнього (учнівського) оцінювання, надання пріоритету самооцінюванню учнів.

2. Вироблення єдиної шкали оцінки навчальних проектів, доведення до кожного респондента значень оцінних рівнів шкали оцінювання.

3. Залучення учнів до розробки й узгодження критеріїв оцінювання.

4. Вироблення чітких критеріїв оцінювання навчального проекту, врахування в критеріях предметно-інформаційної складової, прояву пізнавальної, ціннісної, діяльнісно-практичної сторін, ставлення учнів до проектної діяльності.

5. Врахування комплексних кількісних оцінок якості кінцевого результату діяльності – набутих компетентностей (ключових, предметних, проектних), факторів особистісного розвитку.

2. Критерії оцінювання для суб'єктів проектної діяльності

У педагогічних розвідках панує думка про те, що провідним у зовнішньому оцінюванні проектів має бути метод експертних оцінок, де в якості експертів можуть виступати педагоги, учасники проекту, учні, які не брали участі в даному проекті. Оскільки в методичній літературі відсутня єдина система критеріальних вимог до оцінювання проектів, учитель може самостійно розробити інструментарій оцінювання, опершись на вісім ключових, вироблених і стандартизованих у відповідності до програми Міжнародного бакалаврату та конкретизувати їх відповідно до типу проектів.

До прикладу стануть уніфіковані критерії для зовнішнього оцінювання, як-то: обґрунтування актуальності проекту; розуміння загальних перспектив, задум і рішення проблеми; аналіз процесу роботи; отримані результати; креативність, оригінальність рішення; рівень самостійності у проекті, організація звіту; представлення звіту; компетентність доповідача.

Проте, потрібно пам'ятати, що зовнішня (експертна) оцінка є відносною й не може бути остаточною і категоричною у процесі визначення результатів навчального проекту, адже оцінка результату – це аналіз різних його аспектів, ефективності, зміни у ставленні до навчання, об'єкта дослідження, соціального явища тощо. Експерт

може зустрітися з явищами, що є винятками з правил, які потребують вироблення інших критеріїв оцінювання і додаткової оцінки. В таких випадках доцільним є використання (для оптимізації часу) холістичного оцінювання, як типу оцінювання, що спирається на загальне враження експертів про рівень виконаної роботи, а не на аналіз і оцінку кожного етапу розвитку проекту. Взагалі зовнішнє оцінювання більш доцільне для соціальних проектів, які відбуваються у позаурочний час та проектів, що є конкурсними, змагальними, які відбуваються у традиційній чи телекомунікаційній формі. Найчастіше у навчальних проектах зовнішнім експертом виступає вчитель.

Для результативності учнівського проекту важливим є мотиваційний вплив пізнавального, емоційного та психомоторного характеру. Для цього важливо:

1. Показати учням значення завдань, поставлених перед ними, та довести їхнє практичне застосування поза межами проекту.

2. Досягти того, щоб учні з ентузіазмом приймали участь в груповій та парній роботі.

3. Пробудити інтерес дітей до матеріалу, що вивчається та досліджується.

4. Дозволити учням мислити і діяти.

5. Допомогти їм ознайомитися з поставленою проблемою, знайти різні способи її вирішення.

6. Заохотити учнів до обговорення різних точок зору.

7. Запропонувати дітям побачити реальність, що їх оточує та поставити запитання щодо цієї реальності.

8. Зробити все можливе, щоб робота над проектом сприяла всебічному розвитку школяра.

Проте, важливо пам'ятати, що проект – це метод, ефективність застосування якого повинна стати предметом педагогічної рефлексії і педагога. Учитель повинен також проаналізувати свою власну діяльність та самооцінити її за критеріями показників діяльності, якими є:

1.Цілепокладання:

- наявність і обґрунтування чітко сформульованих цілей заняття;
- наявність чітко сформульованих цілей заняття;
- невизначеність, аморфність цілей і завдань;
- постановка цілей і завдань не здійснено.

2. Вибір технології проведення заняття:

- обґрунтованість і відповідність технології проведення заняття його цілям і особливостям класу (групи);
- відповідність використання технології проведення заняття його цілям і особливостям класу (групи);
- випадковий вибір технології проведення заняття.

3. Вибір форми організації заняття:

- доцільність і обґрунтованість використовуваної форми на основі даних психоло-педагогічної діагностики;
- використання форми виховання з урахуванням даних педагогічної або психологічної діагностики;
- використання форми виховання без урахування даних педагогічної і психологічної діагностики;
- повна невідповідність форми цілям виховання і складу класу (групи).

4. Вибір методів:

- обґрунтованість і відповідність методів цілям заняття і особливостям класу (групи);
- відповідність використання методів цілям заняття і особливостям класу (групи);
- невідповідність використання методів цілям заняття і особливостям класу (групи);
- випадковий набір методів виховання.

Отже, особливу значущість в сучасному освітньому процесі набувають результати проектної діяльності, які представлені в системі «учень – учитель». Вони можуть мати такий вигляд. Для учнів: формування і розвиток навичок самостійної дослідницької діяльності, комунікативної культури, операційної культури, розвиток здатності проектувати і управляти своїм індивідуальним освітнім маршрутом. Для викладачів: розвиток педагогічної творчості, застосування сучасних освітніх технологій, орієнтованих на реалізацію компетентнісного підходу в освіті; оволодіння способами суб'єкт-суб'єктних форм взаємодії з учнями.

3. Самооцінювання, як альтернативний метод в системі оцінювання проектів

Другим важливим компонентом системи оцінювання проектів є оцінка учня власної діяльності (самооцінювання). Для оптимізації

процедури самооцінювання важливим є: 1) попередньо розробити та подати у методичних матеріалах для учнів зразок листа самооцінювання; 2) пояснити учням, що лист самооцінювання має бути заповнений ними до етапу презентації та зовнішньої оцінки; 3) розробити критерії і шкалу самооцінювання.

Покажемо зразок анкети для самооцінювання (табл. 2) участі у змодельованому і описаному в попередніх розділах посібника проекті «Рух людини в соціальному просторі», для розуміння суті якого спочатку подамо лист-планування (табл. 1).

Лист планування проекту «Рух людини в соціальному просторі»

Таблиця 1

№ п/п	Перелік положень проекту	Зміст
1.	Предмет. Проект	Людина і світ. «Рух людини в соціальному просторі».
2.	Місце проекту в навчальній програмі курсу	Проект є тематично близьким до ідеї проекту «Особистість». Логічним є його розгортання в межах теми «Соціальна мобільність».
3.	Творча назва проекту	Міжпоколінна мобільність.
4.	Проблемне питання проекту	Наскільки соціально мобільною є моя родина?
5.	Дидактична мета проекту	Провести індивідуальне дослідження міжпоколінної та внутрішньопоколінної мобільності членів своєї сім'ї, родини. Розвивати навички пізнавальної, комунікаційної і практичної діяльності, соціальної активності.
6.	Тип проекту за провідною діяльністю учасників	Дослідницький.
7.	Адресування (віковий склад учасників)	Не обмежений.
8.	Навчально-педагогічні завдання (групові, індивідуальні)	1.Провести опитування членів родини на предмет структурної зумовленості міжгенераційної мобільності; 2. Визначити траєкторію руху родини в соціальному просторі та власні перспективи розвитку; 3.Опрацювати інформацію на індивідуальному та колективному рівнях, презентувати результати соціологічного дослідження.

9.	Тривалість проекту	Короткотривалий.
10.	Стартові та очікувані компетентності, необхідні для виконання проекту	Володіння прийомами вирішення навчальних проблем, застосування отриманих інтелектуальних і практичних навиків: інформаційних, аналітичних, комунікаційних, прогностичних, презентаційних. Організація самостійної роботи, визначення порядку і способу дослідницької діяльності.
11.	Анотація проекту	Проект дає можливість провести соціологічне дослідження, визначити чинники соціальної мобільності сучасної молоді, критично переосмислити ресурси соціальної мобільності в умовах трансформації сучасного суспільства, усвідомити особисті перспективи.
12.	Очікуваний продукт проекту	Цінність родини, сім'ї. Установка на успіх, розвиток наполегливості, впевненості в собі, вчитися впродовж життя.

Таблиця 2

Критерії самооцінювання учнів у проекті

Критерії самооцінювання	Так	Частково	В окремих позиціях	Ні
1. Чи поглибили Ви знання з теми предмету, дослідивши явища соціальної мобільності?				
2. Ваш опитувальник складений відповідно до вимог соціологічного опитування?				
3. Чи відкрила робота у проекті якісь нові грані знань про членів Вашої родини?				
4. Чи збіглися Ваші гіпотези з результатами дослідження?				
5. Чи спонукає Вас до життєвої активності наявність висхідної вертикальної мобільності членів родини?				
6. Чи спадна вертикальна мобільність не стане причиною упередженого ставлення до членів родини?				

7. Чи змінили Ви думку про знання (освіту) як соціальний ліфт?				
8. Чи готові Ви до публічної презентації результатів дослідження у випадку, якщо переважатиме спадна вертикальна мобільність?				
9. Чи готові Ви змінити траєкторію руху соціальної мобільності у Вашій родині?				
10. Чи вважаєте Ви членів родини успішними людьми?				

Середній бал зовнішнього і внутрішнього оцінювання є підставою для визначеного показника якості виконаного проекту. Проте оцінювання проектної діяльності учнів виступає засобом зворотного зв'язку, який має проектуватися на якість предметних досягнень учнів та створення можливостей регулювання процесу навчання суспільствознавчих предметів СК ОГС. Найважливішим базовим орієнтиром в оцінюванні предмета є зміст суспільствознавчої компетентності, для визначення рівня якої вироблені критерії, характеристики навчальних досягнень, компетентнісно-орієнтовані завдання, за допомогою яких їх можна визначити. По завершенню проекту вчитель має дати проектно-зорієнтовані завдання для визначення результативності проектної діяльності, що є важливим для педагогічної рефлексії.

Розв'язання питань, пов'язаних з контролем та оцінюванням навчальних проектів має ґрунтуватися на тому, що проектна технологія виконує низку функцій, зокрема, дидактичну, пізнавальну, виховну, соціалізуючу та розвивальну.

Так, дидактична функція проектування передбачає вироблення в учнів уміння конструювати свої знання, ознайомлення їх з різними способами опрацювання інформації. Окрім цього, в учнів формується вміння презентувати результати своєї роботи, а також виробляються навички самоорганізації. Пізнавальна функція полягає у підвищенні мотивації до отримання нових знань. В учнів формуються вміння продукувати, аргументувати та захищати свої ідеї. Розвивальна функція проектування передбачає виконання таких завдань, як розвиток творчих і дослідницьких здібностей кожного учня, формування комунікативних умінь та навичок, розвиток критичного мислення, навичок аналізу та рефлексії. Виховна функція має на меті спонукати учнів до самодисципліни та відповідальності, виховати у

них загальнолюдські цінності. Соціалізуюча функція проектної технології полягає у формуванні в учнів таких важливих навичок, як спілкування у соціумі, вироблення самостійного погляду на події та явища, осмислення своїх можливостей та усвідомлення власної ролі під час роботи у команді.

Отже, важливо пам'ятати, що проектна діяльність учнів не самоціль, а оцінювання проектної діяльності учнів виступає засобом зворотного зв'язку, який має проектуватися на ріст досягнень учнів. Але потрібно відрізнити навчальні проекти. Якщо проект (проектне завдання) відбувається з межах тематичного поля предмету, на проектних уроках, то пріоритетною є його дидактична функція, а сам проект виступає одним із методів навчання. Оскільки робота в проекті вимагає інтегрованих знань, то потрібно оцінювати проект за визначеними критеріями, переводити в оцінний бал, який обов'язково виставляти в журнал. Таку оцінку має бути вагомою у тематичному чи підсумковому оцінюванні.

Згідно технології, проект має завершуватися публічною презентацією, але це більше доцільно для підведення підсумків проектів, які несуть виховний характер та соціальні за спрямуванням. Пріоритетними тоді є виховна і соціалізуюча функція, а публічна презентація проекту потрібна не для оцінювання, а для суспільного визнання спроможності, результативності, успішності роботи.

Позитивної оцінки вартий любий рівень досягнутих результатів. На завершальному етапі доцільно організувати обговорення, під час якого учні матимуть змогу оцінити проектну діяльність в цілому та особистий внесок кожного у загальну справу, виявити недоліки діяльності та обговорити шляхи їх подолання. Учні мають проаналізувати, які знання вони отримали, яких умінь і навичок набули, які переваги надає групова співпраця, що вдалося найкраще, наскільки важливою була їх діяльність. По завершенню проекту вчитель має провести анкетування учнів для виявлення росту проектних умінь (табл.4), яка пропонує учням оцінити свої уміння працювати за методом проектів, використавши наступні критерії: 3 бали – «вмію», 2 бали – «інколи можу», 1 бал – «частіше не можу», 0 балів – «не вмію».

Таблиця 4

Анкета для виявлення проектних умінь

№п/п	Проектні уміння	Початок проекту	Завершення проекту
1.	Формулювати головні питання проекту		
2.	Ставити мету		
3.	Визначати завдання, мету		
4.	Обирати методи і способи рішення		
5.	Планувати роботу		
6.	Організовувати власну діяльність (роботу в групі)		
7.	Брати участь у спільній практичній діяльності, відстоювати власну позицію		
8.	Обирати вид кінцевого продукту		
9.	Коригувати свою роботу (роботу групи)		
10.	Публічно презентувати результати проекту		
11.	Аналізувати та оцінювати власну роботу у проекті		
12.	Розуміти значимість виконаної роботи		

Оцінювання рівня сформованості умінь і навиків проектної діяльності важливо для учителя, який працює над формуванням відповідної компетентності учнів. Учитель може оцінити:

- ступінь самостійності у виконанні різних етапів роботи над проектом;
- ступінь залучення до групової роботи і чіткість виконання відведеного завдання;
- практичне використання предметних і міжпредметних компетенцій;
- кількість зібраної нової інформації використаної у проекті;
- оригінальність ідей, способів рішення проблеми;
- творчий підхід у підготовці презентації;
- володіння рефлексією;

- соціальне і прикладне значення отриманих результатів.

В оцінюванні проектної діяльності можна виділити два його загальних види: пряме і непряме. Об'єктами у прямому оцінюванні зазвичай є цілі та результати діяльності, які дають змогу визначити був проект успішним чи ні. Непряме оцінювання – це зміни у ставленнях учнів, світогляді, поведінковому комплексі, які не є одночасними, а носять характер перспективних змін.

Загальні психолого-педагогічні вимоги до організації оцінювання проектів можна визначити як такі: (за Є. Д. Божович «Процесс учения: контроль, диагностика, коррекция, оценка»)

1. Орієнтація на індивідуальну відносну норму в оцінці, коли точкою відліку стає учень, специфіка його розвитку, особливості навчальної діяльності.

2. Оптимістичний погляд на школярів – очікування навчальних успіхів від кожного з них, позитивне підкріплення навіть незначного поступу в засвоєнні матеріалу.

3. Використання оцінок як зворотного зв'язку – необхідної для учня інформації про ефективність його роботи, а не як засобу жорсткого контролю і тиску.

4. Контроль не лише за результатом, а й за процесом навчальної діяльності.

5. Залучення учня до оцінювальної діяльності, навчання його вмінню оцінювати власну роботу та роботу однокласників, спільна розробка критеріїв оцінювання, розвиток самоконтролю в дітей.

6. Емоційна небайдужість учителя у ставлення до учня, пошук оптимальних форм заохочення, обережне використання негативних оцінок, що травмують дитину,

7. Створення позитивної емоційної атмосфери оцінювальної ситуації.

Дуже важливо впродовж всіх етапів, а особливо на етапі оцінювання, зберігати суб'єктно – суб'єктні відносини. Потрібно пам'ятати, що роль учителя в проекті підтримуюча, де:

- учень визначає мету діяльності – учитель допомагає йому в цьому;
- учень відкриває нові знання – учитель рекомендує джерело для їх здобуття;

- учень експериментує – учитель розкриває можливі форми й методи експерименту, допомагає організувати навчально-трудова діяльність;
- учень вибирає – учитель сприяє прогнозуванню результатів вибору;
- учень активний – учитель створює умови для прояву активності;
- учень – суб'єкт навчання, учитель – партнер;
- учень несе відповідальність за результати своєї діяльності – учитель допомагає отримати результати й виявити способи вдосконалення діяльності.

Отже, оцінювання проектної діяльності учнів є складовою проектної культури вчителя, відтак, важливо пам'ятати, що:

1. Під оцінюванням у проектній діяльності слід розуміти процес моніторингу, спрямований на покращення якості навчання та виховання, формування компетентностей.

2. Найважливішим базовим орієнтиром в оцінюванні предмета є зміст суспільствознавчої компетентності.

3. Використання в практиці навчальних проектів альтернативних методів оцінювання сприяє утвердженню в навчальному процесі формувальної функції оцінки діяльності учнів, якісному рівню педагогічної рефлексії, накопичення та дисемінації педагогічного досвіду вчителя.

Питання для самоконтролю

1. Як ви розумієте вислів «баланс традиційних та альтернативних методів оцінювання».

2. У яких випадках вчителям необхідні нові (альтернативні) підходи до оцінювання?

3. В чому особливості оцінювання навчальних проектів?

4. Назвіть ключові критерії оцінювання проектів стандартизованих у відповідності до програми Міжнародного бакалаврату та конкретизувати їх відповідно до типу проектів.

5. Охарактеризуйте основні функції навчальних проектів.

6. Назвіть загальні психолого-педагогічні вимоги до організації оцінювання проектів.

Семинар №9

Тема: Методичні аспекти контролю та оцінювання навчальних проектів учнів

Мета: Закріпити теоретичні аспекти контролю проектної діяльності учнів, проаналізувати порт фоліо проектів з історії, опрацювати ресурси, на яких можна отримати інформацію про проекти та додаткові способи їх організації, формувати проектну компетентність.

План

1. Методика оцінювання навчальних проектів.
2. Критерії оцінювання навчальних проектів.
3. Альтернативні методи в системі оцінювання проектів.

Практична робота

1. Проаналізувати та обговорити в групі приклади портфоліо українських та зарубіжних навчальних проектів.

2. Опрацювати запропоновані ресурси, які можуть бути корисні майбутньому учителю для організації навчальних проектів учнів.

Література

1. Анісімова Т. Оцінювання проектної діяльності учнів / Т. Анісімова // Директор школи .– 2008.– Грудень (№5).– С.37-40.
2. Баханов К. О. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти: монографія /К. О. Баханов. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД». – 384 с.
3. Логвина И. Об особенностях оценивания проектной деятельности учащихся // Контроль за результатами обучения и оценивание в школе. – Государственный Экзаменационный и квалификационный центр Эстонии, 2006. – С. 52 - 57.
4. Метод проектів : традиції, перспективи, життєві результати [] : практико-зорієнтований збірник / Ін-т педагогіки АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка АПН України, Ліцей міжнар. відносин № 51 м. Києва ; редкол.

С. М. Шевцова [та ін.]. - Київ : [s. n.], 2003. - 500 с.

5. Нагель О. И. О критериях оценки проектной деятельности учащихся /О. И. Нагель // Школа и производство. – 2007. – № 5. – С. 12-20.

6. Шнейдер М. Оценка качества проектной деятельности учащихся /М. Шнейдер // Лицейское и гимназическое образование. – 2002. – № 9. – С. 24-25.

Методичні рекомендації

У підготовці до семінару скористайтеся сайтом Програми Intel® Навчання для майбутнього, який пропонує власний алгоритм організації та презентації навчальних проектів. http://lib.npu.edu.ua/full_txt/CD/ProgramCD/whgdata/whlstt13.htm#13

Проаналізуйте самостійно та представте свою думку в групі, щодо прикладів портфоліо українських та зарубіжних навчальних проектів, які знайдете за посиланням http://lib.npu.edu.ua/full_txt/CD/ProgramCD/HTML/Ukraine_Portfolios.html#%D0%97%D0%B0%D0%BC%D0%BA%D0%B8%20%D0%93%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8.

Для колективної рефлексії пропонується проект «Замки Галиччини» для учнів 5-7 класів, автором якого є вчитель Залужний Андрій Павлович. Спробуйте представити власні критерії оцінювання запропонованого проекту. Для виконання другого практичного завдання семінару опрацюйте ресурси, на яких можна отримати інформацію та додаткові способи їх організації.

- <http://www.irf.kiev.ua> – Міжнародний фонд «Відродження».

- <http://www.asi.org.ua/> – Агенція суспільної інформації «Ініціатива» за підтримки Програми МАТРА КАП Посольства Королівства Нідерландів в Україні.

- http://www.asi.org.ua/civic_society/finance.htm – Програми донорських організацій та благодійних фондів, які працюють в Україні (контактні дані фондів, програми), посилання на засоби масової інформації, громадські організації.

- <http://dialog.lviv.ua> – мережа з 7 освітніх громадських організацій м. Львова, сфери діяльності – освіта, екологія, місцеве самоврядування.

- <http://cen.iatp.org.ua> – програми малих грантів мережі громадянської освіти програми IREX в Україні.

- <http://visnyk.iatp.org.ua/news/> – Вісник програм шкільних обмінів, відділ преси, освіти та культури Посольство США в Україні.

- <http://www.intellect.org.ua/> – сайт-мережа аналітичних центрів України. Містить розділи «Освіта та наука», а також «Гранти», де вказані заявлені програми розвитку викладачів та стипендії на поточний рік.

- <http://gurt.org.ua/> – Ресурсний центр розвитку громадських організацій «Гурт». Інформація про джерела фінансування, заявлені на поточний рік, адреси та контактні дані фондів. Програми навчання, в т.ч. стипендії та програми обміну для учнів та вчителів.

- <http://www.pr-center.org.ua> – «Ефективні комунікації» – це веб-ресурс для недержавних організацій, що працюють над розвитком своїх інституцій за допомогою комунікативних технологій. Містить розділ «Гранти» – програми декількох фондів на поточний рік.

Оцінювальні завдання до семінару

1. Альтернативне оцінювання потрібно коли:

- А. Учням необхідно колективно розв'язати проблему і прийняти рішення;
- В. Продемонструвати свою здатність працювати за аналогією
- С. Учні виявляють комплексні знання та уміння

2. Поєднання зовнішнього (експертного) і внутрішнього (учнівського) оцінювання, надання пріоритету самооцінюванню учнів є характерною ознакою:

- А. Проектної діяльності
- В. Виховної діяльності
- С. Навчальної діяльності учнів

3. Метод експертних оцінок є провідним для:

- А. Зовнішнього
- В. Внутрішнього
- С. Підсумкового оцінювання навчальних проектів

4. Обґрунтування актуальності проекту; розуміння загальних перспектив, задум і рішення проблеми; аналіз процесу роботи; отримані результати; креативність, оригінальність рішення; рівень самостійності у проекті, організація звіту; представлення звіту; компетентність доповідача є уніфікованими критеріями для:

- A. Зовнішнього
- B. Внутрішнього
- C. Підсумкового оцінювання навчальних проектів

5. Середній бал зовнішнього і внутрішнього оцінювання є підставою для:

- A. Для визначення рівня предметних знань
- B. Визначеного показника якості виконаного проекту.
- C. Для визначення рівня проектних умінь

6. Уміння конструювати свої знання, ознайомлення їх з різними способами опрацювання інформації – це:

- A. Дидактична
- B. Пізнавальна
- C. Розвивальна функція проектування

7. Розвиток творчих і дослідницьких здібностей кожного учня, формування комунікативних умінь та навичок – це:

- A. Дидактична
- B. Пізнавальна
- C. Розвивальна функція проектування

8. Чи важливо після проведення проекту визначати приріст проектних умінь?

- A. Так
- B. Ні
- C. Інколи

9. «Кінцева мета всякого виховання – виховання самостійності шляхом самостійності» (Адольф Фрідріх Дістервег). Визначте форми координування проекту зі сторони учителя, обґрунтуйте їх.

10. Творці ідеї навчання через проекти визначали такі критерії моніторингу діяльності, як – то: втілення ідеї (або плану) в зовнішню форму; отримання естетичної насолоди; подолання інтелектуальної перепони; здобуття нових знань та досвіду. Складіть власний перелік критеріїв зовнішнього оцінювання діяльності учнів проекту.

Завдання для самоконтролю до ЗМ2

1. Для пояснення учням концептуальної основи проектів, які будуть відбуватися в межах вивчення предмета, залучення учнів до складання маршруту дій укладають:

- A. Листи планування проектів
- B. Тематичний план навчальних проектів у змісті предмета
- C. Методичні матеріали для учнів

2. Для встановлення зворотного зв'язку, активного залучення учнів до навчальної діяльності укладають:

- A. Критерії оцінювання
- B. Тематичний план навчальних проектів у змісті предмета
- C. Методичні матеріали для учнів

3. Для педагогічної рефлексії, дисемінації досвіду організації проектів у навчально-методичному пакеті є:

- A. Методичні матеріали для учнів
- B. Тематичний план навчальних проектів у змісті предмета
- C. Методичний паспорт проекту

4. Визначення освітньої, виховної, розвивальної, соціалізуючої мети проектної діяльності в структурі уроку – це:

- A. Структурна складова аналізу уроку
- B. Функціональна складова аналізу уроку
- C. Компонент методичних матеріалів проектного уроку

5. Тип організаційної культури діяльності, мета якої – оволодіння методологією педагогічного проектування на теоретичному, практичному і творчому рівнях – це зміст проектної діяльності для:

- A. Вчителя
- B. Учнів
- C. Адміністрації закладу освіти

6. Форма пізнавальної активності, спрямованої на вирішення особисто-усвідомленої проблеми, яка виявляється у процесі реалізації навчального проекту – це зміст проектної діяльності для:

- A. Вчителя
- B. Учнів
- C. Адміністрації закладу освіти

8. У чинних програмах суспільствознавчих предметів і курсів, призначених для старших класів, вимоги до організації проектної діяльності:

- A. Визначені
- B. Не визначені
- C. В окремих випадках

9. Формування в учнів ідентичності та почуття власної гідності у результаті осмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь у змісті освітньої галузі визначено як завдання:

- A. Суспільствознавчого компоненту
- B. Історичного компоненту
- C. Стандарту базової і повної середньої освіти

10. Людина – людина, людина – суспільство, людина – влада, людина – світ уявлень та ідей, людина – простір, людина – природа, людина – світ речей є наскрізними лініями:

- A. Суспільствознавчого компоненту
- B. Історичного компоненту
- C. Стандарту базової і повної середньої освіти

11. Розвиток особистості компетентного, активного, відповідального громадянина України, члена європейської і світової спільноти, що здатний сприймати та ефективно відповідати на сучасні індивідуальні та суспільні виклики і загрози поколінь у змісті освітньої галузі визначено як завдання:

- A. Суспільствознавчого компоненту
- B. Історичного компоненту
- C. Стандарту базової і повної середньої освіти

12. Людина в суспільно-політичній сфері, людина в соціальній сфері, людина у правовій сфері, людина в економічній сфері, людина в культурно-духовній сфері є змістовими лініями:

- A. Суспільствознавчого компоненту
- B. Історичного компоненту
- C. Стандарту базової і повної середньої освіти

13. Чи можна вважати змістові лінії: людина у самоусвідомленні власної сутності; людина у взаємодії із людьми і природою; людина в професійній діяльності і громадянській активності спільними для предметів освітньої галузі «Суспільствознавство»?

- A. Так
- B. Ні
- C. В окремих випадках

14. Інтегровані знання, спрямовані не тільки на поповнення знань, а й на вирішення якоїсь проблеми, формування загальних компетентностей є характерними для:

- A. Навчальної
- B. Навчально-дослідницької
- C. Проектної діяльності учнів

15. Діяльність, що сприяє актуалізації знань, умінь, навичок учнів, їх практичному використанню у взаємодії з навколишнім середовищем є визначальною для:

- A. Навчальної
- B. Навчально-дослідницької
- C. Проектної діяльності учнів

16. Здатність до співробітництва, мобільність, уміння спілкуватись, визначати цілі – це структурні компоненти компетентності:

- A. Історичної
- B. Суспільствознавчої
- C. Проектної

17. Наявність складної соціальної проблеми; необхідність попереднього моделювання способів її вирішення; наявність

часткових ресурсів для вирішення соціальної проблеми – це для соціальних проектів:

- A. Умови
- B. Принципи
- C. Дидактичні завдання

18. Індивідуальна чи групова діяльність підлітків, спрямована на позитивне перетворення соціального середовища та умов життєдіяльності підлітків доступними для них методами є змістом проекту:

- A. Дослідницького
- B. Соціального
- C. Телекомунікаційного

19. Формування вільної особистості, яка визнає загальнолюдські та національні цінності й керується морально-етичними критеріями та почуттям відповідальності у власній поведінці – це цільове завдання предмету:

- A. Людина і світ
- B. Громадянська освіта
- C. Історія України

20. Самоповага, внутрішня свобода, творчість як вияв індивідуальності, активність, обов'язок, відповідальність, самобутність, життя, людина, особистість, громадянин – це ціннісні установки теми курсу «Людина і світ»:

- A. Стереотипи та їх роль у житті людини і суспільства
- B. Індивідуальність як феномен людини.
- C. Суть, атрибути та функції громадянського суспільства

21. Вчитися визнати цінність культурної різноманітності, усвідомлювати необхідність поваги та толерантного ставлення до культурних відмінностей – ціннісні установки теми курсу «Громадянська освіта»:

- A. Демократична держава
- B. Соціокультурна багатоманітність
- C. Комунікація, інформація, медіа

22. Виклики, потреби, мотиви, стимули, інтереси; установка на діяльність, емоційно-ціннісне ставлення, оцінка значимості; модель, стратегія поведінки – це:

- A. Загальна модель інтеріоризації (присвоєння) цінностей
- B. Загальна модель проектної діяльності
- C. Алгоритм навчальної діяльності

23. У науковій літературі визначається, що рівнів молодіжної участі може бути:

- A. Вісім
- B. Шість
- C. Десять

24. Специфіка телекомунікаційних проектів полягає передусім в тому, що вони за своєю суттю є:

- A. Предметні
- B. Міжпредметні
- C. Інтегровані

25. Чи може у змісті телекомунікаційного проекту передбачатися порівняльне вивчення, дослідження того чи іншого явища, факту, події, яка відбулася чи має місце в різних місцевостях для виявлення певної тенденції або прийняття рішення, розробки пропозицій:

- A. Так
- B. Ні
- C. Інколи

26. Основна відмінність звичайних і телекомунікаційних проектів полягає у:

- A. Залученні інтегрованих знань
- B. Проведення спільних досліджень узгодженими методами
- C. Використання засобів Інтернету

27. Уміння інтегрувати знання з різних областей для розв'язування проблематики вибраних проектів – це важлива умова проведення:

- A. Навчального проекту

- В. Соціального проекту
- С. Телекомунікаційного проекту

28. Актуальність широких людських контактів, знайомства з різними культурами, різними точками зору на одну проблему – це:

- А. Причини
- В. Умови
- С. Принципи телекомунікаційних проектів

29. Обмін локальними рішеннями однієї проблеми – це:

- А. Модель
- В. Тип
- С. Метод телекомунікаційного проекту

30. Уявні подорожі, які можуть мати різні цілі: навчання речовим структурам, кліше, специфічним термінам, діалоговим висловлюванням, описам, міркуванням, вмінням та навичкам із інших областей знань – це тип:

- А. Рольових
- В. Дослідницьких
- С. Творчих проектів

31. Альтернативне оцінювання потрібно коли:

- А. Учням необхідно колективно розв'язати проблему і прийняти рішення;
- В. Продемонструвати свою здатність працювати за аналогією
- С. Учні виявляють комплексні знання та уміння

32. Поєднання зовнішнього (експертного) і внутрішнього (учнівського) оцінювання, надання пріоритету самооцінюванню учнів є характерною ознакою:

- А. Проектної діяльності
- В. Виховної діяльності
- С. Навчальної діяльності учнів

33. Метод експертних оцінок є провідним для:

- А. Зовнішнього
- В. Внутрішнього

С. Підсумкового оцінювання навчальних проєктів

34. Обґрунтування актуальності проєкту; розуміння загальних перспектив, задум і рішення проблеми; аналіз процесу роботи; отримані результати; креативність, оригінальність рішення; рівень самостійності у проєкті, організація звіту; представлення звіту; компетентність доповідача є уніфікованими критеріями для:

- А. Зовнішнього
- В. Внутрішнього
- С. Підсумкового оцінювання навчальних проєктів

35. Середній бал зовнішнього і внутрішнього оцінювання є підставою для:

- А. Визначення рівня предметних знань
- В. Визначеного показника якості виконаного проєкта.
- С. Для визначення рівня проєктних умінь

36. Уміння конструювати свої знання, ознайомлення їх з різними способами опрацювання інформації – це:

- А. Дидактична
- В. Пізнавальна
- С. Розвивальна функція проєктування

37. Розвиток творчих і дослідницьких здібностей кожного учня, формування комунікативних умінь та навичок – це:

- А. Дидактична
- В. Пізнавальна
- С. Розвивальна функція проєктування

38. Чи важливо після проведення проєкту визначати приріст проєктних умінь?

- А. Так
- В. Ні
- С. Інколи

39. Структуру якого типу проектного уроку можна звести до алгоритму: 1) інтерактивна частина з фронтальною організаційною формою; 2) самостійна робота учнів в індивідуальній чи груповій організаційній формі; 3) презентація результатів проекту.

А. Урок, на якому реалізується неповна форма проекту, а тільки запускова ситуація, що дозволяє розширювати простір вільних дій або вирішувати проектну задачу

В. Урок, на якому здійснюється кілька із ситуацій розвитку проекту.

С. Урок, на якому здійснюється повний цикл проектної діяльності

40. Спосіб фіксації, накопичення матеріалів, що демонструють рівень професіоналізму вчителя і вміння вирішувати завдання проектної діяльності:

А. Портфоліо

В. Журнал

С. Блог

Запитання для підсумкового контролю

1. Розкрийте педагогічний феномен поліфункціональності методу проектів.
2. Визначте зміст проектної діяльності для різних суб'єктів навчання.
3. Назвіть ознаки навчального проекту.
4. Встановіть чи відрізняються вирази «проектний урок» і «метод проектів на уроці».
5. Назвіть базові та родові поняття, які на сьогодні формують основу наукового контексту категорії «метод проектів».
6. Поясніть феномен поліфункціональності методу проектів як власне методу, форми і технології.
7. Встановіть відмінність між поняттями «проектування» і «педагогічне проектування».
8. Встановіть співвідношення між поняттями «проектування» і «проектна діяльність».
9. Назвіть декілька значень поняття «проектне навчання».
10. Розкрийте зміст роботи учителя на трьох основних етапах проектної діяльності.
11. Назвіть та охарактеризуйте базові принципи проектної діяльності для її суб'єктів.
12. Визначте функції проектної діяльності, структуруйте їх за значеннями.
13. Визначте типологічну різноманітність навчальних проектів та їх критеріїв.
14. Назвіть характерні для методу проектів ознаки, які вигідно вирізняють його серед арсеналу методів навчання.
15. У проектній діяльності вчителя виділяють три етапи: підготовчий, технологічний та рефлексивний. Визначте зміст роботи на кожному етапі.
16. Що означає принцип зворотного зв'язку для суб'єктів навчального проекту?

17. Чи погоджуєтеся ви з думкою польських дослідників, що проекти дозволяють упроваджувати холістичний підхід у навчанні?

18. Прокоментуйте класифікацію проектів Е. Колінгса.

19. Назвіть типи проектів за домінантою діяльністю.

20. Визначте типи проектів, які підходять для реалізації дидактичних завдань історії та суспільствознавства.

21. Поясніть, як ви розумієте твердження: «Умовою для проектної діяльності є сприятливе освітнє середовище».

22. Розкрийте зміст поняття «педагогічний супровід» навчального проекту.

23. Встановіть відмінність між експресивними й інструктивними цілями навчальної програми. Які з них уможливають реалізацію навчальних проектів?

24. Укладіть рейтинг проектних компетенцій учнів.

25. Вкажіть базові проектні вміння вчителя.

26. Назвіть негативні тенденції щодо використання методу проектів, які спостерігаються у практиці навчання та визначте шляхи їх подолання.

27. Охарактеризуйте структурні компоненти навчально-методичного пакету проекту.

28. Визначте загальну послідовність діяльності учителя на технологічному етапі розвитку проекту.

29. Встановіть відмінність проектно орієнтованого уроку від традиційного.

30. Назвіть та проаналізуйте негативні тенденції щодо організації навчальних проектів у масовій практиці.

31. Визначте методологічні засади використання методу проектів у навчальній діяльності.

32. Структуруйте дії вчителя на підготовчому етапі проекту.

33. Назвіть структурні компоненти навчально-методичного пакету.

34. Визначіть зміст, типологію, структурні особливості проектного уроку

35. Визначте зміст поняття «соціальне проектування».
36. Назвіть ознаки соціальних проектів.
37. Як ви розумієте термін «участь молоді у суспільному житті». Назвіть вісім рівнів участі.
38. Дайте визначення терміну «телекомунікаційний проект» та назвіть в яких випадках така форма проекту є виправдана.
39. Назвіть особливості телекомунікаційних проектів.
40. Назвіть базові компетентності для організації телекомунікаційних проектів.
41. Розкрийте класифікацію проектів та визначте критерії.
42. Наведіть приклади різних типів проектів, які відбуваються у мережі Інтернет.
43. Яке значення програми eTwinning? Як долучитися до міжнародних проектів програми?
44. Як ви розумієте вислів «баланс традиційних та альтернативних методів оцінювання».
45. У яких випадках вчителям необхідні нові (альтернативні) підходи до оцінювання?
46. В чому особливості оцінювання навчальних проектів?
47. Назвіть ключові критерії оцінювання проектів стандартизованих у відповідності до програми Міжнародного бакалаврату та конкретизувати їх відповідно до типу проектів
48. Охарактеризуйте основні функції навчальних проектів.
49. Назвіть загальні психолого-педагогічні вимоги до організації оцінювання проектів.
50. Поясніть поняття «проектний урок». Визначте особливості.

Тестові завдання для підсумкового контролю

1. Автором праць: «Особистість і цивілізація», «Основи методу», «Довідник з філософії освіти» є:

- A. М. Кнолль
- B. У. Кілпатрик
- C. Д. Дьюї

2. Метод «learning by doing» – навчання засобами дії запропонував використовувати у навчанні:

- A. М. Кнолль
- B. У. Кілпатрик
- C. Д. Дьюї

3. «Моє педагогічне кредо» (1897), «Школа і суспільство» (1899), «Дитина і програма» (1902), «Демократія і освіта» (1916), «Школа і дитина» (1923) – це праці:

- A. У. Кілпатрик
- B. Д. Дьюї
- C. Ч. Пірса

4. Країна, в якій вперше в педагогічній практиці використано ідею педагогіки прагматизму:

- A. Канада
- B. Великобританія
- C. США

5. Рік, коли Бюро виховання США узаконило термін «проект»:

- A. 1920
- B. 1910
- C. 1911

6. Яким способом реалізується зміст «турбінної» технології навчального проекту:

- A. Урок – дослідницький проект
- B. Урок – дослідницький проект – урок.
- C. Дослідницький проект – урок.

7. Автори так званої турбінної технології (від французької *tourbion* – коловерт, замкнений цикл):

- A. Слободчиков В., Пахомова Н., Полат Є.
- B. Веденєєва Т., Воїнова М., Семенов В.
- C. Бугайов Н., Михальов О., Романов Н.

8. Продуктивна діяльність учнів, спрямована в майбутнє, перенесення знань у нові умови для розв'язання значущої проблеми, досягнення кінцевого результату в процесі цілепокладання, планування і здійснення проекту – це зміст поняття:

- A. Метод проектів
- B. Проектне навчання
- C. Проектна діяльність

9. Підібрати теми проектів з урахуванням завдань предмета, вимог діючих програм, інтересів і пізнавальних потреб учнів – це завдання:

- A. Підготовчого
- B. Технологічного
- C. Рефлексивного етапів діяльності педагога

10. Потреба одержання інформації про кожну проектну дію, визначення її результативності та коригування діяльності за потреби – це зміст принципу:

- A. Зворотного зв'язку
- B. Взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку
- C. Міждисциплінарності

11. Функція проектів, що сприяє росту нових знань, формуванню комунікативних та інформаційних навиків, розвитку критичного мислення, самостійності:

- A. Компетентнісна
- B. Пізнавальна
- C. Соціокультурна

12. Перша класифікація проектів професора Е. Коллінгса з'явилася в:

- A. 1923 р.
- B. 1910 р.
- C. 1911 р.

13. Проекти, які функціонально посилюють соціалізуючий зміст базових знань, умінь, ставлень:

- A. Дослідницькі
- B. Прикладні
- C. Соціальні

14. Спільна навчально-пізнавальна, творча або ігрова діяльність учнів-партнерів; підґрунтям якої є комп'ютерна телекомунікація, що має спільну мету дослідження певної проблеми, узгоджені методи, способи діяльності –це зміст:

- A. Інформаційного
- B. Телекомунікаційного
- C. Рольового проекту

15. Монопроекти (у межах однієї галузі знань), міжпредметні (у рамках кількох предметних галузей) – це типологія проектів за:

- A. Домінантою діяльності
- B. Предметно-змістовими напрямками
- C. Кількістю учасників

16. Проблемність, активне навчальне середовище, домінування принципу самостійності, міжпредметності – це для проектної діяльності:

- A. Характерні ознаки
- B. Базові принципи
- C. Функції

17. Комплекс спеціальних здібностей, що виявляються в умінні ефективно здійснювати проектну діяльність і навчати цьому учнів – це:

- A. Педагогічний супровід
- B. Проектна культура вчителя
- C. Проектна компетентність вчителя

18. Проектувальник, демократ, гуманіст, професіонал, організатор, помічника, координатор, психолог, партнер, вихователь, фасилітатор – це ролі вчителя:

- A. У навчанні предмету
- B. У виховному процесі

С. У просторі проектної діяльності

19. Цілі, що окреслюють ситуацію, в якій повинні працювати учні, а не конкретний результат та не фіксують вид діяльності, яким повинен оволодіти учень у ході навчання:

- D. Інструктивні навчальні цілі
- E. Експресивні навчальні цілі
- F. Загальноосвітні цілі

20. Відбір тем проектів у предметному змісті навчання спирається на:

- A. Інструктивні навчальні цілі
- B. Експресивні навчальні цілі
- C. Загальноосвітні цілі

21. Чи відповідають змісту проектної діяльності пошук таких місць у чинних навчальних програмах, які дозволяють школярам здійснювати окремі вільні дії з досліджуваним змістом?

- A. Так
- B. Ні
- C. В окремих випадках

22. Чи відповідають змісту проектування складання так званих запускових ситуацій, що дозволяють аналізувати запропоновану інформацію глибше і різностороннє, ніж зазвичай, тобто розширювати простір роботи школярів не претендуючи на повномасштабну проектну діяльність?

- A. Так
- B. Ні
- C. В окремих випадках

23. Уміння відбирати теми (проблеми) проектів на важливих етапах змісту навчальних програм предметних галузей у відповідності до сучасних дидактичних та методичних умов, діючих програм, інтересів і пізнавальних потреб учнів – це є:

- D. Методична умова реалізації проектної діяльності
- E. Складова професійних умінь
- F. Компонент педагогічної культури вчителя

24. Мотивація учнів до проектної діяльності відбувається:

- A. Тільки на початковому етапі діяльності

- В. В ході виконання проекту
- С. Між проектами

25. Для пояснення учням концептуальної основи проектів, які будуть відбуватися в межах вивчення предмета, залучення учнів до складання маршруту дій укладають:

- А. Листи планування проектів
- В. Тематичний план навчальних проектів у змісті предмета
- С. Методичні матеріали для учнів

26. Для встановлення зворотного зв'язку, активного залучення учнів до навчальної діяльності укладать:

- А. Критерії оцінювання
- В. Тематичний план навчальних проектів у змісті предмета
- С. Методичні матеріали для учнів

27. Для педагогічної рефлексії, дисемінації досвіду організації проектів у навчально-методичному пакеті є:

- А. Методичні матеріали для учнів
- В. Тематичний план навчальних проектів у змісті предмета
- С. Методичний паспорт проекту

28. Визначення освітньої, виховної, розвивальної, соціалізуючої мети проектної діяльності в структурі уроку – це:

- А. Структурна складова аналізу уроку
- В. Функціональна складова аналізу уроку
- С. Компонент методичних матеріалів проектного уроку

29. Форма пізнавальної активності, спрямованої на вирішення особисто-усвідомленої проблеми, яка виявляється у процесі реалізації навчального проекту – це зміст проектної діяльності для:

- А. Вчителя
- В. Учні
- С. Адміністрації закладу освіти

30. У чинних програмах суспільствознавчих предметів і курсів, призначених для старших класів, вимоги до організації проектної діяльності:

- A. Визначені
- B. Не визначені
- C. В окремих випадках

31. Формування в учнів ідентичності та почуття власної гідності у результаті осмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь у змісті освітньої галузі визначено як завдання:

- A. Суспільствознавчого компоненту
- B. Історичного компоненту
- C. Стандарту базової і повної середньої освіти

32. Людина – людина, людина – суспільство, людина – влада, людина – світ уявлень та ідей, людина – простір, людина – природа, людина – світ речей є наскрізними лініями:

- A. Суспільствознавчого компоненту
- B. Історичного компоненту
- C. Стандарту базової і повної середньої освіти

33. Розвиток особистості компетентного, активного, відповідального громадянина України, члена європейської і світової спільноти, що здатний сприймати та ефективно відповідати на сучасні індивідуальні та суспільні виклики і загрози поколінь у змісті освітньої галузі визначено як завдання:

- A. Суспільствознавчого компоненту
- B. Історичного компоненту
- C. Стандарту базової і повної середньої освіти

34. Людина в суспільно-політичній сфері, людина в соціальній сфері, людина у правовій сфері, людина в економічній сфері, людина в культурно-духовній сфері є змістовими лініями:

- A. Суспільствознавчого компоненту
- B. Історичного компоненту
- C. Стандарту базової і повної середньої освіти

35. Чи можна вважати змістові лінії: людина у самоусвідомленні власної сутності; людина у взаємодії із людьми і природою; людина в професійній діяльності і громадянській активності спільними для предметів освітньої галузі «Суспільствознавство»?

- A. Так
- B. Ні
- C. В окремих випадках

36. Інтегровані знання, спрямовані не тільки на поповнення знань, а й на вирішення якоїсь проблеми, формування загальних компетентностей є характерними для:

- A. Навчальної
- B. Навчально-дослідницької
- C. Проектної діяльності учнів

37. Діяльність, що сприяє актуалізації знань, умінь, навичок учнів, їх практичному використанню у взаємодії з навколишнім середовищем є визначальною для:

- A. Навчальної
- B. Навчально-дослідницької
- C. Проектної діяльності учнів

38. Здатність до співробітництва, мобільність, уміння спілкуватись, визначати цілі – це структурні компоненти компетентності:

- A. Історичної
- B. Суспільствознавчої
- C. Проектної

39. Наявність складної соціальної проблеми; необхідність попереднього моделювання способів її вирішення; наявність часткових ресурсів для вирішення соціальної проблеми – це для соціальних проектів:

- A. Умови
- B. Принципи
- C. Дидактичні завдання

40. Індивідуальна чи групова діяльність підлітків, спрямована на позитивне перетворення соціального середовища та умов

життєдіяльності підлітків доступними для них методами є змістом проекту:

- A. Дослідницького
- B. Соціального
- C. Телекомунікаційного

41. Формування вільної особистості, яка визнає загальнолюдські та національні цінності й керується морально-етичними критеріями та почуттям відповідальності у власній поведінці – це цільове завдання предмету:

- A. Людина і світ
- B. Громадянська освіта
- C. Історія України

42. Самоповага, внутрішня свобода, творчість як вияв індивідуальності, активність, обов'язок, відповідальність, самобутність, життя, людина, особистість, громадянин – це ціннісні установки теми курсу «Людина і світ»:

- A. Стереотипи та їх роль у житті людини і суспільства
- B. Індивідуальність як феномен людини.
- C. Суть, атрибути та функції громадянського суспільства

44. Виклики, потреби, мотиви, стимули, інтереси; установка на діяльність, емоційно-ціннісне ставлення, оцінка значимості; модель, стратегія поведінки – це:

- A. Загальна модель інтеріоризації (присвоєння) цінностей
- B. Загальна модель проектної діяльності
- C. Алгоритм навчальної діяльності

46. Специфіка телекомунікаційних проектів полягає передусім в тому, що вони за своєю суттю є:

- A. Предметні
- B. Міжпредметні
- C. Інтегровані

47. Чи може у змісті телекомунікаційного проекту передбачатися порівняльне вивчення, дослідження того чи іншого явища, факту, події, яка відбулася чи має місце в різних місцевостях для виявлення певної тенденції або прийняття рішення, розробки пропозицій:

- A. Так
- B. Ні
- C. Інколи

49. Уміння інтегрувати знання з різних областей для розв'язування проблематики вибраних проектів – це важлива умова проведення:

- A. Навчального проекту
- B. Соціального проекту
- C. Телекомунікаційного проекту

50. Актуальність широких людських контактів, знайомства з різними культурами, різними точками зору на одну проблему – це:

- A. Причини
- B. Умови
- C. Принципи телекомунікаційних проектів

51. Обмін локальними рішеннями однієї проблеми – це:

- A. Модель
- B. Тип
- C. Метод телекомунікаційного проекту

52. Уявні подорожі, які можуть мати різні цілі: навчання речовим структурам, кліше, специфічним термінам, діалоговим висловлюванням, описам, міркуванням, вмінням та навичкам із інших областей знань – це тип:

- A. Рольових
- B. Дослідницьких
- C. Творчих проектів

53. Альтернативне оцінювання потрібно коли:

- A. Учням необхідно колективно розв'язати проблему і прийняти рішення;
- B. Продемонструвати свою здатність працювати за аналогією
- C. Учні виявляють комплексні знання та уміння

54. Поєднання зовнішнього (експертного) і внутрішнього (учнівського) оцінювання, надання пріоритету самооцінюванню учнів є характерною ознакою:

- A. Проектної діяльності
- B. Виховної діяльності
- C. Навчальної діяльності учнів

55. Метод експертних оцінок є провідним для:

- A. Зовнішнього
- B. Внутрішнього
- C. Підсумкового оцінювання навчальних проектів

56. Обґрунтування актуальності проекту; розуміння загальних перспектив, задум і рішення проблеми; аналіз процесу роботи; отримані результати; креативність, оригінальність рішення; рівень самостійності у проекті, організація звіту; представлення звіту; компетентність доповідача є уніфікованими критеріями для:

- A. Зовнішнього
- B. Внутрішнього
- C. Підсумкового оцінювання навчальних проектів

57. Середній бал зовнішнього і внутрішнього оцінювання є підставою для:

- A. Визначення рівня предметних знань
- B. Визначеного показника якості виконаного проекту.
- C. Для визначення рівня проектних умінь

58. Уміння конструювати свої знання, ознайомлення їх з різними способами опрацювання інформації – це:

- A. Дидактична
- B. Пізнавальна
- C. Розвивальна функція проектування

59. Розвиток творчих і дослідницьких здібностей кожного учня, формування комунікативних умінь та навичок – це:

- A. Дидактична
- B. Пізнавальна
- C. Розвивальна функція проектування

60. Чи важливо після проведення проекту визначати пріоритет проектних умінь?

- A. Так
- B. Ні
- C. Інколи

ІНДЗ

Виконати проектну діяльність за запропонованим алгоритмом та скласти навчально-методичний пакет навчального проекту проекту з історії України / всесвітньої історії (клас і теми на вибір).

1. Підібрати теми проектів з урахуванням завдань предмета, вимог діючих програм, інтересів і пізнавальних потреб учнів.
2. Визначити дидактичні характеристики прогнозованих проектів, скласти описово-структурні моделі проектів.
3. Структурувати теми проектів в навчально-тематичному плані предмету.
4. Розробити методичні матеріали для самоорганізації учнів у навчальному проекті.
5. Визначити критерії оцінювання проектів.
6. Скласти компетентнісно-орієнтовані завдання для перевірки результативності проектної діяльності у навчанні.

Література

1. Азарова Т. Технологія оцінки соціальних програм та проектів / Т. В. Азарова, Л. К. Абрамов. – Кіровоград : ІСКМ, 2007. – 100 с. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка.
2. Анісімова Т. Оцінювання проектної діяльності учнів / Т. Анісімова // Директор школи. – 2008. – Грудень (№5). – С.37-40.
3. Анісімов Ю. Б. Навчальні телекомунікаційні проекти в школі / Ю. Б. Анісімов // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2006. – № 8. – С. 40-42.
4. Баханов К. О. Навчання історії за проектною системою // Історія в школах України. – 2000. – № 3. – С. 33 - 37.
5. Баханов К. О., Ницета В. А. Життєтворчі проекти в навчанні історії України: Посібник для вчителя. – Х.: Основа, 2008. – 109 с. – (Бібліотека журналу «Історія та правознавство». Вип. 2 (50)) 4.
6. Баханов К. О. Навчання історії в школі : інноваційні аспекти. – Х. : Основа, 2005. – 125
7. Баханов К. О. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти: монографія /К. О. Баханов. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД». – 384 с.
8. Баханов К. О. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти: монографія /К. О. Баханов. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД». – 384 с.
9. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи: Монографія. – К.– 2007.– 408 с.
10. Безпалько О.В. Соціальне проектування: Навч. посіб. / О. В. Безпалько ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т психології та соц. педагогіки . – Київ , 2010. – 127 с.
11. Белоусова Н. Б. Мифы об исследовательской и проектной деятельности школьников / Н. Б. Белоусова, А. М. Марина // Школьные технологии. –2010. – № 6. – С. 8-14.
12. Вахляева Л. В. Сочетание классно-урочной системы и проектного метода в IX-XI классах / Л. В. Вахляева // Информатика и образование. – 2007. – № 8. – С. 46-49.
13. Возна З. О. Ціннісний потенціал проектної діяльності в системі навчання шкільного суспільствознавства /З. О. Возна

// Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) [та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013. – Вип. 46. – С. 76-85.

14. Возна З. О. Методичні умови реалізації проектної діяльності в практиці суспільствознавчої галузі освіти / З. О. Возна // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки» / Черкаський нац. ун-тет ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2012. – № 24 (237). – С. 24–29.

15. Возна З. О. Формування готовності студентів – майбутніх вчителів історії та суспільствознавства до організації проектної діяльності учнів / З. О. Возна // Вісник Житомирського державного університету. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – Вип. 65. – С. 98-102.

16. Возна З. О. Формування громадянської компетентності засобами курсу «Громадянська освіта» / З. О. Возна // Матеріали всеукраїнських історико-правових читань «Проблеми формування громадянського суспільства та правової держави: історія та сучасність» / ред. кол.: А. О. Карасевич (гол. ред.) [та ін.]. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – С. 177-192.

17. Возна З. О. Формування соціальної компетентності учнів на уроках курсу «Людина і світ» / З. О. Возна // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) [та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2012. – Вип. 42, ч. 1. – С. 51-60.

18. Вороніна О. Метод проектів на уроках історії та в позакласній роботі // Історія України. – 2006. – № 6. – С. 14 - 20.

19. Генкал С. Є. Педагогічний супровід учнів профільних класів під час виконання індивідуальних освітніх проектів [Електронний ресурс] / С. Є. Генкал. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Sitimn/2009_21/Ped_suprov_id_ucniv.pdf

20. Гнатишина О. Упровадження методу проектів у навчально-виховний процес / Оксана Гнатишина // Школа. – 2012. – № 6 (78). – С. 3-22.

21. Гриневич Л. Холістичний підхід до моніторингу якості освіти / Л. Гриневич // Освітологія. – 2014. – Вип. 3. – С. 70-75. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osvit_2014_3_13
22. Гроздева М. Ф. Використання елементів проектного методу на уроках історії з вивчення краєзнавчого матеріалу(Запорізький край) / М. Ф. Гроздева // Історія та правознавство. – 2010. – №22/23/24. – С. 74
23. Гугнина О. В. Метод проектів в вихованні толерантності / О.В. Гугнина // Преподавание истории в шк. – 2007. – № 3. – С. 18-24.
24. Гудирева О. Сучасні інформаційні технології та освітня програма Intel « Навчання для майбутнього» в загальноосвітній школі // Таврійський вісник освіти: науково-методичний журнал / Південноукраїнський регіональний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів. – Херсон. – 2006. – № 4 (16). –С. 61 - 72.
25. Данілова А. П. Соціальний проект як засіб формування та розвитку ініціативності учнівської молоді / А. П. Данілова // Інститут проблем освіти Національної академії педагогічних наук України. – Київ. – 2013. – Вип. 17(1). – С. 237-245.
26. Долаючи байдужість: розвиток громадської активності старшокласників на рівні місцевої громади. упор. Є. А. Криницький. Збірка інформаційних матеріалів. – Херсон: Молодіжна організація «Нова генерація», 2007 – 45 с.
27. Дороніна О. Метод проектів на уроках історії та в позакласній роботі / О. Дороніна // Історія України. Шкільний світ. – 2006. – № 6(лют.). – С. 14-19.
28. Драгомирецька Н. М. Методологія соціального проектування: сучасна світова практика [Електронний ресурс] / Н. М. Драгомирецька // Актуальні проблеми державного управління. – 2015. – Вип. 3 (спец. вип.). – С. 53-59. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2015_3%28spets
29. Дьюи Д. Демократія и образование: пер. с англ. / Джон Дьюи. – М.: Педагогика-Пресс, 2000. – 384 с.
30. Енциклопедія педагогічних технологій і інновацій /автор-укл. Н. П. Наволокова. – Х. : Основа, 2009. – 176 с.

31. Казьмірова О. Проектна діяльність як важливий аспект компетентнісної освіти школярів / О. Казьмірова // Математика (Шкільний світ). – 2013. – № 6-7 (лютий). – С. 3-9.
32. Качеровська Т. Теоретичні основи застосування ігрового проектування у вітчизняній педагогіці : історичний аспект / Т. Качеровська // Вища школа. – 2005. – № 2. – С. 58-61.
33. Коган М. С. Метод проектов и условия его эффективного применения в воспитательной работе [Електронний ресурс] / Коган М. С. – Режим доступу: www.websib.ru/vospitanie/04-05/metod_1/htm.
34. Колесникова И. А. Педагогическое проектирование : учеб. пособие для высш. учеб. заведений /И. А. Колесникова, М. П. Горчакова-Сибирская; под ред. И. А. Колесниковой. – М. : Академия, 2005. – 288 с.
35. Куліченко А. К. Проектне навчання в освітньому просторі США на поч. ХХІ ст. [Електронний ресурс] / А. К. Куліченко. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2012_26/files/P2612_zm.pdf
36. Курбатов В. И. Социальное проектирование : учеб. пособ / В. И. Курбатов, О. В. Курбатова. – Ростов на Дону : Феникс, 2001. – 416 с.
37. Левіна І. А. Модель формування проектної компетентності майбутнього учителя у процесі професійної підготовки /І. А. Левіна // Наука і освіта. – 2016. – №10. – 24-29.
38. Мариновська О. Метод проектів як форма відображення проектної культури в освіті: історико-педагогічна ретроспектива та особливості використання в НВП / Оксана Мариновська // Управління освітою. – 2008. – № 16. – С. 19-29.
39. Метод проектів : традиції, перспективи, життєві результати [] : практико-зорієнтований збірник / Ін-т педагогіки АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка АПН України, Ліцей міжнар. відносин № 51 м. Києва ; редкол. С. М. Шевцова [та ін.]. – Київ : [s. n.], 2003. – 500 с.
40. Мирошніченко В. О. Організація проектної діяльності учнів на уроках історії в 10-му класі. Методичний посібник / За заг. ред. К. Баханова. – Х.: Основа, 2009. – 157 с. – (Бібліотека журналу «Історія та правознавство». Вип. 3 (63)).

41. Мокрогуз О. П. Інноваційні технології на уроках історії. – Х. : Основа : Тріада+, 2007. – 191 с.
42. Момот Ю. В. Сучасні підходи до впровадження проектної технології у навчально-виховний процес закладів середньої освіти / Ю. В. Момот // Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць. – Полтава, 2009. – Вип. 6. – С. 184-189.
43. Нагель О. И. О критериях оценки проектной деятельности учащихся /О. И. Нагель // Школа и производство. – 2007. – № 5. – С. 12-20.
44. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / [Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О.М. та ін.] ; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : АСК, 2002. – 255 с
45. Основи медіаграмотності: Навчально-методичний посібник для вчителя 8 (9) клас. Плани-конспекти уроків / За ред. В.Ф. Іванова О. В. Волошенюк, О. П. Мокрогуза. – Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2014. – 190 с.
46. Пахомова Н. Ю. Метод учебного проекта в образовательном учреждении: Пособие для учителей и студентов педагогических вузов/ Н. Ю. Пахомова. – М.: АРКТИ, 2003. – 110с.
47. Педагогічне проектування / авт.-упорядн. А. Цимбалару. – К. : Шкільний світ, 2009. – 128 с.
48. Пелагейченко М. Л. Сутність поняття «метод проектів» у сучасній педагогічній науці / М. Л. Пелагейченко // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. (Педагогічні науки). – Бердянськ. – 2009. – № 1. – С. 63-67.
49. Пелагейченко М. Л. Методи навчання у проектній діяльності / М. Л. Пелагейченко // Відкритий урок : розробки, технології, досвід. – № 5. – 2009. – С. 22-24.
50. Пеньковских Е. А. Метод проектов в отечественной и зарубежной педагогической теории и практике (на основе сравнительного анализа) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01) : «Общая педагогика, история педагогики и образования» [Электронный ресурс] / Пеньковских Елена Александровна. – Екатеринбург, 2007. – 21 с. – Режим доступа: <http://www.dslib.net/obw-pedagogika/penkovskih.html>.

51. Полат Е. С. Как рождается проект / Е. С. Полат. – М. : ИСО РАО, 1995. – 87 с.
52. Пометун О. І. Молодь обирає дію: Соціальне проектування – новий підхід до виховання молоді / О. І. Пометун // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико зорієнтований збірник. – К. : Департамент, 2003. – С. 327-333.
53. Пометун О. І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн./ О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. За ред. О. І. Пометун. — К.: Видавництво А.С.К., 2004.
54. Проблема педагогічного проектування : (реферативний огляд видань за період 2006 – 2011 рр.) [Електронний ресурс] / укл. Кропачева Н. М. – Режим доступу : www.library.edu-ua.net/datas/upload/files/697929036.doc
55. Професійна освіта : словник : навчальний посібник / уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.
56. Пулина А. А. Метод проектов в практике современного учителя : монография / А. А. Пулина. – Симферополь : Ната, 2007. – 242 с
57. Романовська М. Б. Метод проектів у навчальному процесі : методичний посібник / М. Б. Романовська. – Х. : Веста ; Ранок, 2007. – 160 с.
58. Русова В. Психолого- педагогічний супровід науково-дослідницької роботи обдарованих старшокласників у МАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nivoo/2011_6/37.pdf
59. Сиденко А. С. Метод проектов: история и практика применения / А. С. Сиденко // Завуч. – 2003. – № 6. – С. 96-111.
60. Слободчиков В. И. «Проектирование» – слово ученое. В чем его практический смысл? / В. И. Слободчиков // Директор школы. – 2002. – № 6. – С. 9-15.
61. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. – Вінниця : Планер – 2009. – 542 с. Соціальні цінності малої групи школярів : монографія / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 180 с.
62. Формирование ключевых компетентностей учащихся через проектную деятельность : учебно-методическое пособие

/авт.-сост.: Татарченкова С. С., Телешов С. В.; под ред. С. С. Татарченковой. – СПб. : КАРО, 2008. – 160 с.

63. Цимбал І. Використання проектної технології у навчанні / І. Цимбал // Директор школи. Шкільний світ. – 2008. – № 11(берез.). – С. 10-13.

64. Чеховська Л. Проектне навчання на уроках / Л. Чеховська // Директор школи. Сер. Шкільний світ. – 2010. – № 2(січ.). – С. 11-15.

65. Цимбалару А. До поняття «проектно-технологічна діяльність учителя» / Анжеліка Цимбалару // Рідна шк. – 2008. – № 1/2. – С. 8–10.

66. Цимбалару А. Семантика понятійного апарату проблеми педагогічного проектування / А. Цимбалару // Нова педагогічна думка. – 2009. – № 3. – С. 30–35.

67. Чорна М. І. Метод проектів на уроках історії. – Тернопіль–Харків: Видавництво «Ранок», 2011. – 160 с. – (Серія «Нові педагогічні технології»).

68. Шнейдер М. Оценка качества проектной деятельности учащихся / М. Шнейдер // Лицейское и гимназическое образование. – 2002. – № 9. – С. 24-25.

Корисні інтернет ресурси

1. Український освітній портал – <http://www.osvita.org.ua>
2. Мала Академія Наук України – <http://www.man.gov.ua>
3. Освітній мегасайт ОСТРІВ ЗНАНЬ – <http://ostriv.in.ua>
4. Школа світу, міжнародний мегапортал – <http://www.worldwide.edu>
5. Міжнародний освітній проект АЙОРН – <http://www.learn.org>
6. Російський освітній портал – <http://www.s-cool.ru>
7. Освітньо-консультативний центр «Освіта» – <http://www.osvita.org>
8. Український сервер «Громадянської освіти» – <http://www.iatp.org.ua>
9. Всеукраїнська Асоціація директорів шкіл – <http://www.usha.org.ua>

10. Всеукраїнська Асоціація вчителів історії НОВА ДОБА – <http://www.novadoba.org.ua>
11. Організація українських скаутів – <http://www.scout-uso.narod.ru>
12. Мегaproект «МОЛОДЬ ДІЄ» – <http://www.citizen.org.ua>
13. <http://www.iteach.com.ua> – український сайт програми Intel «Навчання для майбутнього».
14. <http://edu.ukrsat.com/> – для вчителів – методичні розробки, навчальні програми, для учнів – бібліотеки, реферати, олімпіади, адреси шкіл Києва та України
15. <http://www.edu-ua.net> – освітня українська мережа. Міністерство освіти, Інститут змісту і методів навчання, перелік серверів установ, підлеглих міністерству освіти України
16. <http://www.osvita.org> – освітньо-консультативний центр «Освіта»
17. <http://o-svit.iatp.org.ua> – каталог освітніх ресурсів О-СВІТ - інформація для учнів, студентів, педагогів, науковців.
18. <http://www.osvita.org.ua/> – освітній портал. Події освіти, статті, каталог вищих навчальних закладів України.

Глосарій

1. Адаптація соціальна – соціальне пристосування, процес або результат процесу, який передбачає гармонійне з точки зору індивідуальних прагнень людини задоволення її потреб, створення умов для її здорового, щасливого життя в суспільстві.

2. Акмеологія (гр. акме – вища ступінь чого-небудь, вершина, квітуча сила + logos – слово, мова, вчення) – наука про досягнення вершин людської якості в особистості, оволодіння досконалістю у вибраному, в т. ч. у професійній діяльності, як вчення про вершини професійної майстерності.

3. Активність особистості – здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння нею багатств матеріальної і духовної культури. Активність особистості проявляється у творчості, вольових актах, спілкуванні.

4. Гіпотеза – (від грецьк. – основа, припущення) – науково обґрунтоване положення чи факти, які перебувають за межами безпосереднього спостереження: закономірний зв'язок явищ, який не можна встановити за допомогою наукового доведення; здогад, теорія, домисел.

5. Гра ділова (ділова гра) – вид інтерактивного навчання. Застосовується для вирішення проблемних ситуацій по заздалегідь ігровому сценарію.

6. Групова навчальна діяльність – це окремий вид урочної діяльності школярів, який вони виконують у складі малих навчальних груп і для якого спілкування виступає одночасно умовою та результатом діяльності.

7. WEB-квест(webquest) у педагогіці – проблемне завдання з елементами рольової гри, для виконання якого використовуються інформаційні ресурси Інтернету.

8. Дизайн (дизайн-специфікація) – найважливіший різновид проектної діяльності, що має за мету формування естетичних і функціональних якостей предметного середовища (зокрема, виготовлення виробу, що поєднує у собі красу і функціональність).

9. Діяльнісний підхід – спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань з різних навчальних предметів, успішну адаптацію людини в соціумі, професійну самореалізацію, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти.

10. Дослідження (наукове) – процес вироблення нових знань, один із видів пізнавальної діяльності. Характеризується об'єктивністю, відтворюваністю, доказовістю, точністю; має два рівні – емпіричний і теоретичний.

11. Дослідницькі проекти – це проекти, які потребують добре обміркованої структури, визначеної мети, актуальності предмета дослідження для всіх учасників, соціальної значущості, продуманості методів, у тому числі експериментальних методів обробки результатів.

12. Етапи проекту – основні періоди роботи над проектом. Етапи проектування: I етап – моделювання; II етап – проектування; III етап – конструювання.

13. Завдання дослідження – визначений, запланований для виконання обсяг роботи, замисел, мета.

14. Завдання проекту – комплекс заходів, необхідних для досягнення мети проекту. Постановка завдань ґрунтується на поділі цілі на підцілі, в результаті чого може бути сформульовано кілька завдань.

15. Захист проекту – процес подання результатів проектної роботи (з обґрунтуванням її ефективності, соціальної значимості тощо) і презентації проекту, ~ 44 ~ що включає етапи запитань-відповідей і дискусії. Використовується, як правило, для дослідницьких проектів.

16. Ігрові проекти – учасники беруть на себе певні ролі, зумовлені характером і змістом проекту.

17. Інформаційні проекти – спрямовані на збирання інформації про якийсь об'єкт, явище, на ознайомлення учасників проекту з цією інформацією, її аналіз і узагальнення фактів.

18. Ключові компетентності – здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, полі предметні, культурно-доцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи актуальні індивідуальні та соціальні проблеми.

19. Компетентність – спеціально структуровані одиниці знань. Умінь навички і ставлення, які учень набуває в процесі навчання і які дають змогу визначати і розв’язувати проблеми в певній сфері діяльності незалежно від ситуації.

20. Консультант залучається до участі в проекті, якщо з окремих питань компетенції керівника недостатньо для здійснення проекту (наприклад, з міжпредметного, телекомунікаційного або міжнародного проекту).

21. Контроль – це усвідомлене, планомірне спостереження і фіксацію вербальних і практичних дій вихованців з метою з’ясування рівня набуття ними соціального досвіду, опанування програмного матеріалу, оволодіння теоретичними і практичними знаннями, навичками й уміннями та формування у них певних особистісних і професійних рис.

22. Координація – спосіб управління роботою проектної групи учнів; може бути відкритою (явною) або прихованою. В останньому випадку координатор не виявляє себе як керівник проекту, а виступає як один із учасників, нарівні з іншими. Короткостроковий проект – проект тривалістю від одного до шести уроків.

23. Креативність – поняття, що характеризує повноцінне функціонування людини, здатність продумувати унікальні ідеї, результати, способи розв’язання проблеми.

24. Критерій – ознака, на підставі якої виробляється оцінка, визначення або класифікація чого-небудь; мірило оцінки. Мета проекту – модель бажаного кінцевого результату проектної діяльності.

25. Метод проектів – це особлива модель організації навчання, в якому продуктивна діяльність виступає засобом реалізації дидактичної мети, засобом розвитку суб’єктності та компетентності учнів.

26. Міжпредметні зв’язки – узгодженість завдань і змісту навчання основам шкільних курсів різних дисциплін, координоване керівництво формуванням знань учнів, розвитком їх пізнавальних здібностей і вмінь.

27. Моделювання – дослідження яких-небудь явищ, процесів або систем об’єктів шляхом побудови та вивчення їхніх моделей; використання моделей для визначення або

уточнення характеристик і раціоналізації способів побудови видів конструйованих об'єктів.

28. Монопроект – проект у рамках одного навчального предмета (на відміну від міжпредметного проекту).

29. Навчальний проект – проект, що здійснюється учнями під керівництвом педагога, і має не тільки прагматичну, але й педагогічну мету.

30. Навчальні телекомунікаційні проекти – це спільна навчально-пізнавальна творча або ігрова діяльність учнів-партнерів, організована на основі комп'ютерної телекомунікації, яка має спільну мету дослідження певної проблеми, узгоджені методи, способи діяльності й спрямована на досягнення спільного результату діяльності.

31. Навчання проблемне – навчання, яке відрізняється тим, що учитель створює певну пізнавальну ситуацію, допомагає учням виділити проблемне завдання, зрозуміти її; організовує учнів на самостійне оволодіння новим обсягом знань, необхідним для вирішення завдання; пропонує широкий спектр використання набутих знань на практиці.

32. Оponent – учень або викладач, який під час захисту проекту виступає із запереченнями щодо його змісту, щоб виявити можливі протиріччя або інші недоліки роботи, яка подається.

33. Оцінка – оцінні судження в усній та письмовій формі щодо якості певної діяльності: бали, які визначаються нормами оцінок.

34. Оцінювання знань, умінь і навиків – процес порівняння досягнутого учнями володіння ними еталонними вимогами, описаними у навчальній програмі.

35. Педагогічна аксіологія – вчення про природу цінностей. Вона вивчає проблеми оцінки і різновиди процесів освоєння нового, готовність громадськості до сприйняття і оцінки нового.

36. Педагогічна діагностика – процес, який визначає рівень засвоєних знань, умінь і навичок учнів, а також деяких аспектів розвитку і вихованості, обробка й аналіз отриманих знань, висновки про ефективність роботи вчителя й усього навчального закладу.

37. Педагогічна неологія – теорія створення нововведень у системі освіти – це наукове знання про нове в педагогічній теорії і практиці. Завданнями педагогічної неології є розкриття сутності і джерел появи нового в педагогіці, розробка його типології, визначення критеріїв і ступеня новизни, виявлення умов розвитку і утвердження нового.

38. Педагогічна праксеологія – вчення про ефективну людську діяльність, вчення, що досліджує проблеми використання нового, розкриває ефективні механізми застосування педагогічних нововведень, оптимальної інноваційної діяльності.

39. Педагогічна рефлексія – фаза уроку, протягом якої учні осмислюють відкриті й усвідомлені ними на занятті ідеї; пробують відобразити те, що сталося з «Я» учнем: «Що я думав? Що відчував? Що придбав? Що мене здивувало? Що я зрозумів?» тощо.

40. Педагогічне проектування – прикладний науковий напрямок педагогіки і організованої практичної діяльності, націлений на вирішення завдань розвитку, перетворення, удосконалювання, розв'язання протиріч у сучасних освітніх системах.

41. План – схематична сукупність стисло сформульованих думок; порядок розміщення частин якогонебудь викладу, композиція або спосіб розгляду певної проблеми.

42. Портфоліо (папка досягнень) – зібрана учнем чи студентом в окрему папку документація як свідчення виконаної роботи і набутих знань (свідоцтв, планів, чи проектів, доповідей, рисунків та ін.); добірка робочих матеріалів і оформлених результатів роботи над проектом.

43. Практичні проекти – результат діяльності учасників чітко визначено з самого початку, (документ, програма, рекомендації, проект закону, проект шкільного саду).

44. Предметна (галузева) компетентність — набутий учнями у процесі навчання досвід специфічної для певного предмета діяльності, пов'язаної із засвоєнням, розумінням і застосуванням нових знань.

45. Презентація проекту – процес публічного подання замовникові або громадськості результатів проектної діяльності.

46. Проблема – (від гр. – задача, утруднення) – суперечлива ситуація, що виступає у вигляді протилежних позицій в поясненні будь-яких явищ, об'єктів, процесів і потребує адекватної теорії для її розв'язання.

47. Проблемне навчання – спосіб навчання або учення, основу якого становить розв'язання учнями теоретичних та практичних завдань.

48. Проект (від лат. – кинутий вперед) – це задум, план, прообраз певного об'єкта; сукупність документів і розрахунків, необхідних для його створення. «Проект» – це ключове (вихідне) поняття проектування.

49. Проектна діяльність – продуктивна діяльність учнів, спрямована в майбутнє, перенесення знань у нові умови для розв'язання значущої проблеми, досягнення кінцевого результату в процесі цілепокладання, планування і здійснення проекту.

50. Проектна компетентність – інтегрована характеристика суб'єктів діяльності, що виражається в здатності, готовності людини до самостійної теоретичної і практичної діяльності з розробки і реалізації проектів у різних сферах соціальної і освітньої практики на основі принципів природо- і культуровідповідності.

51. Проектна культура учителя – це один із компонентів професійно-педагогічної культури, її складова, змістом якої виступає здатність до проектних способів інноваційного перетворення педагогічної дійсності.

52. Проектне навчання – цілісна система розвивального навчання, побудована на засвоєнні теоретичних знань про проекти та послідовному виконанні навчальних проектів, результатом якої є здобуття учнями індивідуального досвіду проектної діяльності та зростання його компетентності.

53. Проектний урок – це заняття, що проводиться в рамках предметної класно-урочної системи, спрямоване на формування компетентнісної особистості через глибоке засвоєння змісту предмета засобами проектної навчальної діяльності.

54. Проектування (у педагогіці) – спосіб організації взаємодії учня та вчителя в навчально-виховному процесі, який об'єднує змістовий, процесуальний та методичний компоненти процесу навчання під час створення проектів – поетапної практичної діяльності для досягнення поставлених завдань.

55. Саморозвиток – розумовий або фізичний розвиток людини, якого вона досягає самостійним заняттям, вправами; розвиток когось, чого-небудь власними силами, без впливу, сприяння яких-небудь зовнішніх сил; те саме, що саморух.

56. Ситуація проблемна – одне з центральних понять проблемного навчання. 1. Співвідношення обставин і умов, у яких розгортається діяльність індивіда або групи, що містить протиріччя і не має однозначного вирішення. 2. Психологічна модель умов породження мислення на основі ситуативно виникаючої пізнавальної потреби, форма зв'язку суб'єкта з об'єктом пізнання.

57. Суб'єкт діяльності – індивід, який володіє свідомістю та волею, здатний діяти цілеспрямовано, який має потребу в діяльності та мотиви до виконання дій.

58. Творчі проекти – це проекти, які не мають детально опрацьованої структури спільної діяльності учасників, вона розвивається, підпорядковуючись кінцевому результату, прийнятій групою логіці спільної діяльності, інтересам учасників проекту.

59. Телекомунікаційні технології – технології передачі й одержання інформації за допомогою глобальних комп'ютерних мереж.

60. Учнівські соціальні проекти – це вид соціальних проектів, розробниками і реалізаторами яких виступають учні різних типів загальноосвітніх закладів різного віку, спрямовані на вивчення історії і культури народу, захист довкілля і поліпшення екологічної ситуації, благодійну допомогу тим, хто її потребує: особам з особливими потребами, дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, ветеранам війни і праці, хворим, тим, хто перебуває на військовій службі чи у місцях позбавлення волі, та ін.

61. Педагогічне проектування — практико орієнтована діяльність, метою якої є розробка нових, ще не існуючих на практиці освітніх систем і видів педагогічної діяльності; процес створення та реалізації педагогічного проекту; специфічний спосіб розвитку особистості; технологія навчання.

62. Педагогічне моделювання (створення моделі) – це розробка цілей (спільної ідеї) створення педагогічних систем, процесів або ситуацій і основних шляхів їх досягнення. Педагогічне проектування (створення проекту) — подальша розробка створеної моделі та доведення її до рівня практичного використання.

63. Педагогічне конструювання (створення конструкта) – це подальша деталізація створеного проекту, що наближає його для використання у конкретних умовах реальними учасниками виховних відносин.

64. Результати проекту – 1) вихід проекту; 2) портфоліо проекту; 3) педагогічний результат, що виражається в розвитку особистісної та інтелектуальної сфери учня, формуванні в нього певних загально-навчальних умінь і навичок (ЗНУН) та ін.

65. Структура проекту – послідовність етапів навчального проекту. Містить у собі постановку соціально значимої проблеми, планування діяльності щодо її розв'язання, пошук необхідної інформації.

66. Творчість – це застосування закономірностей відомого явища в нових умовах до вирішення нового завдання, або відомого методу до вирішення нової проблеми, або комбінування знайомих фактів для одержання нового ефекту

67. Творчий проект – проект, центром якого є творчий продукт – результат самореалізації учасників проектної групи.

Іменний покажчик**А**

Алексєєнко Т. 158

Арешонков В. 128

Б

Базильський Г. 145

Безпалько О. 153

Бакка Т. 93

Баханов К. 29, 42, 65, 140

В

Ведєнєєва Т. 28

Вєрбицька П. 93

Власенко А. 29

Воїнова М. 28

Волошенюк О. 93

Вороніна О. 140

Воронова Є. 158

Г

Галіфакс Дж. 79

Генкал С. 39

Гончарук О. 39

Гроздєва М. 140

Д

Дементієвська Н. 69

Дістервег А. 79

Дороніна О. 140

Дьюї Дж. 13, 14

З

Загуменний Ю. 43

К

Кіпатрик В. 15

Клименко Т. 145

Кнолль М. 34

Коллінгс Е. 42

Комар Т. 24

Костюк І. 129

Криницький Є. 177

Куліченко А. 27

Курбатов В. 153, 158

Л

Леонтєєва М. 23

Лєснікова С. 157

Ліхтенберг Г. 79, 208

Логвін В. 29

Луков В. 153

М

Малієнко Ю. 129

Маріновська О. 42

Матяш Н. 64, 71

Мачача Т. 72

Мелещенко Т. 93

Мирошниченко В. 140

Моралес Б. 79

Морозова М. 24

Н

Нава Р. 41

Нич С. 23

Ницета В. 65

Новиков О. 63

Новиков Д. 63

О

Онопрієнко О. 70

П

Пахомова Н. 24, 68

Пєлагейченко В. 68

Пєньковських О. 11

Підласий І. 40

Пілюгіна С. 23
Полат Є. 11, 23, 42
Пометун О. 129, 157, 168

Р

Рожков І. 96

С

Семенов В. 28
Слободчиков В. 28, 64
Смагін І. 128

Т

Тоффлер Е. 185
Тулупова О. 28

Ф

Флітнер А. 78
Форд Г. 79
Фреєр-Гніок Б. 41

Ц

Цимбалару А. 40

Х

Хуторський О. 23

Ч

Чорна М. 140

Ш

Шваб Дж. 18

Я

Ярцев Д. 96